

UNIVERZITET U SARAJEVU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**SISTEM OSIGURANJA DEPOZITA U BIH – PREMIJE
UTEMELJENE NA RIZIKU**

Sarajevo, juli 2024.

FATIMA DIZDAREVIĆ

U skladu sa članom 54. Pravila studiranja za I, II ciklus studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu, daje se

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Fatima Dizdarević, studentica drugog (II) ciklusa studija, broj index-a 3045-70438 na programu Master studij menadžment, smjer Finansijski menadžment, izjavljujem da sam završni rad na temu:

SISTEM OSIGURANJA DEPOZITA U BIH – PREMIJE UTEMELJENE NA RIZIKU

pod mentorstvom prof. dr. Kemala Kozarića izradila samostalno i da se zasniva na rezultatima mog vlastitog istraživanja. Rad ne sadrži prethodno objavljene ili neobjavljene materijale drugih autora, osim onih koji su priznati navođenjem literature i drugih izvora informacija uključujući i alate umjetne inteligencije.

Ovom izjavom potvrđujem da sam za potrebe arhiviranja predao/predala elektronsku verziju rada koja je istovjetna štampanoj verziji završnog rada.

Dozvoljavam objavu ličnih podataka vezanih za završetak studija (ime, prezime, datum i mjesto rođenja, datum odbrane rada, naslov rada) na web stranici i u publikacijama Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta.

U skladu sa članom 34. 45. i 46. Zakona o autorskom i srodnim pravima (Službeni glasnik BiH, 63/10) dozvoljavam da gore navedeni završni rad bude trajno pohranjen u Institucionalnom repozitoriju Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta i da javno bude dostupan svima.

Sarajevo, 01. 7. 2024.

Potpis studenta/studentice:

SAŽETAK

Ova teza ispituje sistem osiguranja depozita s fokusom na izvodljivost uvođenja premija utemeljenih na riziku u Bosni i Hercegovini (BiH). Primarni cilj je utvrditi da li bi model premija utemeljenih na riziku uspostavio pravedniji sistem osiguranja depozita u poređenju s postojećim modelom linearnih premija. Studija istražuje koncept osiguranja depozita i različite metode obračuna premija, analizira sistem osiguranja depozita u BiH, te ga upoređuje sa sistemima u regionu, EU i SAD-u.

Provedena je regresiona analiza podataka iz 27 zemalja EU kako bi se procijenio utjecaj sistema osiguranja depozita na stabilnost bankarskog sektora. Rezultati pokazuju da premije utemeljene na riziku ne povećavaju značajno finansijsku stabilnost u zemljama EU. Međutim, teorijska podrška i Direktiva 2014/49/EU sugeriraju potencijalne prednosti uvođenja premija utemeljenih na riziku. Teza također razmatra nedostatke modela linearnih premija, kao što je moralni hazard među bankarskim menadžerima, te diskusiju o utjecaju premija zasnovanih na riziku na moralni hazard. Nadalje, studija istražuje kako bi uvođenje premija utemeljenih na riziku moglo uskladiti sistem osiguranja depozita BiH sa standardima EU, potencijalno olakšavajući veću finansijsku integraciju i stabilnost u regionu.

Nalazi ukazuju na to da premije utemeljene na riziku teoretski nude pravedniji sistem, ali praktični izazovi i mješoviti rezultati iz zemalja EU zahtijevaju pažljiv pristup. Studija doprinosi razumijevanju kako bi se premije utemeljene na riziku mogle strukturirati u BiH, uzimajući u obzir trenutni regulatorni i ekonomski ambijent, te pruža preporuke kreatorima politika za implementaciju takvog sistema.

Ključne riječi: osiguranje depozita, premije utemeljene na riziku, Bosna i Hercegovina, bankarska stabilnost, finansijska regulacija

ABSTRACT

This thesis examines the deposit insurance system with a focus on the feasibility of introducing risk-based premiums in Bosnia and Herzegovina (BiH). The primary objective is to determine whether a risk-based premium model would establish a fairer deposit insurance system compared to the existing linear premium model. The study explores the concept of deposit insurance and various premium calculation methods, analyzes the deposit insurance system in BiH, and compares it with systems in the region, EU, and the USA.

A regression analysis of data from 27 EU countries was conducted to assess the impact of deposit insurance systems on the stability of the banking sector. The results show that risk-based premiums do not significantly increase financial stability in EU countries. However, theoretical support and Directive 2014/49/EU suggest potential benefits of introducing risk-based premiums. The thesis also considers the shortcomings of linear premium models, such as moral hazard among banking managers, and discusses the impact of risk-based premiums on moral hazard.

Furthermore, the study explores how introducing risk-based premiums could align the deposit insurance system in BiH with EU standards, potentially facilitating greater financial integration and stability in the region. The findings indicate that risk-based premiums theoretically offer a fairer system, but practical challenges and mixed results from EU countries require a careful approach. The study contributes to understanding how risk-based premiums could be structured in BiH, taking into account the current regulatory and economic environment, and provides policy makers with recommendations for implementing such a system.

Keywords: deposit insurance, risk-based premiums, Bosnia and Herzegovina, banking stability, financial regulation

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Problem i predmet završnog rada	1
1.2. Ciljevi završnog rada	1
1.3. Hipoteze završnog rada	2
1.4. Metodološki okvir rada	2
1.5. Struktura rada	2
2. TEORIJSKE OSNOVE OSIGURANJA DEPOZITA I BANKARSKIH RIZIKA ..	4
2.1. Pojam i klasifikacija depozita	4
2.2. Zaštita depozita	8
2.2.1. Modeli finansiranja i ciljevi sistema osiguranja depozita	9
2.2.2. Različiti oblici premija osiguranja depozita	10
2.3. Bankarski rizici	13
2.3.1. Pojam i vrste rizika u bankama	13
2.3.2. Upravljanje bankarskim rizicima	15
3. PRIMJERI SISTEMA OSIGURANJA DEPOZITA	16
3.1. Osiguranje depozita u SAD-u	18
3.2. Osiguranje depozita u Evropskoj uniji	22
3.2.1. Direktiva 2014/49/EU Evropskog parlamenta i Vijeća	26
3.3. Osiguranje depozita u zemljama regiona	30
3.4. Empirijska analiza utjecaja sistema za osiguranje depozita na finansijsku stabilnost bankarskog sektora	34
3.4.1. Odabir varijabli u regresioni model	35
3.4.2. Deskriptivna statistika	38
3.4.3. Dijagnostika predloženih modela	42
3.4.4. Ocjena regresionih funkcija	43
4. SISTEM OSIGURANJA DEPOZITA U BIH	46
4.1. Regulatorni okvir za osiguranje depozita u BiH	46
4.2. Agencija za osiguranje depozita	47
4.3. Modeli linearne premije osiguranja depozita	52
4.4. Fond za osiguranje depozita	53
5. MOGUĆNOST PRIMJENE PREMIJA UTEMELJENIH NA RIZIKU U BIH	55

5.1. Problem moralnog hazarda u osiguranju depozita	55
5.2. Premija utemeljena na riziku kao metoda ograničavanja moralnog hazarda..	59
5.3. Usklađivanje metode obračuna premije osiguranja depozita u BiH sa regulativom Evropske Unije	61
5.3.1. Ciljevi i principi razvoja metoda obračuna premije	62
5.3.2. Obavezni elementi metoda obračuna premije utemeljene na riziku	64
5.4. Izazovi sistema osiguranja depozita u BiH.....	67
6. ZAKLJUČAK	68
REFERENCE	71
PRILOZI	1

POPIS TABELA

Tabela 1. Najčešće korištene klasifikacije depozita	5
Tabela 2. Iznos osiguranog depozita u SAD kroz historiju.....	19
Tabela 3. Ciljani nivoi fonda osiguranja	29
Tabela 4. Opći pregled stanja sistema osiguranja depozita u regionu do 2016. godine	31
Tabela 5. Omjer osiguranog depozita i BDP per capita u zemljama regiona u 2015. godini	32
Tabela 6. Godišnje stope premije na Kosovu u 2016. godini.....	34
Tabela 7. Eksplozivne varijable za modele regresije	38
Tabela 8. Korelaciona matrica nezavisnih varijabli	43
Tabela 9. Depoziti i njihova struktura FBiH u periodu 2018-2023. (u milijardama KM) ..	50
Tabela 10. Depoziti i njihova struktura RS u periodu 2018-2023. (u milijardama KM)	50
Tabela 11. Stopa premije osiguranja kroz godine	53

POPIS SLIKA

Slika 1. Prosječne stope premije osiguranja u SAD od 2006. do 2016. godine	22
Slika 2. Propisani rokovi za isplatu osiguranih depozita u danima, 2015.....	32
Slika 3. Odnos NPL omjera i profitabilnosti mjerene povratom na kapital	40
Slika 4. Odnos stabilnosti aktive i pasive bilansa stanja u državama EU	41
Slika 5. Iznos osiguranog depozita po godinama	51
Slika 6. Shematski prikaz modela izračunavanja premija utemeljenih na riziku	65

POPIS PRILOGA

Prilog 1. Države EU sa eksplicitnim sistemom osiguranja depozita.....	1
Prilog 2. Podjela sistema osiguranja depozita prema vlasničkoj strukturi	2
Prilog 3. Sistemi osiguranja depozita u Evropi prema načinu prikupljanja sredstava u fond3	3
Prilog 4. Odnos visine osiguranja depozita i BDP-a per capita u državama Evrope	4
Prilog 5. Deskriptivna statistika.....	5
Prilog 6. Ocijenjeni regresioni modeli.....	6
Prilog 7. Omjer BDP per capita i osiguranog depozita po godinama.....	7
Prilog 8. Banke članice Agencije za osiguranje depozita BiH	8

POPIS SKRAĆENICA

ANOVA – Analiza varijanse

AOD – Agencija za osiguranje depozita BiH

ARW – Stepen rizičnosti

BDP – Bruto domaći proizvod

BiH – Bosna i Hercegovina

BLUE – Najbolji linearni nepristrani estimatori

CAMELS – Capital adequacy, Asset quality, Management quality, Earnings, Liquidity, Sensitivity to market risk

CAR – Stopa adekvatnosti kapitala

CBBiH – Centralna banka Bosne i Hercegovine

CD – Premijska osnovica

CIA – Centralna obavještajna agencija

CMDI – Okvir za upravljanje bankovnim krizama i osiguranje depozita

COVID-19 – Zaraza virusom korona

CR – Stopa premije

DIF – Fond za državno osiguranje depozita

EAD – Izloženost u slučaju insolventnosti

EBA – Evropski bankarski supervizor

ECU – Obračunska i valutna jedinica EU

EEC – Europska ekonomska zajednica

EFDI – Europski forum institucija osiguranja depozita

EU – European Union (Evropska unija)

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

FDIC – Savezna korporacija za osiguranje depozita

FDICIA – Zakon o unapređenju Savezne korporacije za osiguranje depozita

HNB – Hrvatska narodna banka

IADI – Međunarodna asocijacija institucija osiguranja depozita

IMF – Međunarodni monetarni fond

IRA – Individualni mirovinski računi

LGD – Procjena gubitka u slučaju insolventnosti

MMDA – Depoziti računa tržišta novca

NPL – Non-performing loan

OLS – Regresija metodom najmanjih kvadrata

PCA – Analiza glavnih komponenti

PD – Vjerovatnoća insolventnosti

ROE – Povrat na kapital

RS – Entitet Republika Srpska

SAD – Sjedinjene Američke Države

WB – World Bank (Svjetska banka)

1. UVOD

Depoziti predstavljaju jedinstvenu stavku u bilansima banaka koja ih razlikuje od ostalih finansijskih institucija i koja predstavlja osnovni izvor profita i rasta banaka. Klijenti koji čuvaju svoje depozite u bankama očekuju određeni povrat u vidu kamate, ali i zaštitu deponovanih sredstava te njihovu sigurnost, koja zavisi od solventnosti i likvidnosti banke. Sistem osiguranja depozita osmišljen je u osnovi radi potpune ili djelimične zaštite klijenata banke u slučaju da banka postane nesolventna. Uz postojanje takvog sistema, klijenti brzo i jednostavno dolaze do osiguranog iznosa sredstava koje su imali na računu, te ne moraju prolaziti kroz dugotrajni stečajni postupak. Osim toga, cilj osiguranja depozita, kao značajne komponente savremenih finansijskih sistema, jeste i da obezbijedi stabilnost finansijskog sistema. Pored rizika bankrotstva pojedinih banaka, također je moguća i pojava sistemskog rizika, koji ugrožava cjelokupan bankarski, a time i finansijski sistem.

Značajno je spomenuti da sistem osiguranja depozita, prema kojem državni mehanizam garantuje deponentima njihove depozite, može potencijalno izazvati moralni hazard kod bankarskih menadžera, u smislu da, oslanjajući se na državnu zaštitu depozita, pokazuju veću spremnost ulaska u rizičnije plasmane. U cilju sprečavanja takvog ponašanja menadžera, smatramo da je, pored potrebnog efikasnog djelovanja regulacije i supervizije banaka, potrebno određivati visinu premije osiguranja depozita prema riziku pojedinačne banke. U tom slučaju, rizičnije banke plaćale bi premije po višoj stopi, i obratno, što je pravedniji sistem u odnosu na plaćanje jednake stope premije osiguranja za sve banke, bez obzira na njihovu likvidnost, uspješnost ili rizičnost. Budući da se u Bosni i Hercegovini primjenjuje model linearne premije osiguranja depozita, smatramo da je naučno opravdano i utemeljeno istražiti aktuelnu i podobnu, predloženu tematiku, odnosno ideju o promjeni trenutnog modela.

1.1. Problem i predmet završnog rada

Predmet istraživanja ovog završnog rada odnosi se na premiju osiguranja depozita u okviru sistema osiguranja depozita Bosne i Hercegovine, odnosno na opravdanost i potrebu uvođenja premija utemeljenih na riziku.

Problem rada možemo formulisati na sljedeći način:

Da li bi uvođenje modela premija utemeljenih na riziku, u odnosu na postojeći model linearnih premija, doprinijelo uspostavljanju pravednijeg sistema osiguranja depozita u BiH?

1.2. Ciljevi završnog rada

U skladu sa definisanim problemom i predmetom istraživanja, navode se i *ciljevi istraživanja*:

- istražiti koncept osiguranja depozita i različite načine obračuna premija osiguranja depozita,
- analizirati sistem osiguranja depozita u BiH, sa posebnim osvrtom na problematiku određivanja premije za osiguranje depozita,
- izvršiti poređenje sistema osiguranja depozita u BiH sa istim u zemljama regiona, EU i SAD,
- istražiti mogućnosti primjene premija utemeljenih na riziku u BiH.

1.3. Hipoteze završnog rada

Imajući u vidu definisani problem i predmet istraživanja, postavljena je *glavna hipoteza: Postojeći model obračuna linearne premije osiguranja depozita u BiH trebalo bi zamijeniti modelom obračuna premija u zavisnosti od izloženosti banke riziku, s ciljem uspostavljanja pravednijeg i efikasnijeg sistema.*

Pored glavne, određena je i jedna *pomoćna hipoteza: Uvođenje modela premije osiguranja depozita utemeljene na riziku povoljno bi djelovalo na upravljanje bankarskim rizicima, odnosno dovelo bi do smanjenja problema moralnog hazarda u osiguranju depozita.*

1.4. Metodološki okvir rada

U skladu sa praksom naučno-istraživačkog rada, u završnom radu će biti primijenjeno više naučnih i istraživačkih metoda, od kojih navodimo osnovne:

- *Metode analize i kompilacije* će biti korištene kako u teorijskom dijelu završnog rada za definisanje i objašnjavanje osiguranja depozita i bankarskih rizika, tako i u istraživačkom dijelu rada koji se odnosi na sisteme osiguranja depozita u praksi.
- *Metoda indukcije* bi trebala osigurati da se na osnovu rezultata istraživanja dođe do općih zaključaka relevantnih za područje istraživanja.
- *Metoda dedukcije* će se koristiti radi donošenja zaključaka o predmetu rada iz sveukupnog i općeg znanja.
- *Metoda komparacije* će se koristiti prilikom poređenja sistema osiguranja depozita u Bosni i Hercegovini sa drugim sistemima, prije svega EU.
- *Metoda deskripcije*, prilikom definisanja pojmova i činjenica vezanih za problematiku istraživanja.
- *Metoda promatranja*, te istraživačke metode, prilikom prikupljanja podataka iz ove oblasti dostupnih u literaturi (knjige, članci, studije i drugi relevantni izvori).

1.5. Struktura rada

Završni rad se sastoji od ukupno šest dijelova, uključujući i uvod i zaključak. U prvom dijelu rada, *Uvodu*, definisani su problem i predmet istraživanja, određeni ciljevi istraživanja,

postavljene glavna i pomoćna hipoteza istraživanja, navedene najvažnije metode koje će se koristiti u istraživanju i prezentiranju rezultata istraživanja, te obrazložena struktura rada.

Drugi dio rada nosi naziv *Teorijske osnove osiguranja depozita i bankarskih rizika*. Prije svega, ovo poglavlje obuhvata objašnjenje samog pojma depozita, osnovnu klasifikaciju depozita, te pruža teorijski osvrt na zaštitu depozita, sa posebnim akcentom na ciljeve sistema osiguranja depozita, različite modele finansiranja istog, kao i moguće oblike premija koje banke izdvajaju za osiguranje depozita. Također, s obzirom na to da je akcenat cjelokupnog rada na premijama utemeljenim na riziku, ovo poglavlje će obuhvatiti i objašnjenje pojma rizika u bankama, različitih vrsta bankarskih rizika, te će se istaći važnost upravljanja bankarskim rizicima.

Treće poglavlje nosi naziv *Primjeri sistema osiguranja depozita*. U ovom poglavlju ćemo pokazati iskustva drugih zemalja u osiguranju depozita, a prije svega SAD-a, gdje se historijski gledajući prvi put pojavio sistem osiguranja depozita. Posebna pažnja će biti posvećena Direktivi 2014/49/EU Evropskog parlamenta i Vijeća, koja reguliše oblast osiguranja depozita na nivou Evropske Unije. Također, prikazat ćemo i na koji način funkcionise osiguranje depozita u zemljama regiona, odnosno u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori. Na kraju ovog poglavlja provedena je regresiona analiza kako bi se ispitaio utjecaj sistema osiguranja depozita na stabilnost bankarskog sektora u državama EU.

Četvrto poglavlje rada, pod nazivom *Sistem osiguranja depozita u BiH*, će ponuditi analizu postojećeg sistema osiguranja depozita u Bosni i Hercegovini, uz objašnjenje načina funkcioniranja Agencije za osiguranje depozita te postojećeg modela premija osiguranja depozita u Bosni i Hercegovini – modela linearnih premija.

U konačnici, u petom poglavlju rada, koje nosi naziv *Mogućnost primjene premija utemeljenih na riziku u BiH*, biće objašnjeno na koji način bi se mogao ustrojiti sistem obračuna premija osiguranja depozita u Bosni i Hercegovini. Primarno ćemo se osloniti na Direktivu 2014/49/EU Evropskog parlamenta i Vijeća, odnosno ciljeve, principe i modele obračuna premija utemeljenih na riziku koje ona nudi, a s obzirom na to da Bosna i Hercegovina, iako nije članica Evropske Unije, tome u svakom slučaju teži. Također, u okviru ovog dijela rada ćemo ukazati na nedostatke linearne premije osiguranja depozita, a prije svega na utjecaj takvog sistema osiguranja depozita na izazivanje moralnog hazarda kod bankarskih menadžera. Važno je istaći da male štediške čine značajan udio u izvorima sredstava banke, a raspoložu sa malo informacija te stoga snažnije reaguju na bilo kakve sugestije o problemima u bankarskom sistemu. U tom kontekstu, govorit ćemo o tome na koji način bi model premija utemeljenih na riziku mogao doprinijeti edukaciji malih štediša, ali i o eventualnim negativnim posljedicama uvođenja takvog modela.

U posljednjem dijelu završnog rada, *Zaključku*, koncizno će se predstaviti najvažniji rezultati istraživanja do kojih se došlo u postupku provjeravanja postavljenih hipoteza. Rad završava popisom korištene literature i prilozima.

2. TEORIJSKE OSNOVE OSIGURANJA DEPOZITA I BANKARSKIH RIZIKA

2.1. Pojam i klasifikacija depozita

Uloga finansijske intermedijacije u finansijskim sistemima je izuzetno važna. Banke se u teoriji najčešće definišu kao finansijske institucije ili kreditne ustanove čija je osnovna djelatnost uzimanje i davanje kredita, odnosno posredovanje između suficitnih i deficitnih transaktora s asimetričnim finansijskim pozicijama i institucije koje obavljaju određene platne i druge transakcije za račun svojih komitenata (Kozarić, Fabris, 2012). Posrednička uloga, u smislu prikupljanja depozita od suficitarnih subjekata i davanja kredita uz određenu kamatu deficitarnim subjektima, najvažnija je uloga banke. Na ovaj način, finansijska intermedijacija omogućava ostvarivanje koristi svim učesnicima u procesu: depozitari uvećavaju vrijednost depozita, zajmoprимci posuđuju novac koji im je potreban za stvaranje nove vrijednosti, dok finansijski posrednici ostvaruju određenu korist u vidu kamate, provizije i sl.

Riječ depozit potječe od latinske riječi *depositum*, koja u prevodu znači povjereno dobro, odnosno nešto što je dato na čuvanje. Depozit je nastao upravo od čuvanja određenih vrijednih predmeta, a kasnije i novca od strane preteča banaka, tj. kuća koje su se bavile poslom čuvanja, a za šta su te kuće deponentima izdavale potvrde o pravu podizanja predmeta. Takav depozit u obliku pologa određenog vrijednog predmeta na čuvanje naziva se *depositum regulare*. Vremenom je ovaj depozit prerastao u depozit vrijednosti, a ne konkretnog predmeta, što se naziva *depositum irregulare*. U tom slučaju, deponent nije dobivao potvrdu o pravu podizanja konkretnog predmeta već iste vrijednosti. Ustanove koje su se bavile ovim depozitnim poslovima su vremenom došle do spoznaje da deponenti nikada neće svi istovremeno, odnosno odjednom podnijeti zahtjev za podizanje deponovanih vrijednosti. Zbog toga su počele koristiti te depozite kao osnovu za odobravanje kredita. Na taj način je došlo do pojave bankarskog kredita i nastanka kreditnog novca (Alijagić, 2002).

Depoziti se najčešće definišu kao novčana sredstva koja vlasnici depozita drže na računima kod banke i predstavljaju sumu novca koju je banka dužna da na zahtjev vlasnika isplati vlasniku, odnosno da depozit ili dio depozita transferiše na neki drugi način (Alijagić, 2002). Posmatrano sa pravnog aspekta, depozit podrazumijeva obećanje banke da će iz raspoloživog depozita u svakom času i svakom ispravnom nalogodavcu, odnosno korisniku, izvršiti isplatu zatraženog iznosa. Sa ekonomskog aspekta, depozit se javlja kao cirkulirajuća kupovna snaga kod banke. Sa aspekta bilansa banke depoziti se vode u pasivi bilansa stanja banke, što znači da predstavljaju obavezu banke. Sa stanovišta deponenta, odnosno vlasnika depozita ili ulagača, depoziti su novčana sredstva nebankarskih subjekata na računima kod banaka, te se vode u aktivni bilansa stanja deponenta.

Različite vrste depozita čine glavni dio pasive bilansa stanja komercijalnih banaka. Depoziti su ključni izvor profita za banku i igraju ključnu ulogu u definisanju banke i njenih osnovnih

funkcija u ekonomiji (Rose, 2003), te se rast i razvoj banaka temelje upravo na depozitima. Zbog toga danas banke nude širok spektar depozitnih usluga, pri čemu je svaka usluga prilagođena specifičnim potrebama preduzeća i domaćinstava za štednjom i plaćanjem roba i usluga. Postoji mnogo različitih vrsta depozita u literaturi, čije su klasifikacije prikazane u tabeli 1, a u nastavku ćemo detaljno objasniti neke od njih.

Tabela 1. Najčešće korištene klasifikacije depozita

Kriterij	Vrste depozita
Porijeklo depozita	<ul style="list-style-type: none"> - Stvarni (realni, primarni) depoziti - Izvedeni (imaginarni, sekundarni) depoziti
Imovinsko-pravni status vlasnika depozita	<p>U širem smislu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Depoziti privrede - Depoziti stanovništva - Državni depoziti <p>U užem smislu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Depoziti vladinih institucija - Depoziti javnih preduzeća - Depoziti privatnih preduzeća - Međubankarski depoziti - Depoziti drugih finansijskih institucija - Depoziti stanovništva - Ostali depoziti.
Ročnost/dostupnost	<ul style="list-style-type: none"> - Depoziti po viđenju (transakcijski, tekući, a vista) - Oročeni depoziti (netransakcijski, štedni)
Namjena	<ul style="list-style-type: none"> - Depoziti sa posebnom namjenom - Depoziti bez namjene
Valuta	<ul style="list-style-type: none"> - Depoziti u domaćoj valuti - Depoziti u stranim valutama

Izvor: Obrada autora

Prema porijeklu, depoziti se dijele na: stvarne (realne, primarne) i izvedene (imaginarne, sekundarne) (Alijagić, 2002). Stvarni depoziti nastaju uplatom gotovine na račun banke, prenosom sa nekog drugog depozita, transferom iz druge banke i slično. S druge strane, izvedeni depozit nastaje kreativnom funkcijom banke, odnosno njenom sekundarnom emisijom novca na osnovu odobrenog kredita klijentu banke.

Bankarski depoziti se mogu podijeliti i sa sektorskog aspekta, odnosno prema kriteriju imovinsko-pravnog statusa vlasnika depozita. U širem smislu, Alijagić (2002) navodi podjelu prema ovom kriteriju na tri glavne kategorije: depozite privrede, depozite stanovništva i državne depozite. Državni depoziti uključuju sredstva državnih institucija i agencija, depoziti privrede podrazumijevaju depozite pravnih lica iz realnog sektora, a depoziti stanovništva depozite fizičkih lica, odnosno građana. Ovakva podjela ima određene manjkavosti, jer ne obuhvata posebno međubankarske depozite, depozite javnih preduzeća i

sl. Stoga, uža podjela, koju u svojim publikacijama koristi i Agencija za bankarstvo FBiH, obuhvata depozite: vladinih institucija, javnih preduzeća, privatnih preduzeća, međubankarske depozite, depozite drugih finansijskih institucija, stanovništva i ostale depozite.

Prema kriteriju ročnosti, depoziti se dijele na: depozite po viđenju (a vista depozite) i oročene depozite. Također, iako ova podjela nema praktični značaj, svi depoziti banke se prema kriteriju namjene mogu podijeliti na: depozite sa posebnom namjenom i depozite bez namjene. Osim navedenog, depoziti se mogu podijeliti prema brojnim drugim kriterijama, kao što su: prema monetarnoj ulozi, prema stepenu likvidnosti, prema funkciji obaveznih rezervi banke i sl.

Kandžija i Živko (2015) navode još i podjelu depozita prema valuti, gdje depoziti mogu biti u domaćoj ili u stranim valutama, kao i podjelu prema vlasništvu, prema kojoj se depoziti mogu prvenstveno podijeliti na: depozite privrede (preduzeća), neprivredne depozite (jedinice lokalne uprave i samouprave) i depozite stanovništva. Prema istom kriteriju razlikujemo još i depozite fizičkih i depozite pravnih osoba, te depozite rezidenata i nerezidenata.

Iako različiti autori koriste različite nazive, najčešća ili standardna podjela depozita se odnosi na istu osnovnu ideju kao naprijed navedena podjela prema kriteriju ročnosti te sve depozite dijeli na: transakcijske (tekuće, depozite po viđenju) i netransakcijske (štedne) depozite (Rose, 2003). Transakcijski depoziti obuhvataju regularne beskamatne depozite po viđenju, koji ne nose eksplicitne kamate, ali omogućavaju komitentu usluge poput čuvanja sredstava, plaćanja u njegovo ime i praćenje svih izvršenih transakcija plaćanja, te kamatnonoseće depozite po viđenju koji obezbjeđuju sve usluge kao i beskamatni depoziti po viđenju, ali uz to još i donose kamatu klijentu banke. U transakcijske depozite se ubrajaju: beskamatni depoziti po viđenju, NOW računi, depoziti računa tržišta novca (MMDA) i super NOW računi (SNOW) (Rose, 2003). Kako navodi Alijagić (2002), ovi depoziti se nazivaju transakcijski depoziti zbog funkcije prometnog i platežnog sredstva, dok naziv depoziti po viđenju nose zbog brzine i lakoće pretvaranja u gotovi novac. Osim toga, nose naziv i monetarni depoziti zbog toga što čine osnovu kreiranja novčane mase, zatim žiralni novac, s obzirom na to da se ovi depoziti uglavnom nalaze na žiro-računima, te knjižni ili skripturalni novac jer se u knjigovodstvu banaka evidentiraju promjene depozita po viđenju po osnovu platnog prometa.

Depoziti po viđenju su, zbog svoje karakteristike da se mogu podići bez prethodne najave, veoma promjenjivi i najmanje predvidivi izvori sredstava za banku. Često se kaže i da su to depoziti sa najkraćim mogućim rokom dospjeća. Iz tog razloga su banke kroz historiju strahovale da isplate kamata na depozite po viđenju mogu ugroziti sigurnost banke, međutim, to je kasnijim istraživanjima osporeno. Beskamatne depozite po viđenju uglavnom koriste poslovne kompanije, mada danas mnogi komitenti radije prebacuju svoja sredstva na druge vrste depozita koji im donose kamatu. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća u SAD-u se pojavio novi oblik kamatnonosećih depozita po viđenju, tzv. NOW računi. NOW su

kamatnoseći depoziti koji banci daju pravo da zahtjeva prethodnu obavijest prije nego što komitent podigne sredstva (Rose, 2003). Početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća, u SAD-u su stvorena dva važna kamatonoseća depozita po viđenju: depozitni računi tržišta novca (MMDAs) i Super NOW računi (SNOWs), dostupni samo preko čekova ili unaprijed opunomoćenih naloga za plaćanje roba i usluga. MMDA su depoziti kratkog dospjeća od samo nekoliko dana, sedmica ili mjeseci, za koje je dozvoljeno do šest unaprijed opunomoćenih naloga za plaćanje mjesečno, a ukoliko se koriste čekovi, sredstva se mogu podići svega tri puta. MMDA račune osim pojedinaca mogu imati i poslovni subjekti, za razliku od NOW računa, te Super NOW računa, koje mogu koristiti samo pojedinci i neprofitne organizacije. Za SNOW račune je karakteristično to što deponent može ispisati neograničen broj čekova. Upravo iz razloga što deponenti mogu češće podizati sredstva sa SNOW računa, banke na te račune daju manju dobit nego na MMDA račune. Iako regulatorna tijela MMDA račune ubrajaju u štedne, a ne transakcijske depozite, Rose (2003) ih zbog privilegije ispisivanja čekova uključuje u transakcijske ili tekuće depozite.

Sa druge strane, postoje netransakcijski depoziti u koje se ubrajaju: štedni depoziti, oročeni depoziti te individualni mirovinski računi (IRA). Ovi depoziti namijenjeni su klijentima koji su spremni odvojiti novac na stranu za neke buduće izdatke ili u očekivanju neplaniranih finansijskih događaja, te nose znatno više kamatne stope u odnosu na transakcijske depozite. Oročeni i štedni depoziti spadaju u grupu nemonetarnih depozita (Alijagić, 2002). Oročeni depoziti podrazumijevaju sredstva koja su deponovana na tačno određeni rok, dok su štedni depoziti deponovana sredstva koja nemaju tačan rok dospjeća, te koja moraju biti isplaćena na zahtjev komitenta, uz prethodnu najavu od najčešće sedam dana (Rose, 2003). Upravo zbog toga, kamatne stope na štedne depozite su niže nego na oročene depozite sa fiksnim rokom dospjeća. Za razliku od depozita po viđenju, koji su vrlo nestabilan izvor sredstava za banke, oročeni depoziti doprinose sigurnosti i stabilnosti banke te imaju poseban značaj za njen kreditni potencijal. Oročeni depoziti se uglavnom dijele na male, koje uglavnom drži stanovništvo, i velike oročene depozite, koje drže preduzeća, druge banke, institucionalni investitori i sl. U novije vrijeme, oročeni depoziti se pojavljuju i u vidu certifikata koje je moguće prodavati na sekundarnom tržištu, a koji mogu biti prenosivi i neprenosivi. Individualni mirovinski računi (IRA) nastali su 1981. godine u SAD-u, čime je omogućeno svim osobama koje imaju platu da svake godine uplaćuju ograničeni iznos novca na individualni mirovinski račun, uz specifičnost da sredstva na individualnim mirovinskim računima nisu podlijegala porezima. Do značajnog smanjenja rasta IRA računa došlo je 1986. godine, kada je zakonom o poreznoj reformi ograničen odbitak poreza od sredstava dodanih na IRA račune, da bi 1997. godine američki Kongres IRA račune ponovo oslobodio poreza uz uvođenje nekih novih oblika ovih računa.

Značajna razlika između transakcijskih (depozita po viđenju) i netransakcijskih (oročenih, štednih) depozita jeste u primjeni različitih stopa obaveznih rezervi (Alijagić, 2002). Stope obaveznih rezervi su znatno manje na oročene i štedne depozite.

Iako se sa stvaranjem inovativnih oblika depozita postižu značajni rezultati, Ćirović (2007) navodi da u novije vrijeme dolazi do velikih preliivanja sredstava iz depozita u bankama u investicione fondove. To se može povezati s činjenicom da su sada i stanovništvo i privreda mnogo svjesniji kamatnih stopa nego ranije. Zbog toga, komercijalne banke sve češće same kreiraju investicione fondove, s ciljem da kontrolišu velike transfere novca u te fondove, bilo da se radi o potpuno novim sredstvima ili o preliivanju sredstava iz drugih oblika ulaganja.

2.2. Zaštita depozita

Osiguranje depozita predstavlja jednu od ključnih komponenti savremenih bankarskih sistema. Historijski posmatrano, sistem osiguranja depozita se pojavljuje u Sjedinjenim Američkim Državama 1933. godine, kao odgovor na navalu na banke između 1920. i 1930. godine (Kandžija, Živko: 2014). U to vrijeme, regulator bankarskog sistema uveo je sistem osiguranja depozita kako bi povećao povjerenje javnosti u banke i uopšte u sigurnost i stabilnost cjelokupnog finansijskog sistema.

Osiguranje depozita, kao komponenta modernih bankarskih sistema, dizajnirano je da zaštiti sredstva štediša i održi finansijsku stabilnost. U suštini, to je garancija koju daje vlada ili određena agencija za zaštitu štediša od gubitka njihovih depozita u slučaju da banka propadne. Mehanizam je jednostavan: banke plaćaju premije, slične naknadama za osiguranje, agenciji za osiguranje depozita. Ove premije doprinose fondu koji osigurava postojanje adekvatnih sredstava za nadoknadu štedišama u slučaju da banka propadne. Ograničenje pokriva varira u različitim jurisdikcijama, ali obično štiti depozite do određenog iznosa po deponentu, po vrsti računa, u svakoj osiguranoj instituciji. Pružajući ovu sigurnosnu mrežu, osiguranje depozita ima za cilj da održi povjerenje javnosti u bankarski sistem, u konačnici promovirajući finansijsku stabilnost. Međutim, bitno je uspostaviti ravnotežu između obezbjeđivanja dovoljno pokriva i izbjegavanja moralnog hazarda, pri čemu banke mogu preuzeti pretjerane rizike znajući da su osigurane od propasti. Stoga regulatorni organi često nameću prudencijalne propise i nadzor kako bi ublažili takve rizike i osigurali efikasnost sistema osiguranja depozita.

Postojanje osiguranja depozita ima pozitivan utjecaj na rast štednje stanovništva kod bankarskih institucija. Takva zaštita uložениh sredstava stvara svojevrsan osjećaj sigurnosti kod ulagača koji ulažu svoja sredstva u banke. Za osigurane depozite obično se određuju nešto niže kamatne stope nego što bi se odredile da takve zaštite depozita nema. Deponenti su spremni prihvatiti niže kamatne stope na svoje depozite ukoliko zauzvrat imaju sigurnost isplate tih depozita u slučaju nesolventnosti banke. Sa stanovišta banke, plaćanje premije osiguranja depozita predstavlja povećanje troškova depozita.

Jedna od lekcija naučenih nakon velike krize tridesetih godina prošlog stoljeća jeste da se osim rizika bankrota individualnih banaka, može pojaviti i sistemski rizik koji ugrožava cjelokupan bankarski, a ujedno i finansijski sistem.

Sistem osiguranja depozita ispunjava smisao svog postojanja samo ako je učinkovit, u suprotnom predstavlja samo trošak. A da bi sistem bio učinkovit mora ispunjavati sljedeće kriterije (Bank for International Settlement, Core Principles for Effective Deposit Insurance System, Basel, 2009):

- imati jasno definisane ciljeve te način na koji se planiraju postići;
- upravljati moralnim hazardom;
- jasno utvrditi odgovornosti osiguravaoca te njegovu snagu, nezavisnost, transparentnost i odgovornost;
- otkloniti politički pritisak ili pritisak bankarske industrije;
- utvrditi pitanja članstva, osiguranog depozita, finansiranja, odnose sa supervizorima i prekogranična pitanja.

2.2.1. Modeli finansiranja i ciljevi sistema osiguranja depozita

U osnovi, dva su cilja osiguranja depozita (Ćirović, 2007): da se zaštite deponenti banaka u slučaju nesolventnosti i da se osigura stabilnost finansijskog sistema. Kandžija i Živko (2014) uz očuvanje štednih i transakcijskih sredstava deponenata, odnosno malih štediša te pomoć u stabilizaciji cjelokupnog bankarskog sistema, kao jedan od glavnih ciljeva sistema osiguranja depozita navode i sprječavanje krize likvidnosti koju prouzrokuje visoka frekvencija povlačenja depozita.

Male štediške izuzetno su važni za poslovanje banke, jer njihova štedna i transakcijska sredstva čine značajno veliki udio u izvorima sredstava banke. Međutim, za razliku od velikih štediša, male štediške mnogo teže dolaze do informacija o solventnosti finansijskih sredstava. Zbog toga oni mnogo jače reaguju na probleme u bankarskom sistemu. Upravo postojanje sistema osiguranja depozita dovodi do stvaranja osjećaja sigurnosti za male štediške, smanjujući tako česta povlačenja depozita. U takvom okruženju za banke se stvaraju uslovi da nesmetano i učinkovito obavljaju sve svoje uloge. Jedan od glavnih ciljeva sistema osiguranja depozita jeste povećanje štednje, a posebno štednje sektora stanovništva, preko čega se može i treba utjecati i na poticanje ekonomskog rasta. Ostvarivanjem svih ovih ciljeva, sistem osiguranja depozita obezbjeđuje opću finansijsku stabilnost zemlje.

Postoji nekoliko različitih modela finansiranja sistema osiguranja depozita banaka, a neki od najčešćih su:

- Premija od banaka: Banke plaćaju premiju osiguranja, koja se obično određuje na osnovu visine depozita ili drugih relevantnih faktora. Ovaj model je čest u mnogim zemljama.
- Fond akumuliranih sredstava: U ovom modelu, sredstva za osiguranje depozita se akumuliraju tokom vremena kroz doprinose banaka ili drugih finansijskih institucija, umesto da se plaćaju direktno iz depozita.
- Kombinovani fond: Kombinuje karakteristike prethodna dva modela, gdje se dio sredstava finansira iz premija koje plaćaju banke, a dio se akumulira kroz doprinose u fond.

- Fondovi unaprijed određenih doprinosa: Banke plaćaju unaprijed određene doprinose u fond, koji se koriste za pokrivanje troškova osiguranja depozita. Ovaj model može obezbijediti stabilnost i predvidivost finansiranja.
- Državna garancija: U nekim slučajevima, država može direktno garantovati depozite, bez posebnog osiguranja. Ovo može biti oblik indirektnog finansiranja sistema osiguranja depozita.
- Reaktivno finansiranje: U ovom modelu, sredstva se prikupljaju tek kada je potrebno, nakon što dođe do problema u banci ili bankarskom sektoru. Ovo može biti u obliku privremene pomoći ili rekapitalizacije banke.
- Mješoviti modeli: Postoje i mješoviti modeli koji kombinuju različite elemente navedenih modela kako bi se postigla optimalna ravnoteža između efikasnosti, stabilnosti i pravednosti sistema finansiranja.

Izbor modela finansiranja zavisi od specifičnih karakteristika bankarskog sistema, pravne strukture i ciljeva politike osiguranja depozita u svakoj zemlji.

2.2.2. Različiti oblici premija osiguranja depozita

Premije osiguranja depozita mogu imati različite oblike, u zavisnosti od dizajna sistema osiguranja depozita i postojećeg regulatornog okvira. U nastavku navodimo nekoliko uobičajenih oblika premija osiguranja depozita:

1. Linearne premije: prema ovom pristupu, sve banke plaćaju istu stopu premije bez obzira na njihov individualni profil rizika ili iznos depozita koji drže. Ova jednostavnost može olakšati administraciju sistema, ali možda neće tačno odražavati rizik koji predstavlja svaka banka.
2. Premije zasnovane na riziku: Za razliku od linearnih premija, premije zasnovane na riziku uzimaju u obzir rizičnost pojedinih banaka. Bankama za koje se smatra da predstavljaju veći rizik, bilo zbog svog finansijskog zdravlja, operativnih praksi ili drugih faktora, naplaćuju se veće premije. Ovaj pristup potiče banke da održavaju dobre prakse upravljanja rizicima i može doprinijeti pravednijoj raspodjeli tereta osiguranja.
3. Premije zasnovane na veličini: Neki sistemi osiguranja depozita razlikuju premije na osnovu veličine osigurane institucije. Veće banke, koje mogu predstavljati veći sistemski rizik u slučaju propasti, mogu biti predmet viših premija u odnosu na manje banke. Ovaj pristup ima za cilj da uskladi premije sa potencijalnim utjecajem propasti banke na širi finansijski sistem.
4. Premije zasnovane na aktivnostima: U određenim slučajevima, premije osiguranja depozita mogu biti vezane za određene bankarske aktivnosti ili proizvode. Na primjer, banke koje se bave rizičnijim aktivnostima, kao što su trgovanje derivatima ili drugorazredni krediti, mogu se suočiti s višim premijama kako bi odražavale povećane rizike povezane sa ovim aktivnostima.
5. Periodična prilagođavanja: Premije osiguranja depozita su obično podložne periodičnim pregledima i prilagođavanjima kako bi se osiguralo da ostanu usklađene sa preovlađujućim rizicima u bankarskom sektoru. Regulatorna tijela mogu procijeniti faktore kao što su

promjene u ekonomskim uslovima, ukupna stabilnost finansijskog sistema i učinak pojedinih banaka prilikom utvrđivanja premijskih stopa.

Sve u svemu, cilj premija osiguranja depozita je osigurati finansijsku stabilnost fonda za osiguranje depozita uz podsticanje odgovornog ponašanja među osiguranim institucijama. Specifični usvojeni oblik premija može varirati u zavisnosti od ciljeva, prioriteta i institucionalnog konteksta svakog sistema osiguranja depozita. Važno je istaći da premije osiguranja depozita utemeljene na riziku u biti pokazuju koliko se oprezno i odgovorno banke ponašaju kada investiraju depozite svojih klijenata. Smatra se da linearne premije osiguranja depozita omogućavaju bankama veće nivoe preuzimanja rizika, podstiču loše donošenje odluka te dovode do pojave moralnog hazarda. Iako moralni hazard nije uzrok svake propasti banke, osiguranje depozita na temelju rizika može doprinijeti sprječavanju propasti banaka.

Svaki sistem osiguranja depozita u bankarskom sektoru treba biti osnovan u dobrim vremenima kako bi se obezbijedila finansijska sigurnost i stabilnost. Međutim, u kriznim situacijama, često dolazi do odstupanja od teoretskih okvira osiguranja depozita. Osiguranje depozita nije samo zaštita deponenta, već i zaštita bankarskog sektora. Održavanje bankarske stabilnosti ključno je za postizanje sveukupne ekonomske stabilnosti. Kada dođe do povlačenja depozita iz banaka, bankarski sektor slabi, što može negativno utjecati na mehanizme plaćanja i izazvati lančanu reakciju poznatu kao domino efekat. Zbog toga je važno da sistem osiguranja depozita bude dobro osmišljen i adekvatno finansiran. On mora biti u stanju da adekvatno reaguje u kriznim situacijama kako bi očuvao stabilnost bankarskog sektora i spriječio širenje negativnih efekata na ekonomiju u cjelini.

Uslovi stabilnosti finansijskog sistema su sljedeći:

- Makroekonomski uslovi – ekonomski rast, stabilnost cijena, stabilnost deviznog kursa, budžetski suficit ili minimalan, održiv deficit
- Strukturalni uslovi – fiskalna stabilnost, konkurentnost tržišta
- Institucionalna i tržišna finansijska struktura – efikasna zakonska regulativa, regulacija i supervizija finansijskih institucija.

Unutar trećeg uslova je i sistem osiguranja depozita, kao jedan od temelja finansijske stabilnosti. Kako bi sistem osiguranja depozita bio efikasan, potrebno je precizno postaviti ciljeve tog sistema. Temeljni cilj sistema osiguranja depozita je unapređenje finansijske stabilnosti države. Fauland (2002) navodi sljedeće grupe ciljeva:

- Sprečavanje i rješavanje krize
- Minimiziranje mogućeg utjecaja krize
- Zaštita malih deponentata
- Zaštita platnog prometa
- Obezbjedenje mehanizama za restrukturiranje problematičnih banaka
- Jačanje međubankarske konkurencije
- Smanjivanje budžetskih obaveza
- Doprinos ekonomskom rastu.

Osiguranje depozita ima za cilj spriječiti krize tako što sprečava paniku i masovno povlačenje novca iz banaka, što bi moglo dovesti do sistemskih problema. Mali deponenti obično nisu svjesni rizika poslovanja pojedinih banaka, pa osiguranje depozita garantuje da će njihovi depoziti biti zaštićeni do određenog iznosa. Također, osiguranje depozita pomaže ublažiti posljedice recesije. Kada banke imaju problema s likvidnošću tokom recesije, sistem osiguranja depozita omogućava isplatu depozita i štiti deponente. Ako neka banka propadne, sistem osiguranja depozita osigurava sredstva na transakcijskim računima, što smanjuje negativne posljedice za klijente banke i osigurava nesmetano funkcionisanje platnog prometa. Osiguranje depozita također poboljšava konkurenciju među bankama jer omogućava opstanak manjih banaka. Bez ovog sistema, deponenti bi svoj novac povjeravali samo većim, manje rizičnim bankama, što bi smanjilo konkurenciju. Sistem osiguranja depozita pruža mehanizam za rješavanje propalih banaka, uključujući njihovo zatvaranje i isplatu depozita. Time se smanjuju obaveze države jer trošak osiguranja depozita ne pada na teret države, već ga snose ostale banke. Promicanje privrednog rasta je jedan od najvažnijih ciljeva osiguranja depozita. Smatra se da osiguranje depozita potiče domaću štednju i omogućava niže kamatne stope zbog smanjenog rizika, što dovodi do većih investicija i privrednog rasta. Kako bi se bolje razumjeli izazovi osiguranja depozita, potrebno je razmotriti i druge karakteristike sistema osiguranja depozita, uključujući negativne efekte, razlike u načinu osnivanja, vlasničkoj strukturi, načinu prikupljanja sredstava i visini zaštite koju sistem pruža.

Sistemi osiguranja depozita mogu se razlikovati u zavisnosti od načina prikupljanja depozita, načina osnivanja, vlasničke strukture, iznosa osiguranog depozita, koosiguranja, modela premije osiguranja.

Sistemi osiguranja depozita s obzirom na način organizovanja mogu biti eksplicitni i implicitni. Eksplicitni sistem osiguranja depozita propisan je zakonom i definisan postojanjem tačno određenih pravila i procedura za upravljanje osiguranjem depozita. U slučaju eksplicitnog sistema, država garantuje za isplatu osiguranih depozita bez obzira na vlasničku strukturu. S druge strane, kod implicitnog sistema ne postoje zakonom propisana pravila i procedure, a država samo proizvoljno može da vrši nadoknadu depozita. Za eksplicitni sistem karakteristično je ex-ante finansiranje, najčešće na osnovu redovnih i vanrednih premija članica, dok je kod implicitnog sistema finansiranje uobičajeno zasnovano na ex-post principu. S obzirom na navedeno, postavlja se pitanje koliko se implicitni sistem osiguranja depozita uopće može smatrati organizovanim sistemom osiguranja depozita, budući da on više podrazumijeva vanredne, nesistemske intervencije države.

Prema vlasničkoj strukturi, sistemi osiguranja depozita mogu biti državni, privatni i mješoviti. Klasifikacija sistema osiguranja depozita prema ovom kriteriju zavisi od načina izbora članova tijela koje upravlja sistemom osiguranja depozita. U državnim sistemima, oni se biraju iz državnih institucija, u privatnim sistemima iz poslovnih banaka, dok se u mješovitim kombinuju ova dva pristupa. Suljić, Vidmar i Prohaska (2014) navode kako je u

privatnim sistemima upravljanje sistemom osiguranja depozita odgovornije, jer banke imaju direktan utjecaj na sistem. Ovakav sistem karakterističan je za razvijenije zemlje svijeta.

Način finansiranja sistema osiguranja depozita može biti ex-ante i ex-post. Za ex-ante sistem karakteristično je redovno prikupljanje premija osiguranja depozita od strane banaka u fond za osiguranje depozita, iz kojeg će se u slučaju propasti određene banke deponentima nadoknaditi osigurani iznos depozita. Praktično, sredstva se prikupljaju u dobrim vremenima kada je bankama lakše uplaćivati premije. S druge strane, u ex-post sistemu sredstva se počinju prikupljati u fond tek nakon što se desi slučaj propasti banke. Iz toga proizilazi jedan od osnovnih nedostataka ovog sistema, a to je da isplata deponentima često može kasniti, jer ne postoje od ranije akumulirana sredstva, a neposredno prikupljanje može potrajati. S druge strane, kontinuirano akumuliranje sredstava, karakteristično za ex-ante sistem, omogućava bržu i lakšu isplatu, ali i iziskuje veće troškove. Budući da ne zahtijeva redovne analize i kontrole, ex-post sistem je mnogo jeftiniji. Međutim, ti sistemi su prociklični, jer propast jedne banke može dovesti do domino efekta što otežava ex-post prikupljanje sredstava. Karakteristika ex-ante sistema je protucikličnost. Nedostaci jednog ili drugog sistema neutrališu se stvaranjem hibridnog sistema koji kombinuje oba pristupa. Ipak, takvi sistemi se najčešće svrstavaju u ex-ante sisteme, budući da se barem dio sredstava prikuplja unaprijed, što je temeljna karakteristika ex-ante sistema.

2.3. Bankarski rizici

S obzirom na to da je akcenat ovog rada na mogućnostima primjene premija osiguranja depozita utemeljenih na riziku, smatramo da je neophodno jedan dio rada posvetiti pojmu rizika u bankama, zatim različitim vrstama bankarskih rizika te u konačnici upravljanju bankarskim rizicima.

2.3.1. Pojam i vrste rizika u bankama

Prilikom donošenja mnogih poslovnih odluka, ne može se tačno znati ishod svakog mogućeg poslovnog poteza. Pojam rizika vezan je za buduće ishode određene pojave ili poslovnog poduhvata koji se posmatra, a označava mogućnost pojave različitih ishoda, kako pozitivnih, tako i negativnih (Rovčanin, 2006). Kada za neki namjeravani poduhvat postoji samo jedan mogući ishod i taj ishod se tačno zna, kažemo da se radi o situaciji sigurnosti ili izvjesnosti. Primjer investiranja sa visokim stepenom izvjesnosti jeste ulaganje u državne obveznice. Druga, mnogo češća situacija, jeste situacija rizika. U tom slučaju, odluka ili poslovni poduhvat ima više od jednog mogućeg ishoda, gdje je za svaki od tih ishoda vjerovatnoća nastanka poznata ili se može procijeniti na osnovu ranijih iskustava i sl. Treći slučaj jeste kada postoji više od jednog mogućeg ishoda poslovnog poduhvata, ali vjerovatnoće nastanka tih ishoda nisu poznate. Ova situacija naziva se situacija neizvjesnosti. Vjerovatnoća nastanka mogućih ishoda je u ovom slučaju nepoznata najčešće zbog nedostatka informacija iz prošlosti i sl. Kao četvrta situacija navodi se još i situacija najdublje neizvjesnosti, gdje ne samo da su nepoznate vjerovatnoće nastanka mogućih ishoda, već se ne mogu odrediti ni

sami ishodi poslovnog poduhvata, zbog čega je ovakva situacija najteža za donosioca odluke.

Nastajanje rizika je neizbježno u dinamičkom poslovnom okruženju, gdje nastaju ekonomske promjene koje se ne mogu sa sigurnošću predvidjeti, s obzirom na nedostatak informacija i znanja o tim promjenama i budućnosti. Za razliku od toga, u statičkim uslovima gdje nema promjena - nema ni rizika, sve je poznato ili može biti poznato. U bankama se rizik često povezuje s promjenjivošću finansijskog rezultata, što znači da promjene u prihodima i troškovima mogu značajno utjecati na ukupnu profitabilnost banke. Ova promjenjivost može biti rezultat različitih faktora poput tržišnih uslova, kreditnog rizika ili kamatnih stopa, što čini stabilnost i predvidivost finansijskog rezultata ključnim za smanjenje rizika. Stoga je upravljanje rizikom važno kako bi se osigurala dugoročna stabilnost i profitabilnost banke. Dakle, rizik se javlja kao posljedica varijabilnosti mogućih ishoda. Uzroci varijabilnosti mogu biti različiti, a moguće ih je podijeliti u dvije grupe (Rovčanin, 2006): sistemske i nesistemske izvore rizika. U skladu s tim, i ukupan rizik varijabilnosti rezultata se može podijeliti na:

- sistemski i
- nesistemski rizik.

Sistemski rizik je posljedica kretanja u ekonomiji u cjelini, nedjeljiv je i ne može se izbjeći. U bankama, sistemski rizik je predstavljen domino efektom u propadanju banaka, što obično rezultira finansijskom nestabilnošću na nacionalnom i međunarodnom nivou. Nasuprot tome, nesistemski rizik je specifičan za svaku banku pojedinačno i odnosi se na rizike koje banka može izbjeći ili smanjiti svojim poslovnim strategijama (Kandžija, Živko, 2014).

U osnovi bankarskog poslovanja leži preuzimanje rizika. Banke se u svom poslovanju susreću sa različitim vrstama rizika. Vrste rizika kojima je banka izložena zavise od njene veličine, obima usluga i poslova koje obavlja, kao i od regulative, politike, konkurencije, tehnologije i inovacija. U suštini, banke se suočavaju s dvije glavne grupe rizika: finansijskim i nefinansijskim rizicima (Kandžija, Živko, 2014).

Osnovne vrste finansijskih rizika obuhvataju kreditni, tržišni, rizik likvidnosti i operativni rizik.

Kreditni rizik je rizik da dužnik neće moći da vrati pozajmljena sredstva, što može dovesti do gubitaka za banku. Ovaj rizik se javlja kada banka odobrava kredite pojedincima, preduzećima ili drugim entitetima. Da bi upravljala kreditnim rizikom, banka mora pažljivo procijeniti kreditnu sposobnost svojih klijenata, pratiti njihove finansijske performanse i održavati adekvatne rezerve za moguće gubitke.

Kao dio kreditnog rizika, budući da može utjecati na sposobnost dužnika iz te zemlje da vraćaju dugove, često se navodi i rizik zemlje. Rizik zemlje odnosi se na potencijalne gubitke koje banka može pretrpjeti zbog ekonomskih, političkih ili socijalnih događaja u zemlji u

kojoj posluje ili u koju je izložena putem kreditiranja, ulaganja ili poslovnih aktivnosti. Također može biti povezan s tržišnim rizikom ako događaji u zemlji utječu na tržišne uslove.

Tržišni rizik odnosi se na potencijalne gubitke koje banka može pretrpjeti zbog nepovoljnih promjena na finansijskim tržištima, kao što su promjene kamatnih stopa, deviznih kurseva i cijena vrijednosnih papira. Banke koriste različite finansijske instrumente i strategije za upravljanje tržišnim rizikom, uključujući hedžing i diverzifikaciju portfolija.

Rizik likvidnosti je rizik da banka neće biti u stanju da ispuni svoje kratkoročne obaveze zbog nedostatka likvidnih sredstava. Ovaj rizik se može pojaviti ako veliki broj deponenata istovremeno povuče svoje depozite ili ako banka nije u stanju da brzo pretvori svoje aktive u gotovinu. Da bi se nosila s ovim rizikom, banka mora održavati adekvatne rezerve likvidnosti i imati pristup različitim izvorima finansiranja.

Operativni rizik obuhvata rizike od gubitaka zbog neadekvatnih ili neuspjelih unutrašnjih procesa, ljudskih grešaka, sistema ili vanjskih događaja. To može uključivati sve, od prevara i pravnih problema do tehničkih kvarova i prirodnih katastrofa. Banke moraju razviti efikasne unutrašnje kontrole, kontinuirano obučavati svoje osoblje i ulagati u sigurne tehnološke sisteme kako bi upravljale operativnim rizicima.

Sa druge strane, kao osnovni nefinansijski rizici najčešće se navode strateški, reputacijski, pravni i regulatorni rizik. Strateški rizik proizlazi iz loših poslovnih odluka, neuspjeha u implementaciji poslovnih planova ili neadekvatnog odgovora na promjene u okruženju. Ovaj rizik može značajno utjecati na dugoročnu održivost i profitabilnost banke. Da bi upravljala strateškim rizikom, banka mora provoditi temeljitu analizu tržišta, redovno preispitivati svoje poslovne strategije i biti fleksibilna u prilagođavanju promjenama. Reputacijski rizik je rizik od gubitka povjerenja klijenata, investitora i drugih zainteresiranih strana zbog negativnih javnih percepcija ili događaja. Ovo može nastati zbog problema kao što su loša korisnička usluga, skandali ili pravni problemi. Održavanje dobrog ugleda zahtijeva transparentno poslovanje, visok nivo etičkih standarda i efikasno upravljanje krizama. Pravni i regulatorni rizik odnose se na rizik od gubitaka zbog nepoštivanja zakona, propisa ili ugovornih obaveza. Banke moraju biti usklađene sa svim relevantnim zakonima i regulativama kako bi izbjegle pravne sankcije, kazne i reputacijske štete. U tu svrhu, banke obično imaju timove za usklađenost i pravne stručnjake koji prate promjene u zakonodavstvu i osiguravaju da poslovanje banke bude u skladu s važećim propisima.

2.3.2. Upravljanje bankarskim rizicima

Kako smo već ranije naveli, rizik se odnosi na ponašanje ljudi u procesu donošenja odluka i u tom smislu je univerzalan. Ljudi se susreću sa rizikom u svakodnevnom životu, kada god se nađu pred nekom odlukom koja kao rezultat može imati pozitivan ishod i rješenje, ali sa druge strane nosi i opasnost od gubitka, odnosno može imati negativan ishod. U biti, rizik sam po sebi ne predstavlja ništa loše. On predstavlja mogućnost da se napravi zarada i jedna

je od glavnih funkcija banaka u savremenoj ekonomiji. Važno je znati na koje rizike se nailazi, odnosno kojim rizicima smo izloženi, kako bismo mogli njima i upravljati.

Upravljanje rizicima je ključno za stabilnost i uspjeh banaka. Različiti rizici zahtijevaju različite pristupe i strategije upravljanja, ali sve banke moraju uspostaviti sisteme i kontrole kako bi identificirale, procijenile i umanjile potencijalne rizike. Samo kroz sveobuhvatan pristup upravljanju rizicima banke mogu osigurati svoju dugoročnu stabilnost i povjerenje klijenata. Upravljanje rizicima može se definisati i kao funkcija osiguranja od rizika, čiji je osnovni cilj optimizacija odnosa rizika i prinosa.

Procedure upravljanja rizicima mogu biti prepoznate od strane uprave banke ili zahtijevane od tijela supervizije i regulacije putem zakonskih odredbi (Kandžija, Živko, 2015). Upravljanje rizicima u bankama počinje identifikacijom svih potencijalnih rizika kojima je banka izložena. Nakon identifikacije, rizici se procjenjuju kako bi se utvrdio njihov potencijalni utjecaj na poslovanje banke. Ova procjena uključuje kvantitativne metode kao što su stres testiranje i scenarijska analiza, kao i kvalitativne procese poput procjene kreditne sposobnosti klijenata.

Praćenje rizika znači kontinuirano nadgledanje rizika i njihovih indikatora kako bi se brzo reagovalo na promjene, dok kontrola rizika podrazumijeva implementaciju strategija za smanjenje ili eliminaciju rizika, kao što su diverzifikacija portfolija, hedžing i održavanje adekvatnih kapitalnih rezervi.

Upravljanje rizicima takođe zahtijeva snažnu internu kontrolu i usklađenost sa regulatornim zahtjevima. Banke moraju osigurati da njihovi postupci i politike budu u skladu sa zakonima i regulativama, te da se redovno revidiraju i ažuriraju. Transparentnost i komunikacija ključni su za efikasno upravljanje rizicima, kako unutar banke, tako i sa eksternim interesnim stranama. Tehnologija igra sve važniju ulogu u upravljanju rizicima, omogućavajući sofisticirane analize podataka i automatizaciju procesa. Međutim, banke moraju biti svjesne i novih rizika povezanih s tehnologijom, kao što su sajber rizici i rizici povezani s upotrebom kompleksnih algoritama.

Kultura upravljanja rizicima u banci je presudna. Svi zaposleni, od osnovnog osoblja do menadžmenta, moraju biti svjesni rizika i obučeni za njihovo prepoznavanje i upravljanje. Visoki etički standardi i odgovornost doprinose efikasnom upravljanju rizicima. Samo kroz integrisan i proaktivan pristup upravljanju rizicima, banke mogu osigurati svoju dugoročnu stabilnost i otpornost na finansijske šokove.

3. PRIMJERI SISTEMA OSIGURANJA DEPOZITA

Osiguranje depozita se u različitim zemljama organizira na različite načine. Ovo podrazumijeva da je model osiguranja depozita determinisan specifičnostima vezanim za tu zemlju, u prvom redu ekonomskom snagom zemlje, ali i pretpostavljenim ponašanje banaka

i stanovništva kao nosilaca štednje u bankama. Stoga, možemo analizirati različite sisteme osiguranja, njihove razlike i sličnosti i utvrditi koji sistemi dominiraju u različitim okolnostima.

Ako posmatramo historiju osiguranja depozita, prvi organizovan i formalan sistem osiguranja depozita utemeljen je 1829. godine u američkoj saveznoj državi New York, međutim, ovo osiguranje nije bilo na nacionalnom nivou Sjedinjenih američkih država (SAD). Stoga, najčešće se kao prvi sistem osiguranja depozita na nivou jedne države smatra osiguranje depozita uspostavljeno u Čehoslovačkoj 1924. godine. Gotovo 10 godina nakon toga, kao odgovor na Veliku depresiju iz 1929. godine i s ciljem vraćanja povjerenja u bankarski sistem, osnovan je sistem osiguranja depozita u SAD na nacionalnom nivou. Ovaj sistem se smatra prvim savremenim osiguranjem depozita i u njemu su manje-više utemeljeni principi osiguranja depozita koje i danas poznajemo.

Sve do 1974. godine, svega 12 zemalja je imalo organizovane sisteme osiguranja depozita. Danas su sistemi različitih zemalja dio Međunarodne asocijacije institucija osiguranja depozita (engl. International Association of Deposit Insurers - IADI) koja je osnovana 2002. godine. Prema IADI, danas oko 150 zemalja u svijetu ima institucionaliziran sistem osiguranja depozita. Pored ove organizacije postoji i Europski forum institucija osiguranja depozita (engl. European Forum of Deposit Insurers - EFDI), koji je osnovan 2007. godine i okuplja institucije za osiguranje depozita 48 evropskih zemalja. Više riječi o obje institucije će biti u dijelu u kojem se opisuje sistem osiguranja depozita u našoj zemlji, obzirom da je Agencija za osiguranje depozita BiH punopravna članica obje organizacije.

Pored slučajeva gdje je jedan sistem osiguranja depozita prisutan u jednoj zemlji ili gdje postoji više sistema u jednoj zemlji, koje ćemo, između ostalog, razmatrati u narednim dijelovima rada, zanimljivo je da u svijetu postoje i slučajevi gdje jedan sistem osiguranja depozita obuhvata nekoliko zemalja. Tako je, na primjer, američkim sistemom osiguranja depozita obuhvaćen i bankarski sistem Portorika, Mikronezije i Maršalovih Ostrva. Također, jedinstven zajednički sistem imaju i centralnoafričke zemlje: Kamerun, Centralnoafrička Republika, Čad, Kongo, Ekvatorijalna Gvineja i Gabon. No, ovakvi slučajevi su rijetki i zasnovani na izuzetno specifičnim okolnostima, pa s aspekta analize sistema osiguranja depozita nisu značajni.

U ovom radu, mi ćemo posebno sagledati sistem osiguranja depozita u SAD, kao prvi i temeljni sistem osiguranja depozita, te sistem osiguranja depozita Evropske unije (EU) zbog evropskih integracija naše zemlje. Pored toga, uporediti ćemo sistem osiguranja depozita u BiH sa sistemima u regiji s ciljem ocjenjivanja uspješnosti praćenja evropskih zahtjeva u odnosu na okolne zemlje. Sagledavanje iskustva primjene obračuna premije na bazi rizika iz SAD i EU pomoći će nam za ocjenu mogućnosti i svrsishodnosti uvođenja takvog sistema i u BiH.

3.1. Osiguranje depozita u SAD-u

Sjedinjene Američke Države su glavni centar finansijskih inovacija u svijetu, iz kojeg se iste kasnije prenose na druge zemlje. Takav je slučaj i sa osiguranjem depozita, te je zbog toga neophodno odvojeno razmotriti model osiguranja depozita u SAD, njegove karakteristike i specifičnosti kroz historiju i danas.

Sistem osiguranja depozita u SAD-u se, kako smo već ranije spomenuli, pojavljuje 1933. godine, kada je i osnovana Savezna korporacija za osiguranje depozita (engl. Federal Deposit Insurance Corporation – FDIC) kao jedan od odgovora na Veliku depresiju. FDIC je samostalna agencija sa dosta širokim kompetencijama u provođenju općih načela osiguranja depozita koje utvrđuje Kongres i operacionalizaciji zaštitnog mehanizma u SAD (Ćirović, 2007). Brojni su razlozi koji su doveli do uspostavljanja sistema osiguranja depozita, a jedan od osnovnih je efekat prelijevanja krize iz jedne banke u drugu, zatim iz jedne zemlje u drugu, što posljedično dovodi do narušavanja javnog povjerenja u banke, te sigurnosti i stabilnosti finansijskog sistema u cjelini i kao posljedicu toga do tzv. juriša na banke. U SAD-u je tokom Velike depresije samo u periodu od 1930. do 1932. godine propalo oko 5.100 banaka, što je tada činilo jednu petinu od ukupnog broja banaka (Živko, Kandžija), a u 1933. godini još 4.000 banaka (Federal Deposit Insurance Corporation, 1998). Stečajima ovih banaka, u samo nekoliko godina, 5,86% ukupnih depozita u SAD je nepovratno propalo.¹

S obzirom na to da tada nije postojao sistem osiguranja depozita, deponenti su kao odgovor na nesolventnost banaka gubili povjerenje u banke i povlačili svoje depozite. Da je u tom periodu postojao ustrojen sistem osiguranja depozita, deponenti svoje depozite ne bi podizali ili bi to činili u manjoj mjeri, te bi se pojedine banke uspjele spasiti od bankrota. Upravo iz tog razloga je osnovan već ranije spomenuti FDIC koji je iste godine odobrio osiguranje bankarskih depozita do 2.500\$. Znajući da vlada osigurava njihove depozite, deponenti neće tako brzo povlačiti svoje depozite zbog glasina i problema u bankama ili bankarskom sistemu. Dakle, sistem osiguranja depozita je na taj način postao instrument u sprečavanju tzv. juriša na banke. Osnivanje FDIC-a se pokazalo svrsishodnim već u prvoj godini njegovog djelovanja, 1934., kada je propalo samo 9 banaka. Važno je istaknuti da, bez obzira na razloge za uvođenje sistema osiguranja depozita u nekoj zemlji, takvi sistemi ne bi trebali biti uspostavljeni tokom krize. Umjesto toga, najbolje ih je uvesti kada je finansijski sistem dovoljno stabilan i jak da podrži njihovu implementaciju, te kada postoji povjerenje javnosti u bankarski sektor. To omogućava stvaranje čvrstih temelja za efikasan sistem osiguranja depozita, koji može bolje odgovoriti na eventualne buduće krize (Kandžija, Živko, 2014).

FDIC je osnovana kao privremeno rješenje, a tek 1935. dobija dugotrajnu ulogu uz povećanje osiguranog iznosa na 5.000 dolara. Iznos osiguranog depozita je kroz historiju

¹ Ovdje se radilo uglavnom o manjim, tzv. „zemljoradničkim“ bankama, pa je zato njihovo propadanje izazvalo relativno slabe efekte na ukupnu vrijednost izgubljenih depozita i pored njihovog velikog broja. Štaviše, može se reći kako je njihovo propadanje u konačnici dovelo do jačanja bankarskog sistema, jer je bilo povod za osnivanje FDIC-a.

mijenjan još 6 puta. Osigurani depozit danas je veći od prvobitno osiguranog depozita čak 100 puta u nominalnom iznosu. Primjerice, preračunato u realni iznos, osigurani depozit iz 1933. godine je nešto manji od 50.000 dolara danas.

Tabela 2. Iznos osiguranog depozita u SAD kroz historiju

Godina	Iznos osiguranog depozita u USD
1933.	2.500
1935.	5.000
1950.	10.000
1966.	15.000
1969.	20.000
1974.	40.000
1980.	100.000
2008.	250.000

Izvor: Obrada autora

Praktično, vidimo kako su povećanja osigurane sume imala umjeren, postepen i očekivan rast sve do 1980. godine. Tada slijedi prvo povećanje osiguranog iznosa za čak 150%, a isti skok napravljen je 28 godina kasnije. Godine 1980. iznos osiguranog depozita naglo je povećan kao rezultat nestabilnosti u prethodnoj deceniji uzrokovane naftnim šokovima, napuštanjem zlatnog standarda, što je dovelo do volatilnosti kursa dolara, volatilnosti kamatnih stopa i većeg sistemskog rizika u cjelini. Povećanje iz 2008. godine je odgovor na globalnu finansijsku krizu koja je u najvećoj mjeri zahvatila američki bankarski sistem. Ovo povećanje je trebalo biti privremenog karaktera. Međutim, odlukom iz 2010. godine dobilo je permanentnu ulogu. Iznos od 250.000 dolara je najveći iznos osiguranog depozita u svijetu.

U američkom sistemu osiguranja depozita je gotovo 7.000 institucija. Sistemom osiguranja nisu obuhvaćeni depoziti stranih državljana koji nemaju rezidentno mjesto u SAD, međubankarski depoziti, te naravno, depoziti iznad 250.000 dolara. Međutim, u praksi, FDIC će pokriti i navedene depozite ukoliko se radi o većim bankama. Razlog za to je činjenica da bi gubitak neosiguranih depozita u ovim bankama naglo povećao sistemski rizik i doveo do propadanja drugih banaka. Također, sistem poznaje i pojam udruženog depozita, kao što je primjerice depozit supružnika, koji se posmatra odvojeno od njihovih pojedinačnih depozita u smislu osiguranja. Osiguranje se odnosi samo na udružene depozite fizičkih lica. Zanimljivo, FDIC osigurava 250.000 dolara po deponentu i po različitom računu, tako da ukoliko jedno lice ima depozite na računima u dvije različite kategorije, stvarno je osigurano 500.000 dolara. Na ovaj način sistem čini realnu zaštitu deponentata još jačom. Najveće pitanje danas je da li uopće treba razlikovati osigurane i neosigurane depozite u formalno-pravnom pogledu, osim s aspekta njihovog iznosa, jer FDIC svakako pokriva i neosigurane depozite ako su velike banke u pitanju (Ćirović, 2007).

Na osnovu zakona koji nosi naziv Zakon o unapređenju Savezne korporacije za osiguranje depozita (eng. Federal Deposit Insurance Corporation Improvement Act - FDICIA) iz 1991. godine izvršena je institucionalna reforma državnog osiguranja depozita u SAD-u. Novi zakon donesen je kao odgovor na štedno-kreditnu krizu nastalu 1989. godine, te na veliki broj stečaja banaka tokom 1980-ih, koji su vodili nužnoj reformi supervizije i regulacije bankarskog sektora. U periodu od 1985. do 1991. godine u stečaj je otišlo gotovo čeverostruko više banaka nego u periodu od 1945. do 1984. godine, 1251 naspram 359 (Federal Deposit Insurance Corporation, 1998). Ovaj akt je zahtijevao od FDIC-a da dotadašnji sistem linearnih premija osiguranja depozita zamijeni sistemom premija osiguranja utemeljenim na riziku do 1994. godine, a do čega je i došlo 01. januara 1993. godine.

Dakle, FDIC prikuplja premije od banaka članica i formira specijalni fond za program federalnog odnosno državnog osiguranja depozita (eng. Deposit Insurance Fund - DIF). U slučaju da ovaj fond ne bi imao dovoljno sredstava za isplatu deponenata, država bi potrebna sredstva obezbijedila iz budžeta. Ovaj program štiti deponente na način da u slučaju propasti banke osigurava iznose do 250.000 dolara po svakom depozitu u svakoj pojedinoj banci članici. S obzirom na trenutni sistem obračuna premija osiguranja depozita, banke koje imaju veću izloženost riziku plaćaju veće premije osiguranja, i obrnuto. Karakteristično je za ovaj sistem u praksi da samo manje banke mogu biti likvidirane. Praksa je da veće banke, u slučaju nelikvidnosti, prolaze kroz proces restrukturiranja. Ovo pravilo daje FDIC-u znatno širu ulogu od uloge koje imaju klasične agencije za osiguranje depozita. Obično on podrazumijeva akviziranje banke u problemima od strane neke solventne banke na tržišnim principima. Na osnovu FDICIA iz 1991. godine predviđeno je da se odmah pristupa saniranju banke ukoliko njen dionički kapital padne ispod nivoa od 2% u odnosu na ukupnu aktivu.

Kao što smo već rekli, od 1993. godine u SAD je određivanje stope premije rizikom ponderisano. To znači da se zahtjeva plaćanje više stope premije za one institucije koje predstavljaju veći rizik za DIF. Na osnovu pravila utemeljenih 2005. godine kroz Zakon o reformi državnog osiguranja depozita, a koja se primjenjuju od 2006. godine, FDIC svrstava svaku instituciju u jednu od četiri kategorije rizičnosti kroz dvije faze. Prva faza uključuje ocjenu finansijskih pokazatelja, a druga ocjenu ostalih relevantnih informacija. U biti, stope variraju u zavisnosti od CAMELS² kompozitnog ranga svake institucije, određenih finansijskih pokazatelja i kreditnog rejtinga za emitovane dugoročne obaveze.

U zavisnosti od adekvatnosti kapitala postoji podjela banaka u tri kategorije: dobro kapitalizirane, adekvatno kapitalizirane i podkapitalizirane. U zavisnosti od toga kojoj kategoriji banka pripada, razlikuje se i visina premije koju plaća. U kategoriju dobro kapitaliziranih spadaju one banke koje imaju stopu adekvatnosti kapitala (engl. Capital

² CAMELS predstavlja jedinstven sistem kriterija za rangiranje banaka gdje se agregatni, odnosno kompozitni rang za svaku banku određuje na osnovu analize 6 kriterija: adekvatnost kapitala, kvalitet aktive, kvalitet menadžmenta, profitabilnost, likvidnost i osjetljivost na tržišne rizike.

Adequacy Ratio – CAR) veću ili jednaku 10%³, tzv. rang 1 CAR⁴ veći ili jednak od 6% i rang 1 stepen finansijske poluge⁵ veći ili jednak 5%. U kategoriju adekvatno kapitaliziranih spadaju banke koje nisu dobro kapitalizirane, a zadovoljavaju kriterije prema kojima stopa adekvatnosti kapitala nije niža od 8%, te njen rang 1 nije niži od 4% i rang 1 finansijske poluge nije niži od 4%. Podkapitalizirane su one banke koje ne pripadaju prethodnim dvjema kategorijama.

Pored toga, postoje tri različite supervizorske kategorije. One nemaju posebne nazive i označene su kao grupa A, B i C. Grupa A se sastoji se od finansijskih institucija sa samo nekoliko manjih slabosti i uopšteno odgovara kompozitnim rangovima 1 i 2 regulatornih agencija, B se sastoji od finansijskih institucija koje imaju slabosti, koje, ako ne budu ispravljene, mogu dovesti do značajnih problema i povećanja rizika stečaja i odgovara kompozitnom rang 3, a u grupu C spadaju finansijske institucije sa značajnom vjerovatnoćom stečaja, osim ako se ne poduzmu mjere sanacije i odgovara im kompozitni rang 4 ili 5.

Visina premije uslovljena je i iznosom rezervi u osiguravajućem fondu. Tako, prema istom zakonu (FDICIA), ukoliko sredstva u fondu padnu ispod 1,25% vrijednosti ukupnih osiguranih depozita u sistemu, stope premije se povećavaju. Povećane premije uspostavljaju se na način da osiguraju popunjavanje fonda u roku jedne godine i ponovno formiranje na nivou 1,25%. Također, ukoliko je iznos sredstava u fondu iznad navedenog nivoa, FDIC oslobađa banke plaćanja premije. Što je on više iznad, veći broj banaka ne plaća premije. Ukoliko je samo malo iznad, tek će najsigurnije banke biti oslobođene plaćanja. Na primjer, potkraj prošlog stoljeća, nivo sredstava u fondu je bio toliko visok da je samo 2% najrizičnijih banaka plaćalo premiju, odnosno, 98% banaka je bilo oslobođeno plaćanja iste (Ćirović, 2007). Revizija premijske stope vrši se svaka 3 mjeseca, kako bi ona realno odražavala stepen rizika svake banke.

Ipak, nova pravila nisu imala naročito efikasne rezultate. U periodu od 1996. do 2006. godine, 90% banaka je bilo uvršteno u kategoriju najsigurnijih, dobro kapitalizovanih. Kako je nivo sredstava u fondu bio veći od 1,25% propisanih depozita, tek je mali broj banaka plaćao premiju osiguranja. Zbog toga, 2005. slijedi nova reforma modela kojom se ciljni reper od 1,25% zamjenjuje rasponom od 1,15% do 1,50%. Ukoliko je nivo sredstava u fondu iznad 1,50%, banke ne plaćaju premiju, a čak im se ona i isplaćuje nazad. Ukoliko je između ove dvije vrijednosti, banke plaćaju redovnu premiju, a kada padne ispod 1,15% izrađuje se plan plaćanja premije takav da banke moraju dovesti fond u predviđene granice u roku najduže 5 godina (Viral Archarya, 2009). Ovaj pad dogodio se tokom krize između 2007. i 2009. godine. Koncem 2008., nivo sredstava u odnosu na depozite je bio 0,4%. Čak i propasti malih banaka su prijetile da će uništiti sve rezerve fonda i urušiti sistem. Prosječna premijska

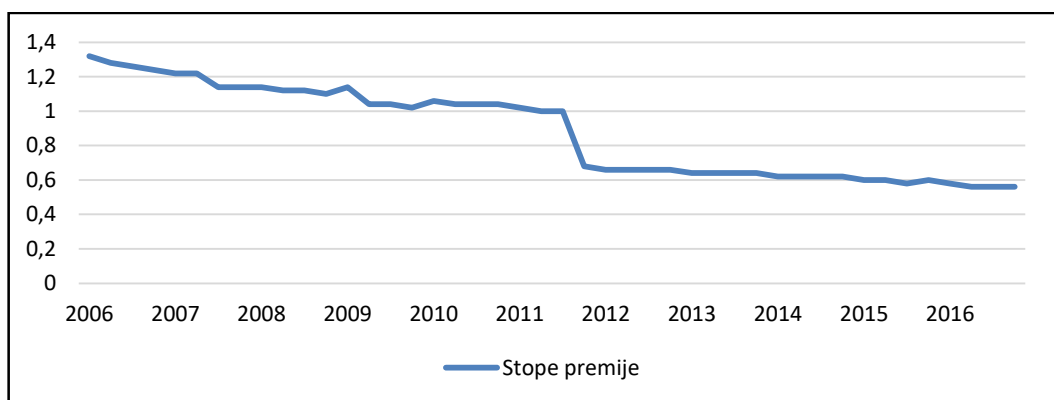
³ Stopa adekvatnosti kapitala se izračunava kao odnos između kapitala i rizikom ponderirane aktive. Minimalna stopa adekvatnosti kapitala u BiH je 12%.

⁴ Rang 1 CAR (engl. Tier 1) predstavlja dio stope adekvatnosti kapitala koji u odnos stavlja osnovni kapital i rizikom ponderiranu aktivu.

⁵ Rang 1 stepen poluge (engl. Tier 1 leverage ratio) u odnos stavlja osnovni kapital i ukupnu aktivu.

stopa je ustvari bila 1,32%. Ona se revidira svakog tromjesečja i od tada, do danas, imala je opadajući karakter. Danas ona iznosi svega 0,56%.

Slika 1. Prosječne stope premije osiguranja u SAD od 2006. do 2016. godine

Izvor: Obrada autora

Zbog svega navedenog, Viral Archarya (2009) zaključuje kako je sistem plaćanja premije osiguranja koji je dizajniran na ovakav način loš. Naime, on iznosi stav kako su premije osiguranja depozita uopšteno neosjetljive na rizik i da se na ovaj način ne reguliše problem sistemskog rizika. Ovo jednostavno nije u skladu sa aktuarskim principima osiguranja. Ukratko, situacija je kao kada osiguravajuće društvo koje se bavi životnim osiguranjem ne bi prikupljalo premije, jer je dobro kapitalizovano i osiguranik živi duže od vijeka izračunatog aktuarskim tablicama. Drugo, u dobrim vremenima se nikad ne pripremi za krizu, nego u slučaju krize prikupljati će se sredstva. Ukoliko bi neka sistemski jaka banka propala, ovakav sistem bi doveo do kolapsa.

3.2. Osiguranje depozita u Evropskoj uniji

Sistem osiguranja depozita Evropske unije uređen je Direktivom 2014/49/EU Evropskog parlamenta i Vijeća EU. Ovom direktivom vrši se ujednačavanje propisa koji se tiču osiguranja depozita između članica na nivou cijele Unije. Međutim, najprije ćemo se osvrnuti na osiguranje depozita prije 2014. u EU, odnosno njenim članicama, a zatim i na samu direktivu kako bi bolje stekli uvid u promjene koje ona donosi.

Direktiva o zaštiti depozita iz 1994. godine je prva koja reguliše ovu oblast u EU. Njome nije propisan model zaštite depozita, nego elementi koje moraju sadržati pojedinačni modeli u zemljama članicama. Ovo je značilo da svaka članica može da zadrži postojeći sistem i da ga održava, samo je uspostavljena obaveza zaštite. Članice same biraju na koji način će to da rade. Praktično, jedina stvar koja je jednako regulirana u svim članicama, odnosno harmonizirana jeste visina osiguranog depozita. Ustvari, cilj direktive između ostalog i jeste bio ujednačiti osigurane depozite po državama u skladu sa stvaranjem jedinstvenog tržišta. Sistemi osiguranja depozita su bili obavezni propisati da je depozit svakog deponenta osiguran do iznosa od 20.000 ECU, ali je ostavljena mogućnost za veće limite, kao i limit

od minimalno 15.000 ECU⁶ ako se ne ostvari veći do 1999. godine. Postoje terminološke razlike u nazivima pojedinačnih agencija i opisu njihovog temeljnog zadatka, ali svaka ima isti suštinski zadatak koji podrazumijeva zaštitu depozita. U biti, od uspostavljanja sistema u EU preovladava međubankarska zaštita depozita. Država ima posredni utjecaj i to preko CB ili sistema za osiguranje depozita. Direktivom iz 1994. godine ostavljena je mogućnost čak da se ima više sistema zaštite na teritoriju jedne države.

Banke mogu biti i izvan sistema za osiguranje depozita, ali pod određenim uslovima. Ukratko, one moraju onda biti u nekom drugom sistemu osiguranja koji pruža zaštitu samoj banci ili cjelokupnom sistemu. Napisano u tri uslova, banka može biti van zvaničnog sistema ukoliko je u nekom drugom koji:

- postojao je prije Direktive o zaštiti depozita, i priznat je njome,
- obezbjeđuje zaštitu depozita protiv nenaplativosti i raspolaže sredstvima za zaštitu,
- nije zasnovan na garanciji koju banci daje država članica ili drugi nivo vlasti.

Svaka banka koja je dobila dozvolu za rad prema Direktivi 77/780/EEC kojom joj je omogućeno prikupljanje depozita obavezna je biti članica sistema za osiguranje depozita u odgovarajućoj državi članici. Međutim, kreditnim institucijama koje su zaštićene garancijom države omogućava se da ne budu dio sistema za osiguranje depozita. Uglavnom, banke ne spadaju u ovu grupu.

U kontekstu navedene regulacije zanimljiva je razlika koja se pravi između kvalitativne i kvantitativne zaštite. Kvalitativna zaštita je determinisana depozitima koji su uključeni u sistem osiguranja, a kvantitativna vrijednosnom granicom do koje su osigurani. Dakle, sa kvalitativnog aspekta, ne moraju svi depoziti biti zaštićeni, a sa kvantitativnog moguće je da jedni depoziti mogu imati nižu zaštitu od drugih i sl. Navedene su tri vrste kvalitativnog ograničavanja zaštite:

- Obavezno ograničenje – propisani su depoziti koji se ne osiguravaju, poput sopstvenih fondova i depozita nastalih transakcijama kojima se pere novac;
- Disciplinsko ograničenje – banka se isključuje ukoliko ne ispunjava određene propise;
- Fakultativno ograničenje – pojedini depoziti ili deponenti mogu imati nižu zaštitu ili biti isključeni iz iste.

Preporučeni rokovi isplate su već od 1994. godine bili ujednačeni. Preporuka EU nije bila previše zahtjevana, pa su sve članice bez problema mogle da garantuju isplatu u roku od tri mjeseca od dana kada su depoziti postali nenaplativi. Bila je ostavljena čak i mogućnost da nadležni organ može produžiti ovaj rok. Primjera radi, Estonija je prije finansijske krize imala rok isplate 9 mjeseci, Velika Britanija 6, Italija i Češka 5, ali najveći broj država se zaista pridržavao preporuke o isplati u roku od 3 mjeseca (Demirguc-Kunt, Karacaovali, Laeven, 2005).

⁶ ECU (engl. European Currency Unit) je obračunska i valutna jedinica EU uvedena 1979. godine i predstavljala je ponderisani prosjek valuta zemalja članica EU. ECU je zamijenjen Eurom 1999. godine.

U teorijskom dijelu smo vidjeli kako uzimajući u obzir način osnivanja, organizaciju i zakonsku regulaciju, sistemi osiguranja mogu biti eksplicitni i implicitni. Sve članice EU od ranije imaju eksplicitne sisteme osiguranja depozita. U prilogu 1. dat je popis država EU sa eksplicitnim sistemom osiguranja depozita te je prikazana godina osnivanja ovakvog sistema po državama, koja je ustvari u najvećem broju slučajeva i godina utemeljenja modernog sistema osiguranja depozita uopće. Države su poredane hronološki, prema godini osnivanja sistema osiguranja depozita.

U drugim evropskim zemljama koje nisu članice EU, eksplicitni sistem osiguranja depozita je osnovan: Norveška 1961., Švicarska 1984., Makedonija 1996., Bjelorusija 1996., Ukrajina 1998., Island 1999., Albanija 2002., Crna Gora 2001., Srbija 2001., Rusija 2003. U biti, sasvim je logično da su razvijenije države ranije uvidjele potrebu za organizovanim sistemom osiguranja depozita. Ekspanzija u ovom smislu počinje devedesetih godina, nastankom novih država i raspadom istočnog bloka. Jedine zemlje koje nisu pripadale tzv. istočnom bloku, a nisu imale organizovan sistem osiguranja depozita ranije su Portugal, Grčka, Malta i Švedska. Portugal i Malta su uspostavili sistem osiguranja depozita kada je izvjesno bilo donošenje Direktive iz 1994. godine, a Švedska i Malta neposredno poslije, odnosno prije ulaska u EU.

U svijetu preovladavaju državni sistemi osiguranja depozita. Međutim, u posljednje vrijeme primijetan je trend odmicanja od ovog konvencionalnog modela i povećanje mješovitih, a naročito privatnih sistema. U prilogu 2, predstavljeni su podaci o klasifikaciji sistema osiguranja depozita države Evrope prema vlasničkoj strukturi. Iz tabele je uočljivo kako najveći broj država u EU ima mješoviti sistem osiguranja depozita, čak njih 12. Svega 10 zemalja ima državni sistem, a 5 zemalja privatni. Iz date klasifikacije jasno je da su privatnim sistemima pribjegavale isključivo najrazvijenije evropske zemlje. Međutim, postoje i ekonomski visokorazvijene zemlje sa sistemima u obje preostale kategorije.

Obračun premije osiguranja se značajno razlikovao po zemljama. Većina članica je linearno obračunavala premiju osiguranja, ali je u nekim zemljama obračun bio zasnovan na riziku. Međutim, i u tom slučaju su postojale velike razlike u pogledu broja rizičnih kategorija, te raspona stopa premije. Primjera radi, u Portugalu se premija plaćala u zavisnosti od rizika u iznosu od 0,1% do 0,2% osiguranog depozita. Istovremeno, u Italiji su kategorije bile u rasponu od 0,4% do 0,8%. Druge zemlje koje su imale rizikom ponderisane sisteme obračuna su Finska, Francuska, Grčka, Holandija, Italija, Mađarska, Njemačka, Portugal, Rumunija i Švedska. Van EU, ovakve sisteme imaju Bjelorusija i Makedonija (Demirguc-Kunt, Karacaovali, Laeven, 2005).

Ako posmatramo način na koji se prikupljaju sredstva u fond za osiguranje depozita, primijetiti ćemo da najveći broj država u Evropi ima ex-ante sistem osiguranja depozita (prilog 3.). I u samoj EU je sličan slučaj, mada su među razvijenijim zemljama primjetna i odstupanja od ovog pravila. Stoga, 15 od 27 članica EU ima ex-ante sistem osiguranja depozita, 5 članica ima ex-post sistem osiguranja depozita, a mješoviti sistem je zastupljen u njih 7. Jedina evropska zemlja koja nije članica EU, a nema ex-ante sistem jeste Švicarska.

Pri tome, značajno je napomenuti da Svjetska banka u svojim izvještajima i bazama podataka mješovite sisteme klasificira kao ex-ante (Demirguc-Kunt, Karacaovali, Laeven, 2005), pa je zato moguće da neki mješoviti sistemi i nisu zvanično prepoznati kao takvi.

Prva stvar koju su sve države EU ispunile u pogledu nove direktive EU iz 2014., čak i prije nego je ona stupila na snagu jeste visina osiguranja depozita. Razlog za ovo je najvećim dijelom finansijska kriza iz 2008. godine koja je u svim državama EU dovela do posljedice reakcije povećanja iznosa osiguranog depozita, a preporuku EU o osiguranom depozitu od 100.000 eura, koji je kasnije postao oblatoran prihvatile su manje-više sve države.

U prilogu 4. data je tabela u kojoj ćemo pored podatka o visini osiguranog depozita predstaviti podatke i o BDP po glavi stanovnika kako bi mogli izračunati njihov omjer. Podaci o BDP po glavi stanovnika se odnose na 2015. godinu i dio su izvještaja Svjetske banke. Garcia (1996) predlaže način kako odrediti okvirno da li je visina osiguranja depozita adekvatna. Prema ovom metodu, iznos osiguranog depozita bi trebao biti od 200% do 300% BDP po glavi stanovnika. Ovo znači da ukoliko se u odnos stave osigurani depozit i BDP po glavi stanovnika, rezultat treba biti između 2 i 3. Međutim, ovako jednostavno računanje je samo inicijalni vodič za određivanje limita, a u svakom pojedinačnom slučaju osigurani depozit zavisi od konkretnih uslova. Na primjer, tokom finansijskih kriza najčešće se limit osiguranog depozita povećava kako bi se smanjila panika i učvrstilo povjerenje u jak bankarski sistem, a kako istovremeno često dolazi do pada ekonomske aktivnosti, posmatrani odnos raste. Protić (2002) navodi da i MMF uzima omjer 2:1 između limita osiguranog depozita i BDP po glavni stanovnika kao reprezentativan.

Iz tabele date u prilogu 4. uočljivo je da većina država ima mnogo veći odnos visine osiguranog depozita i BDP po glavi stanovnika od odnosa koji je teoretski preporučen, 23 od 39 država, odnosno na nivou EU 18 od 28. Idealan omjer ima tek 8 država članica EU, i niti jedna evropska država van EU. Iznenađujuće je da nekoliko država ima odnos osiguranog depozita i BDP po glavi stanovnika manji od 2 (Luksemburg i Irska u EU, a Kosovo, Norveška, Rusija, Švicarska i Ukrajina van EU). Ovako niski omjeri nisu bili slučaj prije nekoliko godina što možemo zaključiti na osnovu podataka iz Suljić, Vidmar i Prohaska (2014), kada su jedino Luksemburg i Ukrajina imali zadovoljavajuće omjere. Razloge pozitivnog kretanja možemo tražiti u ekonomskom rastu karakterističnom za postkrizni period.

U biti, veoma lahko je uočljivo da veliki iznos osiguranog depozita u EU opterećuje slabije razvijene zemlje u pogledu preporučenog omjera. Države sa sličnim BDP-om koje nisu članice EU imaju mnogo niže postavljen nivo osiguranog depozita čime se teoretske osnove lakše zadovoljavaju. Na primjer, Rumunija ima gotovo jednak BDP po glavi stanovnika kao Rusija, ali osigurava 7 puta veću sumu.

Izuzetno je značajno primijetiti da se radi o nominalnim iznosima i da 100.000 eura u dvije različite države nema istu realnu vrijednost. Primjera radi, 100.000 eura zbog stepena finansijskog i ukupnog privrednog razvoja više vrijedi u Bugarskoj, nego u Švedskoj. U

izvještajima Evropske komisije stoji da je ovim iznosom pokriveno 95% depozita u EU. Upravo zbog navedenih razlika i činjenice da osiguranje 100.000 eura ne predstavlja jednako pokriće u svim državama, u slabije razvijenim članicama EU navedeni procenat konvergira ka 100%, a u najrazvijenijim članicama manji je od 95% (Suljić, Vidmar i Prohaska, 2014). Ovo dovodi do većeg moralnog hazarda u slabije razvijenim zemljama, što će detaljno biti razrađeno u 5. poglavlju rada.

Za neke sisteme osiguranja depozita u Evropi karakteristično je bilo i koosiguranje. Pod koosiguranjem se podrazumijeva da jedan dio iznosa depozita ostaje neosiguran i tako potiče deponente da vrše monitoring nad poslovanjem banaka ili jednostavnije rečeno, potiče deponente da prate rizik pojedinačnih banaka. Koosiguranje u iznosu od 10% su do finansijske krize 2008. godine imale države poput Austrije, Belgije, Češke Republike, Holandije, Republike Irske, Luksemburga, Mađarske, Poljske, Rusije i Slovačke. Međutim, mjerama koje su poduzete kao dio odgovora na krizu, sve ove zemlje su odustale od sistema koosiguranja (Suljić, Vidmar i Prohaska, 2014) Od zemalja koje nisu članice EU, koosiguranje je dio sistema osiguranja depozita u Albaniji (15%), Makedoniji (10%) i Rusiji (50%).

3.2.1. Direktiva 2014/49/EU Evropskog parlamenta i Vijeća

Finansijska kriza 2008. godine pokazala je sve manjkavosti pojedinačnih sistema osiguranja depozita u EU i negativne strane nepostojanja jedinstvenih pravila na nivou EU. To je, najprije, dovelo do uvođenja kratkoročnih mjera kojima se odmaklo od teoretske osnove sistema za osiguranje depozita 2009. godine kroz Direktivu 2009/14/EC. Ovim promjenama izmjenjeni su najvažniji elementi direktive iz 1994. godine. Osigurani iznos je povećan mnogostruko: najprije sa 20.000 eura na 50.000 eura, a kasnije i na 100.000 eura. Vremenski rok koji je bio 3 mjeseca, uz čak mogućnost produženja na 9 mjeseci, skraćen je na 20 radnih dana, uz mogućnost produženja od 30 dana. Cilj donesenih amandmana na direktivu iz 1994. godine je bio jačanje položaja deponenata u kriznom i postkriznom periodu.

Sistemi osiguranja depozita u EU su morali biti dodatno sinhronizovani zbog stvaranja jedinstvene bankarske unije koja počiva na tri temeljna stupa: zajednička supervizija banaka, jedinstveni sistem rješavanja problema u bankama i jedinstveno osiguranje depozita. Posljednji stup podrazumijeva (Suljić, Vidmar i Prohaska, 2014):

- Jedinstven fond osiguranja depozita Evropske unije,
- Uključivanje svih banaka Eurozone u sistem,
- Evropskog bankarskog supervizora (EBA) koje razvija metodološke standarde i procedure i predstavlja operativnog koordinatora,
- Ujedinjena pravila osiguranja depozita,
- Mogućnost međuosobnog pozajmljivanja sredstava između nacionalnih fondova.

Stoga, odmah nakon donesenih amandmana 2009. godine pristupilo se pripremi nove direktive koja će temeljito urediti osiguranje depozita u EU i biti u koheziji sa uvođenjem

bankarske unije. Evropska komisija je 2010. godine predložila izmjene okvira osiguranja depozita uspostavljenog 1994. godine. Te izmjene su potvrđene na sjednici Vijeća EU 03. marta 2014. godine, a u aprilu iste godine usvojio ih je Evropski parlament kao novu direktivu naziva Direktiva 2014/49/EU. Uvođenjem novih pravila, direktiva iz 1994. godine je prestala da važi. Direktiva 2014/49/EU je stupila na snagu u junu 2014. godine, a rok za njeno provođenje je bio godina dana.

Nova direktiva je donesena s ciljem jačanje uslova za postojanje funkcionalne bankarske unije kroz ujednačavanje pravila o zaštiti deponenata unutar svih članica EU. Jednostavno, kako bi se sačuvala sveopšta finansijska stabilnost jedinstvenog tržišta, bilo je potrebno dodatno zaštititi deponente i preventivno spriječiti „juriš“ na banke, obzirom da je finansijska kriza 2008. godine pokazala manjkavosti postojećeg sistema. Sve razloge zbog kojih se pristupilo donošenju nove direktive možemo sažeti u dva temeljna.

Prvi od njih je jačanje stabilnosti bankarskog sektora. Tome vodi harmonizacija pravila, a naročito skraćivanje roka isplate u slučaju nastupanja osiguranog slučaja. To bi trebalo utjecati na deponente da u slučaju kriza ne prave „juriš“ na banke i podižu depozite, čime se kriza samo produbljuje. Drugi razlog je što se jednostavno uvidjelo da je potrebna veća ujednačenost standarda na nivou EU i da će tako sistem bolje funkcionisati. Pri tome, to se odnosi i na kreditne institucije, i na depozite, i na deponente, način finansiranja sistema, stope premije, osigurane iznose itd. U slučaju razlika, postoji opravdan strah da će deponenti iskoristiti mogućnost prenošenja svojih depozita iz jedne države u drugu, ukoliko nudi povoljnije uslove, što bi moglo destabilizirati bankarski sistem. Ovu odluku je najviše potaklo ponašanje nekih članica tokom krize. Naime, pojedine članice su na krizu odgovorile ukidanjem limita osiguranja depozita, tj. depoziti su bili osigurani bez ograničenja. Za primjer mogu poslužiti Velika Britanija i Irska. Irska je donijela ovakvu odluku što je dovelo do velikog prenošenja depozita od strane deponenata koji su do tad imali depozite u britanskim bankama. To je izazvalo dodatnu krizu u bankarskom sistemu Velike Britanije (Markovinović, 2010). Dakle, različiti sistemi vode tržišnim poremećajima koji za posljedicu imaju da deponenti izbor banke ne vrše racionalno, isključivo na osnovu bankarskih usluga. Primjenom nove Direktive, razlike koje ostaju su uglavnom zasnovane na različitoj vlasničkoj strukturi, načinu osnivanja u prošlosti, načinu kako se sredstva prikupljaju i sl. Međutim, i ove razlike se smanjuju posredstvom djelovanja bankarske unije.

Nova direktiva donosi promjene u sistemu osiguranja depozita u nekoliko glavnih tačaka, koje možemo sažeti kao:

- Postepeno se smanjuje rok za isplatu osiguranih depozita na sedam dana,
- Ujednačava se limit osiguranog depozita na odgovarajuće visokom nivou,
- Osiguravaju se bolje informacije za deponente,
- Ex-ante sistemi prikupljanja sredstava postaju obavezujući,
- Sredstva iz sistema osiguranja depozita primarno finansira bankarski sektor.

Primjenom direktive, a najkasnije od sredine 2015. godine, kako smo već naveli, deponente treba isplatiti u roku od najviše 20 radnih dana. Taj rok se trebao postepeno smanjiti na 7

dana od 01.01.2024. godine, što još uvijek nije u potpunosti implementirano. Obzirom da je isplata u periodu od 7 dana izuzetno brza, druga pravila su se morala također pojednostaviti kako bi isplata u ovom roku bila i praktično moguća. U prvom redu, to se odnosi na definisanje depozita koji se osigurava, gdje se svi bankarski derivati i složeni proizvodi isključuju, pa čak i ako imaju elemente depozita. Također, proširuje se lista deponenata čiji su depoziti osigurani. Za razliku od ranijeg perioda, promjena se najviše odnosi na lica povezana sa kreditnom institucijom, velika i srednja trgovačka i sl. Potrebno je dosta vremena da se utvrdi da li deponenti spadaju u neku od ovih grupa i da im se onemogućiti isplata. Prema novim pravilima, takvi deponenti se isplaćuju bez bespotrebnog gubljenja vremena. Depoziti su osigurani prema mjestu polaganja depozita, pa se ne mora ići u proceduru sa sistemom prema sjedištu kreditne institucije. Sistemi osiguranja prebijaju ovakve slučajeve u međusobnim transakcijama, a ubrzava se proces isplate deponenata.

Potreba za većim limitom zaštite je proizašla iz finansijske krize i već 2009. godine je Evropska komisija preporučila podizanje nivoa osiguranog depozita na 100.000 eura, što je većina članica uvažila. Direktiva ostavlja mogućnost da članice koje imaju veći limit od ranije zadrže veći iznos osiguranog depozita nekoliko godina. Međutim, otvoreno je pitanje opravdanosti ujednačene visine iznosa osiguranog depozita u različitim državama EU, jer nisu sve jednako razvijene. Evropska komisija je utvrdila da postavljeni limit od 100.000 eura znači da će 95% od ukupnog broja depozita biti osigurano. Markovinović (2011) zaključuje da je teško vjerovati da preostalih 5% može izazvati poremećaj na tržištu. Međutim, zanemaruje činjenicu da se govori o 5% depozita brojem, a ne vrijednosti. Uglavnom, radi se o depozitima najveće vrijednosti i njihov utjecaj je daleko veći. Međutim, ostaje dobar argument da ovo vodi moralnom hazardu i potiče rizičnije banke što će biti objašnjeno u nastavu rada.

Prema Direktivi 2014/49/EU, sve kreditne institucije moraju biti uključene u sistem osiguranja depozita. Na ovaj način se željelo stati u kraj privatnim sistemima koji su djelovali uporedo. Naime, banke i dalje mogu biti uključene u neke druge sisteme, ali moraju i u jedinstveni na nivou EU. Ovim prvim banke štite direktno sebe, a drugim se štite deponenti. Sprečavanjem mogućnosti banke da se uključi u privatnopravne sisteme, indirektno bi se onemogućilo klijentima da vrše izbor boljeg bankarskog proizvoda.

Pojednostavljuje se informisanje deponenata. Informacije o zaštiti depozita i riziku moraju biti jasne i dostupnije klijentima prije zaključivanja ugovora o depozitu. Harmonizacija se odnosi i na jednoobraznost finansijskih parametara sistema osiguranja što omogućava lakše upoređivanje i analizu.

Ex-ante sistem osiguranja depozita postaje obavezujući za sve zemlje. Tačnije, radi se o miješanom (hibridnom) sistemu kojeg EU svrstava u ex-ante sisteme. Premije postaju primarni način finansiranja fonda, pa se stoga kaže da sistem osiguranja depozita finansira bankarski sektor. Predviđeno je da se 75% uplata prikuplja na ovaj način. Preostalih 25% se prikuplja vanrednim jednokratnim uplatama u slučaju nastupanja osiguranog slučaja, samo ukoliko je to potrebno. Iznos sredstava u fondu mora biti na nivou od 0,8% u svakoj državi

do 2025. godine. Sredstva se ulažu u niskorizičnu imovinu kako bi bila dostupna u slučaju propasti neke od banaka. Jačanje fonda se provodi i kroz povećanu solidarnost i saradnju između sistema u različitim državama. Tako je omogućeno pozajmljivanje između sistema u slučaju potrebe. Na taj način, rizik se reducira, odnosno diverzificira se na veći broj sudionika u sveukupnom sistemu. Trenutno, jedino Irska ima ciljani nivo osiguranja u skladu sa novom direktivom, Hrvatska primjerice ima ciljani nivo od 2,5%, a Bugarska, Estonija i Litvanija čak i veće vrijednosti.

Tabela 3. Ciljani nivoi fonda osiguranja⁷

>2,5%	1%-2,5%	<1%	Neprijmjenjivo	
Bugarska	Finska	Irska	Belgija	Malta
Estonija	Hrvatska		Češka	Njemačka
Litvanija	Rumunija		Danska	Portugal
	Španija		Francuska	Poljska
			Grčka	Slovačka
			Holandija	Švedska
			Kipar	V. Britanija
			Latvija	Mađarska

Izvor: Hrvatska agencija za osiguranje depozita

Najznačajnija promjena se odnosi na visinu premijske stope. Raznolikost sistema obračunavanja premije po članicama zamjenjuje se jedinstvenim pravilom za obračun premije prema riziku svake kreditne institucije posebno. Poput pravila u SAD, što je veći rizik, banka plaća veći doprinos u fond za osiguranje depozita. Pri tome, najveća stopa premije je čak tri puta veća od minimalne, što ostavlja dosta veliku mogućnost klasifikacije banaka u različite kategorije (Markovinović, 2011).

S obzirom na sve promjene koje donosi novi regulatorni okvir, možemo zaključiti kako je vidljiv jak utjecaj ekonomske krize na donošenje nove Direktive. To nije u skladu sa uobičajenim pravilom da je sistem kvalitetan ukoliko je osmišljen tako da dobro funkcionira u normalnim uslovima, a ne u ekstremnim. Odgovor sistema na ekstremne uslove nije stvar njegovog kvaliteta, nego fleksibilnosti. I pored očitih prednosti u jačanju stabilnosti bankarskog sektora, jedinstvena nova pravila dodatno otvaraju problem moralnog hazarda. Visok nivo vrijednosti osiguranog depozita bez učešća i isplaćivanje u kratkom roku štiti deponente i ne potiče ih uopšte da oprezno vrše izbor banke kod koje će položiti svoje depozite u smislu rizičnosti. Deponenti će jednostavno polagati sredstva u onu banku koja im nudi veće kamate, odnosno veću mogućnost zarade. Temeljni postulat finansija je princip prema kojem veći prinos znači i veći rizik. Stoga, nameće se zaključak kako cijeli sistem odgovara rizičnijim bankama, što će se u konačnici preliti na cijelu ekonomiju i indirektno na stabilnost bankarskog sektora, pa u globalu ovaj niz uzročno-posljedičnih veza možemo nazvati paradoksom stabilnosti.

⁷ Austrija, Italija, Luksemburg i Slovenija nisu uključeni, jer imaju ex-post model finansiranja.

Dodatni problem je što jedinstven sistem na nivou cijele EU ne uvažava razlike između ekonomija pojedinih država, snazi bankarskog sistema i banaka uopšte, strukturi depozita, njihovoj veličini i sl. Dakle, zanemareni su faktori koji se inače posmatraju kod izbora sistema za osiguranje depozita i oni ne mogu pogodovati svakoj članici jednako.

Najnovija regulativa koja uređuje sistem osiguranja depozita u Evropskoj uniji je prijedlog za reformu okvira za upravljanje bankovnim krizama i osiguranje depozita (CMDI - Crisis Management and Deposit Insurance), koju je Evropska komisija usvojila 18.4.2023. godine. Ova reforma ima za cilj unaprijediti postojeći okvir, omogućiti efikasnije alate za upravljanje krizama u bankama svih veličina, te osigurati da depozitori, uključujući pojedince, preduzeća i javne institucije, mogu nastaviti pristupati svojim računima tokom kriza.

3.3. Osiguranje depozita u zemljama regiona

Za razliku od zemalja u EU, sve zemlje u tranziciji imaju prilično jednake karakteristike sistema osiguranja depozita, a zemlje u našem regionu spadaju upravo u ovu kategoriju. Sve one imaju zajedničke odlike finansijskog sistema, koji je nedovoljno razvijen i bankocentričan. Mi ćemo u ovom dijelu rada analizirati osiguranje depozita u Crnoj Gori, Hrvatskoj, na Kosovu i u Srbiji. U svakoj od ovih zemalja banke su dužne biti dio sistema osiguranja depozita kako bi mogle posjedovati dozvolu za rad. Hrvatska je članica EU, te za nju vrijede odredbe Direktive 2014/49/EU. Međutim, i Crna Gora i Srbija kao kandidati za članstvo, te BiH i Kosovo kao potencijalni kandidati imaju težnju harmonizirati pravila osiguranja depozita sa EU pravilima.

Krovne državne institucije za zaštitu depozita po državama imaju sljedeće nazive:

- Crna Gora: Fond za zaštitu depozita,
- Hrvatska: Hrvatska agencija za osiguranje depozita,
- Kosovo: Fond osiguranja depozita,
- Srbija: Agencija za osiguranje depozita.

Prisjetimo se da je naziv krovne institucije za osiguranje depozita u našoj zemlji Agencija za osiguranje depozita BiH. Dakle, naziv je potpuno jednak kao u slučaju Srbije. U Crnoj Gori i na Kosovu koristi se izraz „fond“ umjesto izraza „agencija“, mada je u preostala tri zakonodavstva fond definiran posebno. U Hrvatskoj je termin „depozit“ do 2022. godine bio zamijenjen terminom „štedni ulog“, a posebno je naglašena uloga agencije u sanaciji banaka. Do 2022. godine naziv hrvatske institucije za osiguranje depozita bio je Državna agencija za osiguranje štednih uloga i sanaciju banaka. Tehnički najzanimljivija razlika je u definiranju cijelog sistema kao sistema „osiguranja“ ili sistema „zaštite“ depozita. Prema Hadžiću (2008), ova dva pojma nisu ista. Zaštita depozita predstavlja sve mjere kojima se štite interesi deponenata i može biti posredna i neposredna. Posrednom se štiti stabilnost i integritet čitavog bankarskog sistema. Ona se ostvaruje kroz preventivnu kontrolu, odnosno nadzor poslovanja u smislu zakonitosti i savjesnosti. Neposredna zaštita u najširem smislu podrazumijeva isplatu depozita koji su osigurani i samo ova vrsta zaštite je osiguranje

depozita. Manje-više sve agencije u regionu su usmjerene samo na neposrednu zaštitu, pa je termin „osiguranje depozita“ prikladniji u ovom slučaju za razliku od EU, gdje u većini zemalja dominira zaštita depozita.

Zadaci i funkcije svih agencija su u većoj ili manjoj mjeri jednaki. To proizlazi iz njihovog članstva u Međunarodnoj asocijaciji institucija osiguranja depozita (IADI) prateći čije principe se vrši harmonizacija propisa i poslovanja. Stoga, osvrnut ćemo se na eventualne razlike, ali i sličnosti u operativnom poslovanju navedenih agencija. Da bi upoznali snagu i mogućnosti utjecaja svake pojedinačne agencije potrebno je sagledati broj i veličinu banaka koje su pod ingerencijom svake od njih. U Crnoj Gori 11 banaka je uključeno u program osiguranja depozita. U Hrvatskoj taj broj uključuje 20 kreditnih institucija. Na Kosovu osigurane depozite ima 11 banaka, dok je u Srbiji broj članica agencije 20. Najveći broj osiguranih slučajeva do sada desio se u Hrvatskoj, čak 29, u Srbiji 4 slučaja, dok u Crnoj Gori i na Kosovu nije bilo potrebe za isplatom osiguranih depozita do sada. Prema iznosu osiguranih depozita ponovo dominiraju banke u Hrvatskoj, a zanimljivo je da je iznos depozita na Kosovu i u Crnoj Gori praktično jednak.

Tabela 4. Opći pregled stanja sistema osiguranja depozita u regionu do 2016. godine

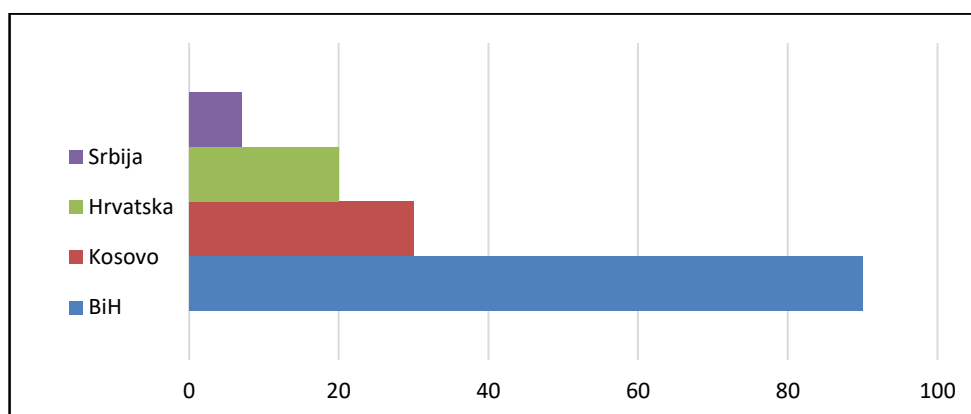
Država	Broj banaka	Broj osiguranih slučajeva do 2016.	Iznos depozita u 000 EUR
Crna Gora	14	0	2.630.000
Hrvatska	39	29	42.600.000
Srbija	30	4	13.215.000
Kosovo	9	0	2.650.000
BiH	23	2	5.000.000

Izvor: Obrada autora

Sve zemlje u regionu imaju eksplicitni sistem osiguranja depozita. Prema podacima Suljić, Vidmar i Prohaska (2014), Hrvatska je prva započela prikupljati depozite na ovaj način, 1997. godine. U BiH je uspostavljen ovaj sistem 1998. godine, a 2001. u tadašnjoj SR Jugoslaviji, pa su ga naslijedili i Crna Gora, i Kosovo, i Srbija. Članstvo svake od ovih zemalja u Europskom forumu institucija osiguranja depozita (EFDI) uslovljava eksplicitni sistem osiguranja depozita.

Također, sve četiri zemlje imaju državni sistem osiguranja u odnosu na vlasničku strukturu i ex ante način prikupljanja depozita. Obzirom da sve zemlje nastoje uskladiti svoja pravila sa direktivama EU, rokovi za isplatu depozita se iz godine u godinu smanjuju, ali postoje razlike među zemljama koje proističu iz brzine usklađivanja domaćih propisa sa EU regulativom. Rok za isplatu osiguranih depozita u Crnoj Gori je 45 radnih dana od nastanka osiguranog slučaja, u Hrvatskoj 20 sa planom smanjenja na 7 dana do 2024. godine prema ranije navedenoj direktivi EU, na Kosovu 30 dana, te u Srbiji 7 radnih dana. U našoj zemlji, rok za isplatu je 20 radnih dana.

Slika 2. Propisani rokovi za isplatu osiguranih depozita u danima, 2015.

Izvor: Obrada autora

Kada je u pitanju iznos osiguranog depozita, postoje velike razlike u regionu. U Hrvatskoj je iznos osiguranog depozita 100.000 eura. Ovaj iznos je rezultat promjene zakonske regulative s ciljem usklađivanja sa pravnim odredbama EU i uslijedio je pristupanjem Hrvatske u EU 2013. godine. Do tada, prag osiguranog depozita je bio 400.000 kuna, što je skoro dvostruko manje od trenutnog iznosa. Čak je i taj iznos odgovor na finansijsku krizu 2008. godine, a prije toga iznos osiguranog depozita je čitavu deceniju bio nepromijenjen i iznosio je 100.000 kuna (oko 13.000 eura). Zanimljiv je sistem koji je u Hrvatskoj bio na samom početku djelovanja sistema osiguranja depozita, a prema kome su depoziti do 30.000 kuna bili 100% osigurani, a depoziti između 30.000 i 50.000 kuna osigurani u iznosu od 75%. U Crnoj Gori i Srbiji iznos osiguranog depozita je isti i iznosi 50.000 eura. Dok je u Srbiji ovaj iznos isti već duži niz godina, u Crnoj Gori on je rezultat višegodišnjeg etapnog povećavanja osiguranog depozita, upravo s ciljem postavljanja njegove vrijednosti na 50.000 eura. Osiguranje depozita na Kosovu je praktično još uvijek u početnim fazama razvoja, pa je iznos osiguranog depozita svega 5.000 eura. Povećanje ovog iznosa zahtijeva, prije svega, kumuliranje određenih sredstava na računu Fonda za osiguranje depozita Kosova i vjerovatno će do njega doći u narednim godinama.

Tabela 5. Omjer osiguranog depozita i BDP per capita u zemljama regiona u 2015. godini

Država	Osigurani depozit u EUR	BDP per capita u EUR	Odnos depozit/BDP
Crna Gora	50.000	5.880	8,50
Hrvatska	100.000	10.550	9,48
Kosovo	5.000	3.240	1,54
Srbija	50.000	4.700	10,64
BiH	25.565	3.844	6,65

Izvor: Obrada autora

Osvrnuti ćemo se i na omjer iznosa osiguranog depozita i bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika. U tabeli 5. su prikazani podaci za 2015. godinu. U biti, taj odnos je veoma ujednačen između Crne Gore, Hrvatske i Srbije. Stoga, možemo reći da je opravdano što je

iznos osiguranog depozita u Hrvatskoj dvostruko veći nego u druge dvije zemlje. S druge strane, odnos osiguranog depozita i BDP po glavi stanovnika na Kosovu je 1,23. Ovo je jedan od najmanjih odnosa u Evropi. Bez obzira na teoretsku preporuku da koeficijent odnosa treba biti između 2 i 3, puno je sigurnija situacija kada je on iznad preporučenog, nego kada je i u malom iznosu ispod. Stoga, i prema ovom parametru, jasno je da će na Kosovu morati uslijediti povećanje iznosa osiguranog depozita čim se steknu neophodni ekonomski uslovi za to.

Ovakvi iznosi osiguranih depozita se mogu posmatrati i u kontekstu stepena pokrivenosti svih depozita u bankama unutar jedne zemlje. Tako, na primjer, navedeni iznos pokriva 58% od ukupnih depozita u Hrvatskoj, a u Srbiji 53%. U Crnoj Gori je iznos od 50.000 eura dovoljan da se pokrije polovina od ukupne vrijednosti svih depozita, ali i 91% broja deponenata. Na Kosovu je malim iznosom osiguranog depozita osigurano tek 19% depozita prema vrijednosti, ali čak 97% prema broju deponenata.

Kada je riječ o stopama premije osiguranja, zanimljivo je da je pored Hrvatske, Kosovo jedina država u regionu koja obračunava premiju u zavisnosti od stepena rizika. U svim preostalim zemljama premija se obračunava linearno, na osnovu jedinstvene premijske stope. U Crnoj Gori, banke početno plaćaju 50.000 eura, a najveća moguća godišnja premija je 0,5%. U Srbiji, početna premija je 0,3% novčanog dijela osnivačkog kapitala banke. Redovna premija je definirana na kvartalnom nivou i iznosi 0,2% (godišnje, dakle, 0,8%). Pored toga, Agencija za osiguranje depozita može i da propiše plaćanje vanredne premije osiguranja. U 2015. godini, ona je iznosila 0,4% od osiguranih depozita na godišnjem nivou. Najsličniji obračun stope premije osiguranja kao u našoj zemlji je bio u Hrvatskoj, gdje je godišnja stopa premije osiguranja do 2015. godine iznosila 0,32% i plaćala se linearno. Ovaj iznos je bio isti sve od 2010. godine, a primjerice, između 1998. i 2004. godine bio je čak 0,80%. Međutim, u godinama prije i tokom krize je smanjivan. Zakon kojim je regulirana ova oblast omogućavao je naplatu različite premije osiguranja za različite institucije ukoliko bi državna agencija tako odlučila. Tek 2015. godine, Hrvatska je donijela odluku o naplati premije osiguranja na osnovu stepena rizičnosti kreditnih institucija.

Hrvatska narodna banka je na zahtjev Državne agencije za osiguranje štednih uloga i sanaciju banaka 2015. donijela odluku o metodologiji i načinu određivanja stepena rizičnosti kreditnih institucija u svrhu izračunavanja premije za osiguranje depozita. Godišnja premija za određenu kreditni instituciju i računa se prema formuli:

$$C_i = CR \times CD_i \times ARW_i$$

gdje je CR stopa premije, koja je jednaka za sve institucije tokom jedne godine, CD_i premijska osnovica, tj. vrijednost osiguranog depozita institucije i , ARW_i stepen rizičnosti institucije i . Trenutna premijska stopa je jednaka kao i ranije – 0,32% na godišnjem nivou. Stepem rizičnosti pojedine institucije dobija se matematičkom transformacijom zbirne ocjene rizika. Koeficijent rizičnosti neke institucije može biti između 0,75 i 1,50 i množi se sa cikličkim faktorom, koji je jednak za sve u istoj godini i koji određuje HNB kao svojevrsnu mjeru sistemskog rizika. Stepem rizičnosti revidira se svakih 12 mjeseci.

Konačno, sistem obračuna premije osiguranja na Kosovu je potpuno drugačiji u odnosu na ostale zemlje, pa čak i Hrvatsku, iako se radi o obračunu premije na bazi rizika. Članice Fonda za osiguranje depozita Kosova su dužne platiti prilikom osnivanja, odnosno pristupanja, 0,3% od početnog kapitala. Redovna premija zavisi od stepena rizika za Fond za osiguranje depozita Kosova i plaća se kvartalno. Dakle, stope premije osiguranja zasnovane su na posrednim ocjenama ispitivanja Centralne banke Kosova gdje najviše rangirane banke plaćaju 0,45%, a najniže rangirane banke 1,5%. Dakle, za razliku od Hrvatske gdje svaka banka ima različit stepen rizika i indirektno različitu stopu premije, na Kosovu se sve banke razvrstavaju u 5 grupa. Banke sa sličnim karakteristikama rizika svrstavaju se u istu grupu.

Tabela 6. Godišnje stope premije na Kosovu u 2016. godini

Kategorija banke	Stopa premije osiguranja
Klasa 1	0,45%
Klasa 2	0,65%
Klasa 3	0,90%
Klasa 4	1,15%
Klasa 5	1,50%

Izvor: Fond za osiguranje depozita Kosova, 2016.

Razlike u stopama premije, uz razlike u iznosu ukupnih depozita po zemljama, dovele su i do razlika u iznosu sredstava koja se kumuliraju godišnje na bazi plaćenih premija. Na Kosovu, ukupne premije u 2015. godini bile su 2.554.000 eura. S druge strane, u Crnoj Gori, gdje su ukupni depoziti veoma slični onim na Kosovu, plaćene premije su iznosile preko 12 miliona eura. U Srbiji je kao redovna premija naplaćeno skoro 50 miliona eura. Pored toga, naplaćeno je i 25 miliona vanredne premije. Konačno, u Hrvatskoj je tokom 2015. godine naplaćeno nešto manje od 80 miliona eura premije, i pored toga što je godišnja stopa premije najmanja od svih navedenih zemalja.

3.4. Empirijska analiza utjecaja sistema za osiguranje depozita na finansijsku stabilnost bankarskog sektora

S ciljem da se ispita utjecaj sistema osiguranja depozita na finansijsku stabilnost bankarskog sektora sprovedena je regresiona analiza korištenjem podataka o vrsti i načinu prikupljanja depozita, te indikatorima zdravlja bankarskog sistema uzimajući u obzir i makroekonomske pokazatelje. Koristeći regresionu analizu, analiziramo ključne pokazatelje finansijske stabilnosti kao što su nekvalitetni krediti, odnos depozita prema imovini i odnos kredita prema imovini. Analiza uključuje kategorijalne varijable kako bi se razlikovali ex ante i ex post sistemi, privatni i javni sistemi te sistemi obračuna premija prilagođenih riziku. S obzirom na dostupnost podataka i regulatorne sličnosti, analiza je sprovedena za države članice EU koristeći podatke za 2023. godinu. U sljedećem dijelu, detaljno će biti opisane varijable korištene u modelu, razlozi njihovog odabira, te sprovedene deskriptivna i regresiona analiza.

3.4.1. Odabir varijabli u regresioni model

Prema definiciji, finansijska stabilnost podrazumijeva stanje u kojem finansijski sistem može apsorbovati šokove bez značajnih poremećaja u svom trenutnom i budućem funkcioniranju, te čije funkcionisanje nema negativne utjecaje na ekonomiju. Širok obuhvat pojma otežao je razmatranje samo jednog indikatora, kao reprezentativnog predstavnika stabilnosti bankarskog sektora. Shodno tome, brojni autori nastojali su kreirati kompozitne indekse u okviru kojih su integrirali različite indikatore stanja bankarskog sistema. No, u osnovi teško je kreirati kompozitni indeks koji će biti prihvaćen kao univerzalna mjera stabilnosti bankarskog sistema, uzimajući u obzir da je djelovanje bankarskog sektora u velikoj mjeri podložno lokalnim specifičnostima. Fokus ovog istraživanja usmjeren je na Evropsku uniju koja broji 27 članica. Podaci za države EU lahko su dostupni i pouzdani zahvaljujući harmoniziranim statističkim standardima koje primjenjuju institucije poput Eurostata i Evropske centralne banke. Također, države EU imaju slične regulative i pravni okvir za bankarski sektor, što omogućava relevantniju i konzistentniju analizu. Konačno, specifični ekonomski uvjeti i politika unutar EU pružaju jedinstven kontekst koji je ključan za razumijevanje utjecaja sistema osiguranja depozita na finansijsku stabilnost. Međutim, svakako treba imati na umu da bankarski sektor svake države ima svoje specifičnosti i nalazi se na različitom stepenu razvoja, stoga bi upotreba kompozitnih indeksa mogla dovesti do pristrasnog prikaza stabilnosti bankarskog sektora u pojedinim državama.

Brajković (2022) ističe da z-skor i udio nekvalitetnih kredita u ukupnih kreditima (engl. non-performing loan ratio - NPL omjer) u literaturi preovladavaju kao adekvatan pandan stabilnosti bankarskog sistema. Slično tome, Čihák i Schaeck (2007) proveli su analizu kojom su utvrdili da pokazatelj adekvatnosti kapitala i NPL omjer predstavljaju bazne indikatore upozorenja na systemske bankarske probleme. Later i Sun (2011) smatraju da su pokazatelji leveridža najpouzdaniji indikatori za prognozu krize banaka, pri čemu sa pojavom krize adekvatnost kapitala i profitabilnost ostvaruju značajnu negativnu vezu. U istraživanju autora Karanović i Karanović (2015), finansijska stabilnost na primjeru balkanskih zemalja u periodu od 1995. do 2011. godine mjerena je pomoću četiri pokazatelja: odnosom kapitala i imovine, NPL omjerom, z-skorom i odnosom likvidnih rezervi i imovine. S druge strane, Beck *et al.*

(2009) fokusirali su se na tri pokazatelja finansijske stabilnosti: z-skor kao mjeru udaljenosti od insolventnosti, NPL omjer kao pokazatelj kreditnog rizika i vjerovatnoću nastanka defaultnog događaja, kao mjeru rizika od nesolventnosti. U radu Pečarića i Viskovića (2013), stabilnost bankarskog sektora mjerena je NPL omjerom, prinosom na kapital i odnosom kredita i depozita. Dwumfour (2017) je analizirao stabilnost bankarskog sektora u podsaharskoj Africi koristeći tri mjere stabilnosti: z-skor, NPL ratio i regulatorni kapital u odnosu na rizičnu aktivu.

Kusairi, Sanusi i Ismail (2015) su u analizi bankarskog sektora država jugoistočne Azije kao mjeru stabilnosti koristili omjer kredita i ukupne imovine, te omjer depozita i ukupne

imovine. Prvi pokazatelj reprezentira stabilnost aktive, a drugi pokazatelj stabilnost pasive bilansa stanja banaka. Razlozi ovakvog izbora u osnovi su jednostavni: Ukoliko kriza generira pritisak bankarskom sektoru na pasivnu stranu bilansa stanja (juriš na banku), udio depozita u ukupnoj aktivni se smanjuje, čime likvidnost znatno opada, a stabilnost poslovanja je ugrožena. Ukoliko se kriza ispolji na aktivnu stranu bilansa stanja - rast potrebe za zaduživanjem, poslovanje realnog sektora slabi, a time potencijalno i kvalitet plasmana i urednost izmirenja obaveza, što predstavlja realizaciju kreditnog rizika koji također ugrožava poslovanje bankarskog sektora.

Referirajući se na istaknuta istraživanja i dostupne podatke na nacionalnom nivou, kao pokazatelj stabilnosti bankarskog sektora u ovom istraživanju odabrali smo NPL omjer, omjer depozita i ukupne imovine, te omjer kredita i ukupne imovine. Ovim odabirom omogućeno je razmatranje stabilnosti bankarskog sektora kroz njegovu osnovnu komponentu prikupljanja depozita i realizacije kreditnih plasmana, ali i kreditni rizik, koji prati pomenuti proces. Navedeno će biti realizovano razmatranjem tri zasebna regresiona modela korištenjem navedenih varijabli kao zavisnih u svakom modelu posebno, te istih eksploratornih varijabli u svakom od njih:

$$NPL\ omjer = \beta_0 + \beta_1 * Leverage + \beta_2 * ROE + \beta_3 * \ln_ukupna\ imovina + \beta_4 * mješovita\ vlasnička\ struktura + \beta_5 * privatna\ vlasnička\ struktura + \beta_6 * expost\ način\ prikupljanja\ depozita + \beta_7 * mješoviti\ način\ prikupljanja\ depozita + \beta_8 * diferencirana\ premija + \beta_9 * stopa\ inflacije + \beta_{10} * BDP\ per\ capita + \beta_{11} * stopa\ nezaposlenosti + \alpha$$

$$Omjer\ depozita\ stanovništva\ i\ ukupne\ imovine = \beta_0 + \beta_1 * Leverage + \beta_2 * ROE + \beta_3 * \ln_ukupna\ imovina + \beta_4 * mješovita\ vlasnička\ struktura + \beta_5 * privatna\ vlasnička\ struktura + \beta_6 * expost\ način\ prikupljanja\ depozita + \beta_7 * mješoviti\ način\ prikupljanja\ depozita + \beta_8 * diferencirana\ premija + \beta_9 * stopa\ inflacije + \beta_{10} * BDP\ per\ capita + \beta_{11} * stopa\ nezaposlenosti + \alpha$$

$$Omjer\ kredita\ i\ ukupne\ imovine = \beta_0 + \beta_1 * Leverage + \beta_2 * ROE + \beta_3 * \ln_ukupna\ imovina + \beta_4 * mješovita\ vlasnička\ struktura + \beta_5 * privatna\ vlasnička\ struktura + \beta_6 * expost\ način\ prikupljanja\ depozita + \beta_7 * mješoviti\ način\ prikupljanja\ depozita + \beta_8 * diferencirana\ premija + \beta_9 * stopa\ inflacije + \beta_{10} * BDP\ per\ capita + \beta_{11} * stopa\ nezaposlenosti + \alpha$$

Kvalitet regresionih modela i ocjena finansijske stabilnosti, bez obzira kako bila mjerena, zavisi od izbora varijabli čiji će utjecaj biti ocijenjen. S obzirom na svrhu istraživanja, u model će, prije svega, biti uključene tri kategoričke varijable koje determinišu sistem prikupljanja depozita u svakoj državi:

- Vlasnička struktura, prema kojoj se sistemi za osiguranje depozita u EU dijele na državne, mješovite i privatne;
- Način prikupljanja depozita, prema kojem se sistemi za osiguranje depozita u EU dijele na ex ante, ex post ili mješovite;
- Vrsta stope obračuna premije osiguranja, prema kojoj postoje države koje su u potpunosti implementirale diferenciranu stopu, odnosno obračun premije zasnovan na riziku i one koje nisu u potpunosti implementirale ovakav način obračuna.

Osobine svakog od navedenih sistema osiguranja depozita, te njihova zastupljenost u državama EU, detaljno su pojašnjene u poglavljima 2. i 3.

Također, na strani eksploratornih varijabli razmatrat ćemo makroekonomske pokazatelje, te pokazatelje zdravlja bankarskog sistema, obzirom da oni prema ekonomskoj logici u značajnoj mjeri određuju stabilnost bankarskog sistema. Kao pokazatelji zdravlja bankarskog sistema odabrani su leveridž ratio, vrijednost ukupne aktive i povrat na kapital. Leveridž se u bankarskom sistemu odnosi na omjer između depozita banke i njenog kapitala, što u poslovnom aspektu predstavlja mjeru koja odražava u kojoj mjeri se banka oslanja na pozajmljena sredstva naspram vlastitog kapitala kako bi finansirala svoje operacije i investicije. Koristeći depozite za ulaganje u imovinu poput kredita, vrijednosnih papira ili drugih prihodovnih aktivnosti, banke mogu potencijalno ostvariti veće prinose nego da koristie samo vlastiti kapital. Međutim, leveridž također povećava rizik za banke. Budući da pozajmljena sredstva intenziviraju i dobitke i gubitke, čak i manji pad vrijednosti imovine može dovesti do značajnih gubitaka u odnosu na kapital banke. Ovaj rizik posebno je izražen u vremenima ekonomske recesije ili tržišnih turbulencija. Veza između leveridža i stabilnosti bankarskog sistema je kompleksna. Umjeren nivo leveridža može poboljšati profitabilnost i podržati ekonomski rast odobravanjem kredita poslovnim subjektima i građanima. Međutim, prekomjerni leveridž može dovesti do nestabilnosti jer povećava ranjivost banaka na finansijske šokove i smanjuje njihovu sposobnost da apsorbuju gubitke.

Kada je riječ o vrijednosti aktive, kao indikatoru veličine banaka, važno je istaći da veće banke obično imaju raznolikiji portfolio aktivnosti i klijenata. To može smanjiti izloženost bankarskog sistema pojedinačnim sektorima ili događajima koji mogu utjecati na stabilnost. Također, banke sa većom aktivom obično imaju i veće rezerve likvidnosti. To ih može učiniti otpornijim na kratkoročne finansijske poremećaje ili povlačenje depozita od strane klijenata. U osnovi, velike banke obično imaju više resursa i stručnosti za upravljanje rizicima. To može uključivati napredne modele procjene rizika, bolje kontrole unutrašnjih procesa i veću mogućnost reagiranja na potencijalne krize.

Veza profitabilnosti mjerene povratom na kapital i stabilnosti bankarskog sektora može biti dvojako razmatrana. U jednom aspektu, visok povrat na kapital omogućava bankama da održe svoju solventnost, odnosno, da imaju dovoljno kapitala da pokriju gubitke i izdrže nepredviđene finansijske izazove. Banka koja generira visoku vrijednost povrata na kapital može lakše akumulirati kapital za buduće potrebe i poboljšati svoju otpornost na rizike. Bankama koje ostvaruju visok ROE često je lakše privući investitore i kapital na tržištima. Investitori su skloniji ulaganju u banke sa dokazano visokom profitabilnošću jer to ukazuje na dobro upravljanje rizicima i efikasnost poslovanja, što doprinosi stabilnosti bankarskog sistema. Na drugoj strani, banke nerijetko pokušavaju povećati svoj povrat na kapital kroz rizične ili neodgovarajuće aktivnosti, što može dovesti do dugoročnih problema i ugroziti stabilnost sistema. Pored toga, fokusiranje isključivo na postizanje visokog povrata na kapital u kratkom roku može dovesti do zapostavljanja dugoročnih strategija i rizika, što može biti štetno za stabilnost banke i sistema u cjelini.

Prema razmatranju Castro (2013), Drehmann i Juselius (2014) stabilnost bankarskog sektora bitno ovisi o ekonomskom i političkom stanju na globalnom planu. Kako bismo tu komponentu inkorporirali u model, kao kontrolne varijable uključili smo tri bazna ekonomska indikatora: stopu nezaposlenosti, stopu inflacije i BDP, nastojeći spriječiti prelijevanja makroekonomskih efekata na indikatore bankarskog sistema.

U tabeli 7. dat je sumarni pregled korištenih varijabli i a priori utjecaj svake od tih varijabli na nestabilnost bankarskog sektora.

Tabela 7. Ekploratorne varijable za modele regresije

Varijabla	Očekivani utjecaj na finansijsku stabilnost
<i>Leveridž</i>	-
<i>ROE</i>	-
<i>Imovina</i>	+/-
<i>Vlasnična struktura</i>	+/-
<i>Način prikupljanja (ex ante)</i>	+
<i>Diferencirana stopa</i>	+
<i>Inflacija</i>	-
<i>BDP per capita</i>	+/-
<i>Stopa nezaposlenosti</i>	-

Izvor: Obrada autora

3.4.2. Deskriptivna statistika

Deskriptivna statistika pruža pregled ovih varijabli, postavljajući osnovu za dublje razumijevanje kako sistemi osiguranja depozita utječu na finansijsku stabilnost unutar bankarskog sektora EU. U prilogu 5. data je osnovna deskriptivna statistika za korištene varijable. U izvještaju Evropske centralne banke za 2022. godinu istaknuto je da je 2022. godina bila prekretnica za monetarnu politiku država članica EU. Inflacijski izgledi naglo su se promijenili kada su privredu simultano pogodile dvije vrste šokova. Na jednoj strani, u periodu 2020-2022. Evropu je pogodio do tada nezabilježen niz negativnih šokova na strani ponude prouzrokovan poremećajima u lancima snadbijevanja uslijed pandemije COVID-19, invazije Rusije na Ukrajinu i energetske krizom koja je iz nje proizašla. Na drugoj strani, ponovno otvaranje ekonomija nakon pandemije COVID-19 rezultiralo je pozitivnim šokom na strani potražnje. U skladu sa tim, rast troškova poduzeća prenio se na potrošačke cijene mnogo brže i snažnije nego u prošlosti.

U decembru 2023. godini zabilježen je značajniji pad stope inflacije u poređenju sa decembrom 2022. godine (3.4% u odnosu na 10.4%), ali istovremeno i rast u poređenju sa novembrom 2023. godine (3.1%). Pad u poređenju sa prethodnom godinom rezultat je stabilizacije ekonomije nakon intenzivnih šokova na strani ponude, a rast u decembru rezultat je rasta cijena svježe hrane uslijed nepovoljnih vremenskih uslova u 2023. godini.

Najniže stope inflacije u decembru 2023. godine u Evropi zabilježile su Danska (0.4%), Italija i Belgija (0.5%), a najviše Rumunija (7%), Slovačka (6.6%), Poljska (6.2%) i Austrija (5.7%).

Pandemija COVID-19 uzrokovala je i poremećaje na tržištu rada cijele EU. Međutim, do 2023. godine situacija na tržištu rada se stabilizirala, pri čemu je prosječna stopa nezaposlenosti na nivou unije u 2023. godini iznosila 5.76%. Od istaknutog prosjeka značajno su odstupale Španija i Grčka sa stopama nezaposlenosti od 12.2% i 11.1%, respektivno. Prosječni BDP per capita na nivou EU u 2023. godini iznosio je 31 050 eura i u poređenju sa predpandemijskim prosjekom niži je za 1 574 eura. Prateći trend iz prethodnih godina, BDP per capita viši od 70 000 eura u 2023. godini ostvarile su Luksemburg, Irska i Norveška, i kao takve vodeće su u Evropi. Na suprotnoj strani, Bugarska i Rumunija generirale su najniži iznos BDP-a per capita u EU, u vrijednosti nižoj od 10 000 eura.

Kada je riječ o vrijednosti imovine, kao indikatoru veličine bankarskog sistema, u EU dominira Francuska. Imovina u okviru njenog bankarskog sektora u 2022. godini iznosila je 9 000 milijardi eura, i kao takva dvostruko je veće od drugorangirane Njemačke. Snaga francuskog bankarskog sektora temelji se na razvijenoj ekonomiji Francuske, koja je jedna od vodećih u Evropi i svijetu. Raspolaze velikim brojem banaka, uključujući nacionalne banke, regionalne banke i specijalizirane banke, a njen bankarski sektor poznat je po strogoj regulaciji i stabilnosti, što privlači investitore i doprinosi rastu aktivnosti u sektoru. Njene banke generiraju snažnu međunarodnu prisutnost i često imaju široko diverzificiran portfolio koji uključuje različite vrste finansijskih proizvoda i usluga. Pored Francuske i Njemačke, i bankarski sektori Italije, Španije i Nizozemske raspolagali su imovinom u vrijednosti višoj od 1 000 milijardi eura. Na drugoj strani, bankarski sektori Malte, Estonije, Litvanije i Kipra u skladu sa veličinom i snagom nacionalne ekonomije, bilježili su najniže vrijednosti imovine, u visini do 50 milijardi eura. Zbog izražene desne asimetrije i outliera, umjesto imovine u ukupnom iznosu, u ocjeni regresionog modela korištena je logaritmirana vrijednost ove varijable.

Izveštaj Evropskog bankarske agencije (EBA) za 2023. godinu ukazao je da su kiparske banke zajedno sa mađarskim bile najuspješnije u eurozoni u pogledu prinosa dioničarima. Ovaj pozitivan razvoj, međutim, u suprotnosti je sa izazovnim scenarijem za štediša na Kipru, koji i dalje primaju neke od najnižih kamatnih stopa u okviru evropskog bankarskog sistema. Prosječan povrat na kapital u bankarskom sektoru EU u decembru 2023. godini iznosio je 15.62% i zabilježio je rast temeljen na povećanju neto kamatne marže u poređenju sa prethodnim kvartalom. Kako se uspješnost domaće privrede i profitabilnost bankarskog sektora najčešće kreću suprotnim putanjama, očekivano je da najsnažnije evropske ekonomije poput Francuske, Njemačke i Luksemburga bilježe najniže stope povrata na kapital u bankarskom sektoru.

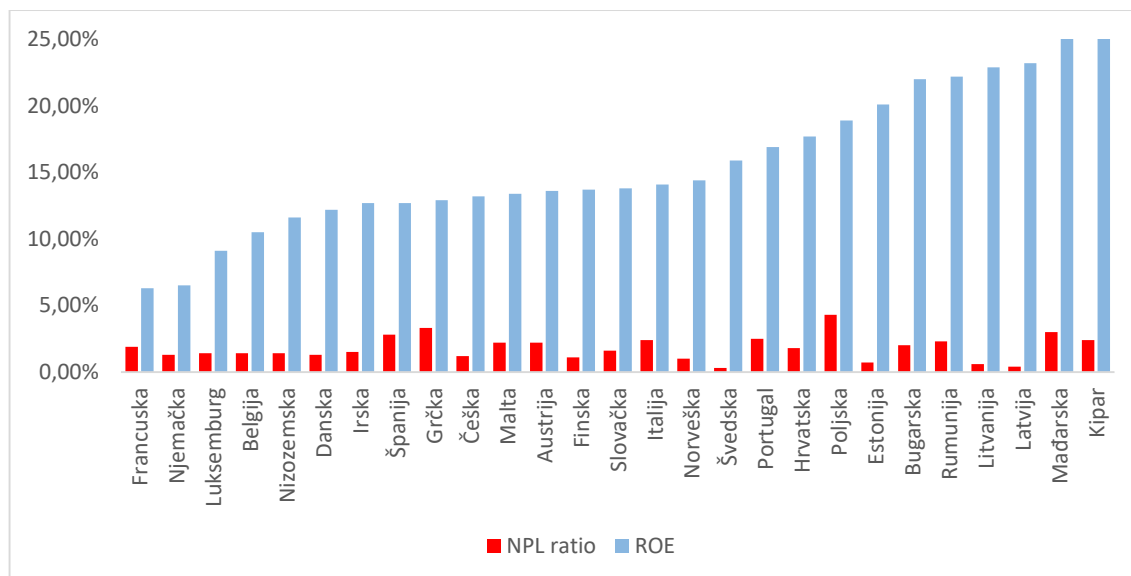
Kako smo ranije istakli, leveridž se u bankarskom sistemu odnosi na omjer između depozita banke i njenog kapitala, što u poslovnom aspektu predstavlja mjeru koja odražava u kojoj mjeri se banka oslanja na pozajmljena sredstva naspram vlastitog kapitala kako bi finansirala

svoje operacije i investicije. U EU se bankarski sistemi svih država značajno oslanjaju na finansiranje iz prikupljenih depozita, što potvrđuje prosječni leveridž ratio u visini od 9.31. Od istaknutog prosjeka značajno odstupa Latvija, čiji leveridž ratio samo 1.67. Latvijska bankarska industrija podvrgnuta je strogoj regulaciji koja zahtijeva visok nivo kapitalizacije banaka. Ovo osigurava da banke zadrže visok nivo kapitala u odnosu na svoje ukupne aktive, što rezultira niskim leveridž raciom. Pored toga, banke u Latviji često primjenjuju oprezne politike kreditiranja i generiraju nisku ekspanziju prema rizičnim aktivnostima, poput derivata ili složenih finansijskih instrumenata.

Na drugoj strani, bankarski sistemi Španije, Litvanije i Malte skloni su rizičnijim plasmanima, te njihovom finansiranju iz prikupljenih depozita. U pogledu visine leveridž omjera posebno se ističe Litvanija (13.03), čiji bankarski sektor u posljednjim godinama obezbjeđuje značajan i brz rast kreditiranja, koji je pozadinski praćen relativno blagom regulativom u pogledu kapitalnih zahtjeva. Udio nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima, kao bazni pokazatelj izloženosti bankarskog sistema kreditnom riziku, na nivou EU u 2023. godini iznosio je 1.79%, i smatra se niskim. Manje od 1% nekvalitetnih plasmana u 2023. godini zabilježio je bankarski sektori Švedske, Latvije, Litvanije i Estonije, dok su bankarski sistemi Mađarske, Grčke i Poljske zabilježili preko 3% nekvalitetnih plasmana.

Pored Mađarske, Grčke i Poljske, Kipar se, također, bori sa većim omjerom nekvalitetnih kredita (2.4%) u poređenju sa evropskim prosjekom. Zabrinjavajući trend za Kipar je njegova konstantno visoka stopa problematičnih kredita u sektoru nekretnina. Stopa problematičnih kredita krajem 2023. godine u ovom sektoru na Kipru iznosila je 18,1% , i najveća je u Evropi, dok je prosječna stopa za eurozonu iznosila 1.9%. Kipar se također suočava sa relativno visokom stopom problematičnih kredita u građevinskom sektoru (6.4%), koja je iznad prosjeka evropskog bankarskog sistema (5,5%). Predvodnik u aspektu visine udjela nekvalitetnih kredita u ovom sektoru je Italija sa stopom od 10.1%.

Slika 3. Odnos NPL omjera i profitabilnosti mjerene povratom na kapital

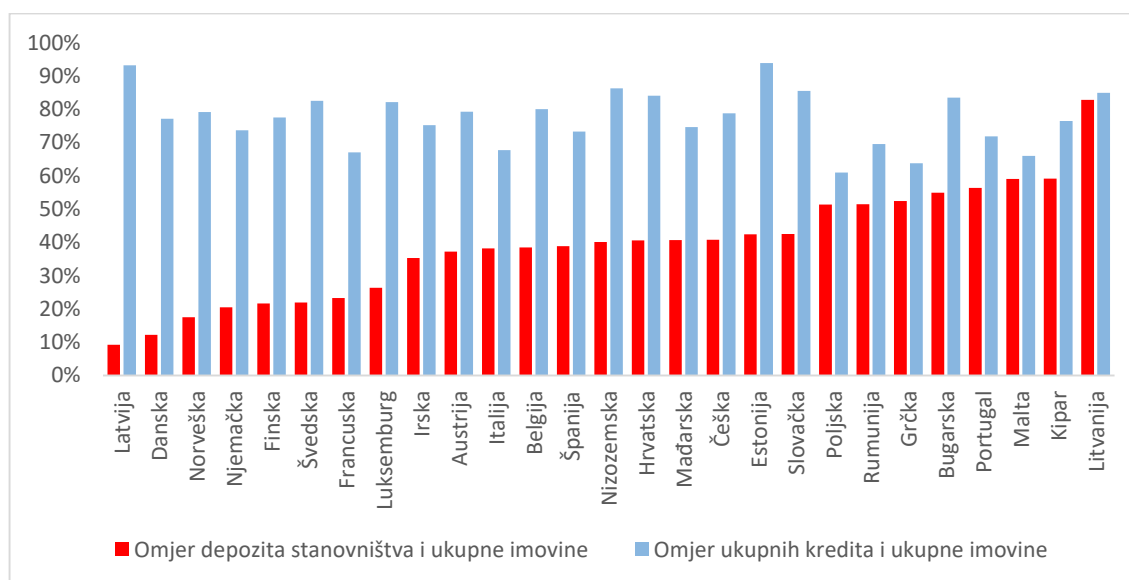

Izvor: Obrada autora

Omjer depozita stanovništva i ukupne imovine, koji je u ovom istraživanju razmatran kao pokazatelj stabilnosti pasive bankarskog sistema, na nivou EU u 2023. godini u prosjeku je iznosio 39.08%. Od istaknutog prosjeka, na donjoj granici značajno je odstupala Latvija (9.23%), a na gornjoj granici Litvanija (82.87%). Ranije smo istakli vladavinu strogih regulatornih pravila u bankarskom sistemu Latvije koja značajno oblikuju i ovaj segment i generiranu stopu. Litvanija je na evropskom tlu poznata kao država čiji je bankarski sistem temeljen na depozitima stanovništva, ali udio od gotovo 83% u 2023. godini je rekordan. Rast depozita stanovništva snažno je počeo rasti u 2021. godini i može se objasniti neizvjesnošću u pogledu budućnosti i preovlađujuće težnje da se akumuliraju sredstva za hitne slučajeve.

Omjer odobrenih kreditnih plasmana i ukupne imovine omogućava nam pogled u ogledalu u odnosu na prethodni indikator. Njegova prosječna vrijednost na nivou EU u 2023. godini iznosila je 77.35%, i ukazuje na dominantan fokus bankarskih sistema u EU na kreditiranje, u usporedbi sa ostalim aktivnostima na finansijskom tržištu. U bankarstvu EU, omjer plasiranih kredita i ukupne imovine najviši je u Estoniji i Latviji (preko 93%), a najniži u Poljskoj i Grčkoj (ispod 63%).

Slika 4. Odnos stabilnosti aktive i pasive bilansa stanja u državama EU

Izvor: Obrada autora

Kategoričke varijable koje se odnose na sistem osiguranja depozita detaljno su analizirane po državama u prethodnom poglavlju, a s obzirom na to da se radi o kategoričkim varijablama, vrijednosti dobijene u kontekstu deskriptivne statistike su besmislene. Ovdje je značajno napomenuti da kod varijable „vlasnička struktura“ modalitet „državna“ ima vrijednost 0, „mješovita“ vrijednost 1, a „privatna“ vrijednost 2. Kod varijable „način prikupljanja“, ex ante ima vrijednost 0, ex post vrijednost 2, a mješoviti vrijednost 3.

3.4.3. Dijagnostika predloženih modela

Analizi i tumačenju regresionog modela prethodi ispitivanje pristrasnosti, efikasnosti i reprezentativnosti njegovih ocjena. U okviru toga, u našem istraživanju analizirali smo ispravnost funkcionalne forme, prisustvo homoskedastičnosti i multikolinearnosti, te normalnosti raspodjele reziduala.

Primarno važan segment u procesu kreiranja regresionog modela je njegova ispravna specifikacija. Ukoliko model nije dobro specificiran, ocjene modela su pristrasne i nepouzdana. U osnovi, dobra specifikacija modela podrazumijeva da su u model uvedene sve relevantne varijable koje opisuju zavisnu varijablu koja se ispituje, da nisu uključene irelevantne varijable, da je odabrana adekvatna funkcionalna forma modela, te odgovarajuća forma slučajne greške. Ispravnost specifikacije modela testirali smo provođenjem Ramsey Reset testa, i na osnovu njegovih rezultata (M1: $p=0.471$; M2: $p=0.623$; M3: $p=0.367$) utvrdili da nemamo dovoljno dokaza ni na jednom od konvencionalnih nivoa značajnosti da odbacimo nultu hipotezu da su sva tri regresiona modela dobro specificirana.

Pretpostavka o normalnosti rasporeda reziduala implicira da slučajni član ne zavisi od eksplanatornih varijabli, te da je normalno raspoređen. Neispunjavanje pretpostavke o normalnosti raspodjele slučajnog člana implicira nepristrasne, ali manje efikasne ocjene modela (manje povjerenje u t statistiku, F testove i p vrijednost). Za formalno utvrđivanje normalnosti raspodjele reziduala primijenili smo Jacque Bera test, te utvrdili da niti jedan od regresionih modela nema narušenu pretpostavku normalnosti raspodjele reziduala (M1: $p=0.289$; M2: $p=0.591$; M3: $p=0.981$).

Zadovoljena pretpostavka o normalnosti raspodjele reziduala u svim regresionim modelima, te analiza cjelokupne populacije, usmjerava nas na odabir Breush Paganovog testa za provjeru pretpostavke homoskedastičnosti. Njegovi rezultati ukazali su nam da je prisutna konstantna varijansa slučajnog člana u ocijenjenim regresionim modelima (M1: $p=0.675$; M2: $p=0.850$; M3: $p=0.595$).

U konačnici, multikolinearnost podrazumijeva postojanje visoke, ali ne i savršene korelacije između nezavisnih varijabli u modelu. Korelacija između varijabli uvijek je prisutna, međutim problem nastaje kada je korelacija visoka. Smatra se da problem multikolinearnosti nastaje kada je koeficijent korelacije viši od 0.8, te da je multikolinearnost manji problem u velikom uzorku. Kada je multikolinearnost prisutna u modelu, OLS estimatori su i dalje BLUE (najbolji linearni nepristrani estimatori), međutim pri tome jedan ili više ocijenjenih parametara modela mogu imati velike standardne greške u odnosu na vrijednost ocijenjenog koeficijenta, što rezultira i niskim t odnosom (Somun-Kapetanović, 2012). U takvoj situaciji višestruka regresija ne može jasno izdvojiti pojedinačni utjecaj svake od varijabli, ocijenjeni koeficijenti su uglavnom statistički neznačajni, ali koeficijent determinacije je visok, što nas može navesti na pogešan zaključak da stvarne vrijednosti koeficijenata uz određene varijable nisu različite od nule. Analizirajući korelacionu matricu između nezavisnih varijabli u prethodno ocijenjenim regresionim modelima, nismo uočili problem multikolinearnosti.

Tabela 8. Korelaciona matrica nezavisnih varijabli

	<i>Leveridž</i>	<i>log_imovina</i>	<i>ROE</i>	<i>Stopa inflacije</i>	<i>Stopa nezap.</i>	<i>GDP per capita</i>
<i>Leveridž</i>	1,000					
<i>log_imovina</i>	0,2378	1,000				
<i>ROE</i>	-0,1904	-0,7169	1,000			
<i>Stopa inflacije</i>	0,0345	-0,2848	0,1121	1,000		
<i>Stopa nezap.</i>	0,1857	0,2265	-0,0163	-0,3065	1,000	
<i>GDP per capita</i>	-0,1369	0,3791	-0,5488	-0,3030	-0,1601	1,000

Izvor: Obrada autora

Pomenuti zaključak potvrdili smo provođenjem VIF testa, čija prosječna vrijednost iznosi 1.90, i značajno je niža od prudencijalno određenog praga (10), koji ukazuje na prisustvo multikolinearnosti u regresionom modelu.

Sublimirajući rezultate prethodno provedenih testova, zaključujemo da su ocjene regresionih modela nepristrasne, pouzdane i efikasne.

3.4.4. Ocjena regresionih funkcija

Nakon što su ključne pretpostavke regresionog modela potvrđene, možemo izvještavati dobijene rezultate. Sažeta ocjena regresionih modela data je u prilogu 6., gdje su u svakoj koloni dati regresioni koeficijenti, nivo značajnosti i koeficijent determinacije za svaki model posebno. S obzirom na vrijednost statistike za ANOVA test za svaki model ($p=0,000$), zaključujemo da u svakom modelu postoji barem jedan koeficijent uz nezavisnu varijablu različit od 0, odnosno barem jedna od uključenih nezavisnih varijabli ima statistički značajan utjecaj na indikatore finansijske stabilnosti izražene kroz: NPL omjer, omjer depozita stanovništva i ukupne imovine i omjer kredita i ukupne imovine. Za svaki model, koeficijenti determinacije su relativno visoki (73%, 78% i 68%), što implicira da je 73% varijacija NPL omjera objašnjeno varijacijama nezavisnih varijabli uključenih u model, odnosno 78% varijacija omjera depozita stanovništva i ukupne imovine, te 68% varijacija omjera kredita i ukupne imovine.

Ipak, ukoliko se posmatra statistički značaj utjecaja pojedinačnih nezavisnih varijabli primjećujemo kako je prvi model uključivao najviše njih. U drugom i trećem modelu statistički značajne su samo jedna, odnosno dvije varijable. Međutim, u prvom modelu, u kojem je kao zavisna varijabla posmatran omjer NPL, varijable ROE, imovina, vlasnička struktura, način prikupljanja depozita i stopa inflacije statistički su značajne na različitim nivoima značajnosti. Svakako, provedeni pregled literature izložen prethodno u ovom poglavlju pokazao je da je NPL omjer najčešće korištena mjera bankarske stabilnosti.

Prije nego detaljno analiziramo varijable od užeg interesa koje su u vezi sa sistemom za osiguranje depozita, ukratko ćemo se osvrnuti na značenje koeficijenata uz preostale

varijable. Znak koeficijent uz varijablu leveridž indicira da s povećanjem leveridža povećava omjer NPL, omjer depozita i imovine, te smanjuje omjer kredita i imovine, što sve ukazuje na smanjenje stabilnosti bankarskog sektora. Svakako, jasno je kako viši leveridž znači veće finansiranje iz vanjskih izvora u odnosu na kapital, što povećava finansijski rizik i može dovesti do nestabilnosti ako banka nije u stanju da servisira svoje obaveze. Jednak je smjer utjecaja i za varijablu ROE. S druge strane, iako viši ROE ukazuje na veću profitabilnost i efikasnost upravljanja kapitalom, što bi teoretski moglo doprinositi većoj stabilnosti bankarskog sektora, primjetan je pozitivan utjecaj na NPL omjer kao posljedica preuzimanja više rizičnih i profitabilnih ulaganja. S druge strane, povećanje ukupne imovine unutar bankarskog sektora ima statistički značajan utjecaj na finansijsku stabilnost, ali taj utjecaj je različitog smjera u zavisnosti od toga mjeri li se stabilnost omjerom NPL ili omjerom depozita i ukupne imovine. Objašnjenje ovog paradoksa leži u činjenici da, s jedne strane, najveći dio aktive bankarskog sektora generiraju kreditni plasmani, pa se povećanjem aktive kreira veći potencijal za realizaciju kreditnog rizika. Također, povećanje aktive u bankarskom sektoru može ukazivati i na povećanje sistemskog rizika što vodi povećanoj nestabilnosti cijelog sistema. S druge strane, kako je ukupna imovina indikator veličine bankarskog sistema, veća vrijednost implicira i razvijeniji bankarski sektor, koji je otporniji na eksterne šokove, bolje upravlja rizicima i ima veće rezerve likvidnosti. Stoga, činjenica da je utjecaj ukupne imovine na finansijsku stabilnost različit u zavisnosti od načina kako se ona mjeri, nije neuobičajen.

Ocijenjeni utjecaj makroekonomskih varijabli na stabilnost bankarskog sektora uglavnom je u skladu sa očekivanjima. Povećanje stope inflacije indikator je problema u ekonomiji koji najčešće rezultira slabijim životnim standardom, nestabilnijim poslovanjem pravnih subjekata, te mjerama restriktivne monetarne politike. U takvim okolnostima sposobnost izmirenja obezbeđivanja stanovništva i pravnih lica prema bankama opada i raste udio nekvalitetnih kredita, što dovodi do smanjenja stabilnosti cijelog sektora. Slično tome, veća stopa nezaposlenosti ukazuje da stanovništvo generira niži raspoloživi dohodak, ima manju sposobnost štednje, te povlači depozite i manje je sposobno uredno servisirati kreditne obaveze. U oba slučaja, pozitivan koeficijent uz varijable znači povećanje NPL omjera i omjera depozita i ukupne imovine sa povećanjem inflacije i stope nezaposlenosti, odnosno smanjenje stabilnosti.

Konačno, u smislu različitih sistema upravljanja osiguranjem depozita možemo zaključiti kako države u kojima je sistem osiguranja depozita u potpunosti izvan državnog vlasništva imaju nižu stopu NPL i niži omjer depozita stanovništva i ukupne imovine što ga čini stabilnijim u odnosu na sisteme kod kojih je vlasnička struktura u rukama države. S druge strane, države sa mješovitom vlasničkom strukturom imaju manje stabilne bankarske sisteme u odnosu na sve ostale. Međutim, niti jedan od ovih koeficijenata, pa posljedično i utjecaja, nije statistički značajan.

S druge strane, utjecaj načina prikupljanja depozita ima statistički značajan utjecaj na stabilnost bankarskog sistema. Prema ocijenjenim modelima, države koje koriste ex ante

model prikupljanja depozita imaju stabilnije bankarske sisteme u odnosu na ex post ili mješoviti pristup. Ovaj utjecaj potvrđen je u sva tri modela.

Na kraju, najvažniji zaključak odnosi se na korištenje diferenciranog obračuna premije. Diferencirani obračun premije osiguranja depozita ima negativan utjecaj na finansijsku stabilnost iskazanu NPL omjerom, omjerom depozita i ukupne imovine ili omjerom kredita i ukupne imovine. Međutim, niti u jednom od tri modela utjecaj ove varijable nije statistički značajan. Ovakav rezultat u potpunosti je u skladu sa rezultatima nekih ranije provedenih istraživanja, poput Suljić Nikolaj *et al.* (2022) i može se objasniti s različitih aspekata. Na primjer, premije zasnovane na riziku mogu dodatno opteretiti finansijske resurse već nestabilnih banaka, smanjujući njihovu sposobnost da apsorbuju gubitke i održavaju stabilnost. Viši troškovi mogu navesti banke da smanje kreditiranje, što utječe na omjer kredita prema imovini. Također, kako bi smanjile svoje premije osiguranja, banke mogu smanjiti rizične kreditne aktivnosti. Iako to može poboljšati stabilnost pojedinačne banke, može smanjiti ukupnu dostupnost kredita u ekonomiji, dovodeći do nižeg omjera kredita prema imovini. Smanjeno kreditiranje može također koncentrirati rizik među manje kreditno sposobnim klijentima, povećavajući NPL omjere.

Pored toga, banke koje se suočavaju sa višim premijama mogu prilagoditi kamatne stope na depozite kako bi nadoknadile troškove, što može dovesti do smanjenja priliva depozita. Ovo utječe na omjer depozita prema imovini, jer klijenti mogu tražiti bolje prinose negdje drugdje. Ravnomjerna struktura premija izbjegava ove distorzije, osiguravajući stabilniju bazu depozita. Također, premije zasnovane na riziku mogu podstaći banke da se fokusiraju na kratkoročne strategije smanjenja rizika kako bi odmah smanjile premije, potencijalno na račun dugoročne stabilnosti. Ovo može rezultirati suboptimalnim upravljanjem imovinom i obavezama, negativno utječući na ukupne pokazatelje stabilnosti.

Na kraju, treba imati na umu i da kompleksnost premija zasnovanih na riziku može dovesti do regulatorne arbitraže, gdje banke koriste finansijski inženjering kako bi se činile manje rizičnim bez stvarnog poboljšanja svog profila rizika. Ovo može iskriviti pravu procjenu rizika i dovesti do viših NPL omjera. Nasuprot tome, ravna struktura premija pruža jednostavniju, predvidljiviju strukturu troškova, izbjegavajući ove negativne podsticaje i operativne distorzije. U tom smislu, sve navedeno ukazuje da treba biti posebno oprezan prilikom donošenja zaključaka o utjecaju rizikom ponderisane premije osiguranja na stabilnost bankarskog sektora. Empirijska evidencija o stabilnosti bankarskog sistema u EU nije potvrdila da ovakav način obračuna promoviše stabilnije bankarsko okruženje. U ovom dijelu navedeni su samo neki od mogućih uzroka za to, što ne implicira ni suprotno, nego ukazuje na potencijalno različite efekte načina obračuna premije osiguranja depozita na finansijsku stabilnost.

4. SISTEM OSIGURANJA DEPOZITA U BIH

U skladu sa praksom tržišno orijentisanih bankarskih sistema, u BiH je još na samom početku razvoja bankarskog sistema uvedeno obavezno osiguranje depozita. Sistem osiguranja depozita u Bosni i Hercegovini je temeljna komponenta sigurnosti bankarskog sistema i očuvanja finansijske stabilnosti uopće.

Ključni faktor u sistemu osiguranja jeste Agencija za osiguranje depozita BiH, ali neophodnu ulogu imaju i entitetske agencije za bankarstvo, Centralna banka BiH, kao i svaka banka zasebno. Uloga svake od ovih institucija je definirana zakonom, a u nastavku ćemo istaći karakteristike njihovog pojedinačnog i zajedničkog značaja.

4.1. Regulatorni okvir za osiguranje depozita u BiH

Osnovni cilj zakonske regulative koja se odnosi na osiguranje depozita u općem smislu je uspostavljanje pravednog, funkcionalnog i efikasnog sistema za osiguranje depozita i upravljanje osiguranim depozitima. Kada govorimo o propisima, oblast osiguranja depozita u BiH primarno je uređena Zakonom o osiguranju depozita u bankama Bosne i Hercegovine. Ovim Zakonom uređena su pravila i postupci koji se odnose na osnivanje, status, oblasti djelovanja, upravljanje i rukovođenje, ovlaštenja, obaveze i izvori finansiranja Agencije za osiguranje depozita Bosne i Hercegovine. Cilj Zakona je zaštita deponenata, odnosno njihovih depozita u bankama pod ingerencijom Agencije za bankarstvo FBiH i Agencije za bankarstvo RS, a s krajnjim ciljem očuvanja finansijske stabilnosti. Aktuelni Zakon o osiguranju depozita sadrži 4 poglavlja u kojima razmatra: opće odredbe, osiguranje depozita, Agencija za osiguranje depozita, kaznene, prijelazne i završne odredbe. Poređenja radi, u Srbiji je odgovarajući zakon podijeljen na 7 oblasti, a pri tome postoji odvojen zakon koji se tiče agencije. Međutim, Zakon o osiguranju depozita Republike Srbije je, prema mišljenju tamošnjih analitičara (Šalić, 2014), dosta lošiji nego Zakon o osiguranju depozita BiH.

Iako je navedeni Zakon „lex specialis“, nemoguće ga je posmatrati odvojeno od Zakona o bankama Federacije BiH i Zakon o bankama RS. Na primjer, zakonima o bankama je utvrđeno kako se provodi postupak stečaja i likvidacije, a upravo to su nepovoljni slučajevi radi kojih se depoziti osiguravaju. Također, neophodno je posmatrati i zakone o agencijama za bankarstvo zbog neophodne saradnje ovih agencija sa Agencijom za osiguranje depozita. Štaviše, u Zakonu o osiguranju depozita u bankama BiH se izričito zahtijeva usklađivanje sa ovim zakonima u svim elementima koji su obuhvaćeni i jednim i drugim. Pored toga, gotovo sve odluke i uputstva koje donose entitetske agencije za bankarstvo, a kojima se reguliraju različite oblasti poslovanja banaka imaju indirektan utjecaj i na osiguranje depozita. Drugi zakoni koji korespondiraju sa oblasti osiguranja depozita su, između ostalog, Zakon o tržištu vrijednosnih papira FBiH, Zakon o tržištu hartija od vrijednosti RS, Zakon o stečajnom postupku FBiH, Zakon o stečaju RS i sl.

Osim navedenog Zakona, Agencija za osiguranje depozita BiH donosi odluke kojim se dodatno uređuje osiguranje depozita u BiH. Neke od najznačajnijih odluka su: odluke o visini stope premija za različite godine, odluka o visini članarine za različite godine, odluke o visini iznosa osiguranog depozita, Odluka o kriterijima za učešće banaka u programu osiguranja depozita itd.

4.2. Agencija za osiguranje depozita

Kao što je ranije navedeno, sistemom osiguranja depozita u BiH upravlja Agencija za osiguranje depozita BiH. Agencija je pravni nasljednik entitetskih agencija i nastala je prenošenjem sredstava, prava i obaveza entitetskih agencija, Agencije za osiguranje depozita u Federaciji BiH i Agencije za osiguranje depozita u Republici Srpskoj. Spajanje navedenih agencija u Agenciju za osiguranje depozita Bosne i Hercegovine desilo se 2002. godine na temelju Zakona o osiguranju depozita u bankama BiH. Zakonom je definirano da je Agencija za osiguranje depozita BiH samostalna i neprofitna pravna osoba sa punim ovlaštenjima u skladu sa državnim zakonima. Specifična organizacija bankarskog sektora u BiH je utjecala i na ustroj Agencije. Stoga, sjedište Agencije je u Banja Luci, a filijale postoje u oba entiteta, tačnije u Banja Luci i Sarajevu.

Sistem osiguranja depozita u BiH počeo je s djelovanjem nakon što su sve banke članice uplatile neophodne premije u Fond za osiguranje depozita koji će biti detaljno opisan u narednom dijelu rada. Nastao je u prilično mirnom ekonomskom razdoblju, razdoblju privrednog rasta i početnog razvoja finansijskog sistema. Ovo se može smatrati povoljnim uslovima za nastanak sistema osiguranja depozita, jer period nije karakterizirala nikakva kriza, te se do nastanka kriznog perioda mogao koliko-toliko ustabiliti, razviti i pružiti adekvatnu zaštitu.

Agencija za osiguranje depozita je specijalizirana državna institucija čiju osnovnu djelatnost predstavlja osiguranje depozita. Agencija je dužna da:

- prikuplja premije osiguranja depozita od banaka u okviru Fonda za osiguranje depozita,
- investira sredstva u skladu s principima sigurnosti, likvidnosti i profitabilnosti,
- organizira isplatu osiguranih depozita u slučaju prestanka rada banke.

Sistem osiguranja depozita u BiH spada u eksplicitne sisteme osiguranja depozita još od njegovog nastanka 1998. godine, na nivou entiteta. Kada se pogledaju ostale zemlje u tranziciji i zemlje u regiji posebno, možemo zaključiti kako je ovako ustrojen sistem u našoj zemlji organiziran relativno brzo, pogotovo imajući u vidu političke i ekonomske prilike u to vrijeme. Za eksplicitni sistem karakteristično je da je propisan zakonom i država na osnovu toga garantira isplatu depozita kada nastane osigurani slučaj.

Za sve obaveze Agencije za osiguranje depozita BiH garantuje država kao njen osnivač. Zakonom je definirano da je jedini organ upravljanja Agencijom Upravni odbor, koji se sastoji od pet članova. Guverner Centralne banke i ministar finansija i trezora Bosne i

Hercegovine, ili lica koja oni ovlaste, su ex officio članovi Upravnog odbora. Upravni odbor Centralne banke može imenovati jednog člana Upravnog odbora, a ministar finansija Federacije Bosne i Hercegovine i ministar finansija Republike Srpske imenuju po jednog člana Upravnog odbora, u skladu s ograničenjima relevantnih entitetskih zakona. Članovi Upravnog odbora koji nisu ex officio moraju biti lica koja su stekla visok ugled finansijskog i bankarskog stručnjaka te koja imaju visoke moralne kvalitete za obavljanje povjerenih im dužnosti. Obzirom da su članovi upravljačkog tijela izabrani direktno ili indirektno iz državnih institucija, ovakav sistem upravljanja osiguranjem depozita naziva se državnim. U osnovi, on je karakterističan za sve zemlje u tranziciji, dok je težnja visoko razvijenih zemalja uspostavljanje privatnih sistema.

Pored svakodnevne operativne saradnje sa ostalim bankarskim institucijama u zemlji, Agencija za osiguranje depozita BiH je dio Stalnog odbora za finansijsku stabilnost BiH. Na globalnom planu, Agencija za osiguranje depozita BiH članica je dvije međunarodne organizacije, i to:

- Međunarodne asocijacije institucija osiguranja depozita (IADI), i
- Evropskog foruma institucija osiguranja depozita (EFDI).

Međunarodna asocijacija institucija osiguranja depozita je najveća globalna organizacija u ovoj oblasti, koja je osnovana 2002. s ciljem razmjene znanja iz oblasti osiguranja depozita između članica i povećanja stabilnosti finansijskog sistema razvijanjem jedinstvenih međunarodnih standarda o osiguranju depozita. Agencija za osiguranje depozita BiH nastoji uskladiti poslovanje s temeljnim principima za efikasno osiguranje depozita, a koji su proizvod rada ove organizacije. Evropski forum institucija osiguranja depozita je osnovan također 2002. godine i, baš poput IADI, okuplja osiguravatelje depozita i institucije za zaštitu investitora, ali ograničavajući se na teritorij Evrope. Kroz saradnju sa najznačajnijim evropskim i međunarodnim bankarskim institucijama usredotočen je na razvijanje dijaloga o zakonodavnim i sličnim temama između osiguravatelja depozita, te ima savjetodavnu ulogu u analizi i provođenju direktiva Evropske Unije.

Kada je riječ o djelatnosti Agencije za osiguranje depozita BiH, njeni osnovni zadaci obuhvataju:

1. Osiguranje depozita fizičkih i pravnih lica u bankama članicama,
2. Izdavanje certifikata kojim se potvrđuje članstvo banke koja udovoljava uslovima za učešće u programu osiguranja depozita,
3. Oduzimanje certifikata o članstvu,
4. Investiranje sredstava Fonda za osiguranje depozita,
5. Isplaćivanje osiguranih depozita u slučaju prestanka rada banke,
6. Donošenje podzakonskih akata u oblasti osiguranja depozita i poslovanja Agencije.

Osiguranju depozita u bankama članicama se odnosi na osiguranje tzv. „prikladnih depozita“. To je cjelokupan iznos sredstava koji rezultiraju iz depozita, štednih računa ili certifikata banke koje je deponent deponovao u banci. Agencija osigurava sve prikladne depozite u bankama koje su njene članice u BiH.

Da bi banka bila dio sistema osiguranja depozita mora da zadovolji Zakonom predviđene kriterije. Kriteriji za sudjelovanje u programu osiguranja depozita se odnose na kapital, likvidnost, kvalitet aktive, upravljanje, profitabilnost, primjenu računovodstvenih standarda, rezerve i tržišni rizik. Da bi postala članicom, banka mora imati ukupni kompenzacijski rang 3 ili bolji, uz uslov da niti po jednom kriteriju nema rang 5. Banke su prema Zakonu dužne postati članice Agencije za osiguranje depozita. Kada postane članica, banka je dužna to javno istaći predstaviti svojim klijentima.

Također, Agencija je nadležna oduzeti certifikat o članstvu ako se neka banka ne pridržava uslova koji vrijede za sve. U praksi, odluke o kriterijima, njihovom zadovoljenju, kao i isključivanju banke iz programa osiguranja depozita, Agencija donosi u saradnju sa agencijama za bankarstvo. Zakon podstiče usaglašavanje odluka ovih agencija, a ukoliko to nije moguće, konačnu odluku donosi svaka u okviru svoje nadležnosti. Pored toga, Agencija nadgleda kvalitet poslovanja banaka putem unutrašnje i vanjske kontrole, odnosno na bazi off site izvještaja, on site izvještaja entitetskih agencija za bankarstvo, izvještaja eksternog revizora i svih drugih raspoloživih informacija.

Mada je teoretski moguće da se u jednom sistemu nikada ne desi krah neke banke, agencije za osiguranje depozita svoju ulogu u potpunosti ostvaruju tek kroz funkciju „isplatne kutije“, koja se često smatra osnovnom funkcijom koju ona ima. Najjednostavnije rečeno, ova funkcija banke podrazumijeva isplatu osiguranih depozita u slučaju prestanka rada banke. U konkretnom slučaju Agencije za osiguranje depozita BiH, prvi slučaj isplate osiguranih depozita desio se početkom 2015. godine u slučaju Bobar banke a.d. Bijeljina, odnosno 13 godina nakon osnivanja Agencije. Nedugo zatim, desila se i druga isplata u slučaju Banke Srpske a.d. Banja Luka. U oba slučaja, Agencija je u potpunosti ispunila svoju ulogu „isplatne kutije“.

Prije nego pređemo na analizu konkretnih iznosa u vezi sa osiguranjem depozita u BiH, utvrditi ćemo stanje u bankarskom sistemu BiH za protekli period. Usmjerit ćemo se na samo nekoliko činjenica koje reprezentativno oslikavaju stanje u bankarskom sistemu BiH, a neophodne su za izučavanje osiguranja depozita. To su: pregled stanja i kretanja depozita banaka i njihova struktura.

Depoziti u BiH imaju umjeren i stabilan rast. Pri tome, rast depozita u bankama u RS je veći nego rast depozita u bankama FBiH, mada je iznos ukupnog depozita u FBiH gotovo 3 puta veći. Depoziti stanovništva imaju nadprosječan rast u odnosu na ukupne depozite i u posmatranom periodu povećani su za 40% na nivou cijele države. Oni čine nadpolovičnu većinu ukupnih depozita. Orijentaciju banaka intenzivnijem prikupljanju depozita stanovništva možemo objasniti činjenicom da su sve dosadašnje analize pokazale da su građani pouzdaniji i poželjniji klijenti od pravnih lica, ne samo u pogledu štednje, nego i povrata kredita.

Tabela 9. Depoziti i njihova struktura FBiH u periodu 2018-2023. (u milijardama KM)

	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.
Depoziti (D)	17,61	19,41	19,66	21,18	22,44	23,90
Stanovništvo (S)	9,10	9,88	10,24	10,83	10,74	11,88
Udio S u D	51,67	50,90	52,08	51,13	47,86	49,71
Rast D u %	-	10,22	1,29	7,73	5,95	6,51
Rast S u %	-	8,57	3,64	5,76	-0,83	10,61

Izvor: Obrada autora

Tabela 10. Depoziti i njihova struktura RS u periodu 2018-2023. (u milijardama KM)

	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.
Depoziti (D)	4,91	6,30	6,52	7,50	7,55	7,70
Stanovništvo (S)	2,52	3,12	3,29	4,18	4,21	4,50
Udio S u D	51,32	49,53	50,46	55,73	55,76	58,44
Rast D u %	-	28,31	3,49	15,03	0,67	1,99
Rast S u %	-	23,81	5,49	37,52	0,72	6,89

Izvor: Obrada autora

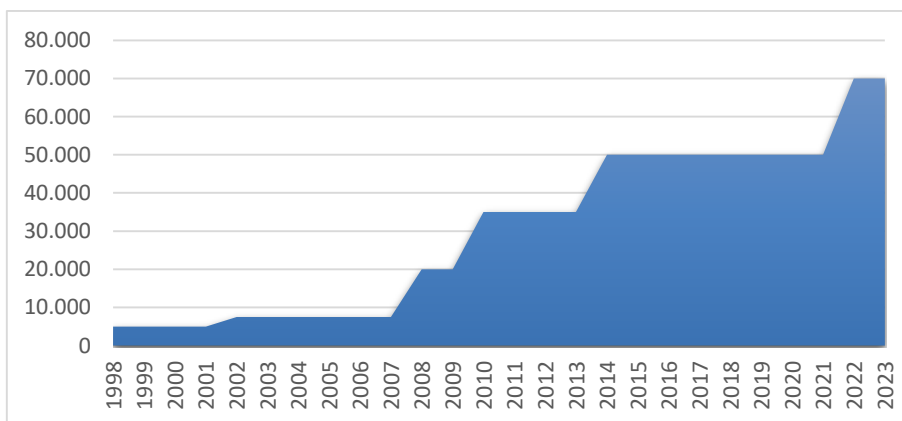
AOD ostvaruje svoje prihode po nekoliko osnova: provizije i naknade, članarine, donacije, vanredni prihodi, prihodi od investiranja kapitala i sl. Dio depozita koji je pokriven osiguranjem Fonda za osiguranje depozita naziva se osiguranim depozitom. Maksimalni iznos koji Agencija za osiguranje depozita isplaćuje u slučaju prestanka rada banke iznosi 70.000 KM po deponentu. Ovaj iznos uključuje i eventualnu obračunatu kamatu i umanjuje se za zakonski ili ugovorni dug deponenta prema banci, a rezultat je odluke Upravnog odbora Agencije za osiguranje depozita BiH. Praktično, ukoliko jedno lice ima sredstva deponovana u različitim bankama, ti depoziti se posmatraju odvojeno i osigurani su zasebno. Agencija ima obavezu da isplati osigurane depozite u periodu do 20 radnih dana od dana oduzimanja dozvole za rad. Agencija posjeduje softver za isplatu osiguranog depozita utemeljen na jednoobraznom prikazu klijenata, koji je omogućen usklađivanjem baza deponenata svih banaka sa softverskim zahtjevima Agencije.

Ako je potraživanje deponenta veće od 70.000 KM, razlika se nadoknađuje u stečajnom, odnosno likvidacionom postupku. Na primjer, deponent ima depozit u iznosu 80.000 KM. Obračunata kamata na taj depozit do dana otvaranja stečajnog, odnosno likvidacionog postupka je 500 KM. Ukupno potraživanje je 80.500 KM. Od toga, osigurani iznos koji se isplaćuje u slučaju prestanka rada banke po osnovu osiguranja depozita je 70.000 KM. Nenaplaćeni iznos depozita od 10.500 KM deponent potražuje iz stečajne, odnosno likvidacione mase i može, ali ne mora biti naplaćen.

Jedan od ključnih elemenata za efikasno djelovanje sistema osiguranja depozita je utvrđivanje iznosa do kojeg će depoziti biti osigurani. Blair, Carns i Kushmeides (2006) navode da je osnovna svrha visine ovog iznosa da spriječi „juriš na banke“ i povlačenje depozita u kriznom periodu, koji bi doveo do destabilizirajućeg efekta. Istovremeno, ovaj iznos ne bi trebao biti previsok kako ne bi eliminirao efikasnost tržišne discipline u preuzimanju rizika od strane banaka. Pojednostavljeno, isuviše nizak iznos osiguranog depozita može dovesti do nastanka finansijske panike i smanjiti povjerenje u bankarski sistem, a isuviše visok nivo osiguranog depozita vodi moralnom hazardu.

Garcia (1996) predlaže način kako odrediti okvirno da li je visina osiguranja depozita adekvatna. Prema ovom metodu, iznos osiguranog depozita bi trebao biti od 200% do 300% BDP po glavi stanovnika. Ovo znači da ukoliko se u odnos stave osigurani depozit i BDP po glavi stanovnika, rezultat treba biti između 2 i 3. Međutim, ovako jednostavno računanje je samo inicijalni vodič za određivanje limita, a u svakom pojedinačnom slučaju osigurani depozit zavisi od konkretnih uslova. Na primjer, tokom finansijskih kriza najčešće se limit osiguranog depozita povećava kako bi se smanjila panika i učvrstilo povjerenje u jak bankarski sistem. To je bio slučaj i u našoj zemlji, jer se iznos osiguranog depozita u 2008. u odnosu na 2007. godinu povećao za gotovo tri puta, a onda nakon dvije godine za još 75%. Ukupno povećanje osiguranog depozita u 2010. u odnosu na 2007. godinu koja je bila prije krize iznosilo je gotovo 400%.

Slika 5. Iznos osiguranog depozita po godinama

Izvor: Obrada autora

Iznos koji Agencija osigurava održava stav Agencije, konzervativan i obazriv pristup u funkciji stabilnosti finansijskog sistema. Povećanjem limita osiguranja depozita povećava se povjerenje. Na slici 5. prikazano je povećanje iznosa osiguranog depozita od nastanka sistema osiguranja depozita do danas.

Stepen finansijskog i sveukupnog ekonomskog razvoja uslovljava da nominalno isti iznos osiguranog depozita po deponentu stavljen u relativni omjer prema BDP po glavi stanovnika ne predstavlja jednako pokriće u različitim zemljama. Stoga, podatke za Bosnu i Hercegovinu će biti neophodno uporediti sa drugim državama, što ćemo uraditi u posljednjem dijelu rada. Suljić, Vidmar i Prohaska (2014) ističu da su veći iznosi omjera

osiguranih depozita i BDP po glavi stanovnika karakteristični za manje razvijene zemlje, a u ovu grupu se može svrstati i naša zemlja.

U EU, prema podacima Evropske komisije, iznos osiguranih depozita je dovoljan da pokrije 95% ukupne štednje. Međutim, on je veći u slabije razvijenim zemljama. Štaviše, u zemljama koje su na dnu liste u segmentu ekonomskog razvoja, ovaj omjer konvergira ka 100%. U skladu s ranije iznesenim zapažanjima možemo zaključiti kako je u slabije razvijenim zemljama moralni hazard proporcionalno veći nego u razvijenim zemljama. Prema podacima Agencije za osiguranje depozita, osigurani depozit od 70.000 KM dovoljan je da pokrije 65,6% depozita u iznosu i 98,7% u broju deponenata. Smatramo kako je ovo zadovoljavajuće i u skladu sa navedenim standardima.

Omjer osiguranog depozita i BDP po glavi stanovnika u Bosni i Hercegovini u 2023. godini je bio 4,89. Prema tome, BiH se nalazi u srednjem evropskom razredu. U prilogu 7. data je tabela u kojoj su predstavljeni odgovarajući podaci kako bi mogli pratiti kretanje omjera za posljednjih 18 godina. Pri tome, treba znati da su podaci BDP po glavi stanovnika procjene Svjetske banke (WB). I druge institucije, poput Međunarodnog monetarnog fonda (IMF) ili Centralne obavještajne agencije (CIA), imaju procjene BDP za BiH, ali se sve u svemu ovi podaci neznatno razlikuju. Također, obzirom da su podaci izraženi u američkim dolarima preračunavanje na domaću valutu vršili smo primjenom kursa na posljednji dan u godini.

Ako primjenjujemo izloženu metodologiju prema Garcia (1996), najbolji omjer osiguranog depozita i BDP po glavi stanovnika u BiH je bio kada je osigurani depozit iznosio 20.000 KM. U tim slučajevima, omjer je bio optimalan. Primjetno je da je rast iznosa osiguranog depozita mnogo veći od stope rasta BDP. Obzirom na globalnu finansijsku i ekonomsku krizu, ovakav disbalans je logičan. Ako analiziramo koliki bi trebao biti depozit da bi omjer njega i BDP po glavi stanovnika bio između 2 i 3, dobiju se iznosi od 30.000 KM do 45.000 KM. Bolji uvid u ispravnost ove metodologije steći ćemo upoređivanjem omjera sa drugim državama u narednom dijelu rada.

4.3. Modeli linearne premije osiguranja depozita

Kada je riječ o bilo kakvom osiguranju, za njega je potrebno platiti premiju. Banke uplaćuju premiju za osiguranje depozita u Fond za osiguranje depozita kod Agencije. Sve banke članice Agencije za osiguranje depozita dužne su plaćati premiju osiguranja depozita. Ukoliko banka ne izvrši obavezu plaćanja premije osiguranja, Zakon nalaže da Agencija suspenduje članstvo ove banke u sistemu osiguranja depozita ili joj oduzme certifikat o članstvu.

Ranije smo istakli da banke plaćaju premiju na prikladne depozite. Procenat prikladnih depozita koji su banke dužne plaćati naziva se stopom premije osiguranja. Stopa premije osiguranja depozita u Bosni i Hercegovini se od osnivanja Agencije za osiguranje depozita BiH, pa sve do danas, nije razlikovala po karakteristikama i rizičnosti banaka koje su članice

sistema osiguranja depozita. To znači da sve banke plaćaju procentualno jednaku premiju u odnosu na prikladne depozite što se naziva modelom linearne premije osiguranja depozita.

Kao osnovica za izračunavanje premije osiguranja koristi se iznos prosječnih prikladnih depozita na kraju svakog mjeseca, uvećan za obračunatu kamatu. Banke premiju uplaćuju kvartalno, na početku januara, aprila, jula, te oktobra, pa se premija ustvari plaća na prosječne prikladne depozite na kraju prethodna tri mjeseca.

Stopa premije osiguranja depozita za 2023. godinu iznosi 0,26% i ista je za sve članice. Visina stope premije se revidira jednom godišnje od strane Upravnog odbora Agencije. U načelu, Agencija objavljuje u posljednjem kvartalu jedne godine stopu premije za narednu, iako se ona može mijenjati u svakom trenutku. Do sada to nikada nije bio slučaj i previđena stopa premije osiguranja za određenu godinu je ostajala ista u planiranom periodu.

Visina godišnjih stopa premija osiguranja na depozite u BiH od osnivanja Agencije do danas prikazana je u tabeli 11. Prema raspoloživim podacima, odnosno odlukama o visini stope premije osiguranja, do 2009. godine visina godišnje premijske stope bila je 0,30%. U 2010. godini uslijedilo je povećanje stope premije osiguranja na 0,32%, a ta stopa ostala je ista naredne godine. Nakon toga, stopa premije osiguranja ima trend opadanja. Najprije je u 2012. godini vraćena na nivo od prije 2010. godine, tj. 0,30%. U 2013. godini je smanjena na 0,28%, a od 2014. godine do danas je na najnižem nivou ikada, 0,26%.

Tabela 11. Stopa premije osiguranja kroz godine

Period	Stopa premije osiguranja
2002-2009.	0,30%
2010-2011.	0,32%
2012.	0,30%
2013.	0,28%
2014-2023.	0,26%

Izvor: Obrada autora

4.4. Fond za osiguranje depozita

Fond za osiguranje depozita je račun Agencije za osiguranje depozita BiH otvoren u CBBiH. Na ovaj račun deponuju se premije dobijene od banaka članica. U prilogu 8. naveden je spisak banaka članica Agencije za osiguranje depozita BiH. Sredstva se kontinuirano kumuliraju i povećavaju kapital Fonda i ne smiju biti utrošena u drugu svrhu. Pored toga, Fond može biti finansiran i donacijama ili naplatom iz stečajne ili likvidacione mase banaka. Iz formiranog Fonda isplaćuju se deponenti kada nastupi osigurani slučaj.

S obzirom na način finansiranja, sistem osiguranja depozita u Bosni i Hercegovini je zasnovan na ex ante principu. Za ovaj sistem karakteristično je prikupljanje sredstava

unaprijed. U dobrim vremenima banke lakše mogu izdvojiti sredstva u fond za osiguranje depozita, pa stoga plaćaju redovnu godišnju premiju koju odredi Agencija i koja se kumulira na računu Fonda. Premija se uplaćuje tromjesečno, na bazi izračuna za prethodno tromjesečje. Prednost ovog sistema je što omogućava lakše i brže djelovanje u periodima krize, tj. lakše se isplaćuju potrebna sredstva. Suljić, Vidmar i Prohaska (2014) navode da ovakav način finansiranja može postati neopravdano skup ako ne postoji visok stepen analitičke kontrole iznosa sredstava koja su prikupljena i visok stepen transparentnosti.

Isključivo Agencija za osiguranje depozita BiH upravlja Fondom. Agencija investira sredstva Fonda prema politici investiranja koju usvaja Upravni odbor Agencije. Primarni cilj investiranja je zaštita kapitala i zadržavanje likvidnost. U skladu s tim, Zakonom je definirano da se kapital Fonda može investirati isključivo u vrijednosnice s fiksnim prinosom izdate ili garantirane od strane neke od zemalja ili agencija zemalja EU ili SAD, evropskih nadnacionalnih agencija ili u instrumente duga izdate od strane banaka i korporacija iz EU ili SAD sa minimalnim kreditnim rejtingom „A“ ili „P1“.

Od osnivanja 2002. godine, pa zaključno s krajem 2015. godine, Agencija je u Fond skupila 280 miliona KM. Polovina tog iznosa je isplaćena u posljednje dvije godine tog perioda u slučaju likvidacija dvije banke u RS. Stoga, možemo zaključiti da je preostali iznos u Fondu dovoljan za sigurno osiguranje depozita u slučaju stečaja neke od nesistemske bitnih banaka u BiH.

Osvrnut ćemo se na pregled depozita banaka u BiH na dan 30. 06. 2023. Ranije smo istakli da je u prosjeku 65% depozita u bankama do 70.000 KM, odnosno 65% depozita je osigurano. Ukoliko za svaku banku izračunamo 65% od ukupnog iznosa depozita, vidjet ćemo da je u FBiH broj banaka čiji su osigurani depoziti ispod 150 miliona KM sedam od ukupno sedamnaest banaka. Međutim, tek kod još tri banke su osigurani depoziti u okvirima kapitala kojim je Fond raspolagao prije 2015. godine. U RS, osigurani depoziti su manji od sredstava Fonda kod pet od devet banaka, a tek je još jedna banka s depozitima u okviru kapitala Fonda u odnosu na prije dvije godine. Kada bi se desio slučaj da sredstva u Fondu nisu dovoljna za isplatu osiguranih depozita, a nastupio je osigurani slučaj, Agencija naplaćuje vanrednu premiju osiguranja da bi obezbijedila sredstva. U krajnjem slučaju, Agencija se može zadužiti za pokriće osiguranog slučaja.

Na kraju dodajmo da se operativni troškovi koje Agencija za osiguranje depozita BiH ima pokrivaju primarno od prihoda od članarine. Zakonom je onemogućeno korištenje sredstava Fonda u drugu svrhu osim isplate osiguranih depozita. Međutim, ukoliko prihodi od članarina nisu dovoljni da se pokriju troškovi, moguće je pozajmiti sredstva iz Fonda privremeno za njihovo plaćanje, ali sa precizno utvrđenim rokom vraćanja tih sredstava u Fond. U slučaju da se ostvari višak prihoda nad rashodima, njime se povećava kapital Fonda.

5. MOGUĆNOST PRIMJENE PREMIJA UTEMELJENIH NA RIZIKU U BIH

Nakon što smo se detaljno upoznali sa praksom različitih država, te sistemom osiguranja depozita u Bosni i Hercegovini, ispitati ćemo mogućnosti i prednosti primjene premija utemeljenih na riziku u BiH. Thakor (1993) smatra kako je najpravedniji oblik prikupljanja sredstava za sistem osiguranja depozita ukoliko svaka banka plaća premije osiguranja u skladu sa prosječnim gubitkom koji svaka banka u slučaju propadanja prenosi na fond osiguranja depozita. Ovakav sistem ima svoje prednosti i mane, a cilj svakog sistema je što bolje iskoristiti prednosti ovog oblika prikupljanja sredstava i negativne strane svesti na minimum.

5.1. Problem moralnog hazarda u osiguranju depozita

Prema Protiću (2002), tri su najznačajnije opće negativne karakteristike sistema osiguranja depozita:

- moralni hazard,
- negativna selekcija, i
- agencijski problem.

Ove tri karakteristike međusobno su isprepletene. Naime, može se reći kako su asimetrične informacije uzrok, a negativna selekcija i moralni hazard posljedice. S druge strane, agencijski problem također može biti uzrok moralnom hazardu. Asimetričnost informacija predstavlja nejednakost u informacijama kojima raspolažu strane u transakciji. Negativna selekcija nastaje zbog asimetričnosti informacija prije obavljanja transakcije i nije isključivo vezana za članstvo banke u sistemu za osiguranje depozita. Ona se najlakše može predstaviti kroz problem prema kojem su najaktivniji tražioci kredita najrizičniji subjekti koji će najvjerojatnije proizvesti negativan ishod. U strahu od velikog kreditnog rizika, banke vrše obustavu kreditiranja koja se odražava na sve učesnike na tržištu, mada ima i kreditno nerizičnih subjekata. S druge strane, moralni hazard nastaje zbog asimetričnosti informacija poslije obavljanja transakcije. Najjednostavnije pojašnjeno, moralni hazard predstavlja situaciju kada jedan subjekt preuzima veći rizik znajući da će neko drugi snositi troškove tog rizika. Javlja se kao posljedica asimetrije u informisanosti gdje strana koja preuzima rizik u transakciji zna više o svojim namjerama nego strana koja snosi troškove rizika. U širem smislu, moralni hazard se javlja kada strana koja je bolje informisana o vlastitim akcijama i namjerama ima tendenciju ili poticaj da se ponaša neprimjereno u odnosu na stranu sa manjkom informacija. Obzirom da je ovaj dodatni rizik nepoželjan za jednu stranu, odnosno zasnovan je isključivo na interesima druge strane, naziva se moralni.

Moralni hazard je jedna od najznačajnijih oblasti kojom se bavi teorija i praksa savremenog osiguranja depozita. On predstavlja jedan od osnovnih problema svakog sistema osiguranja depozita. Tačnije, bilo kakav sistem osiguranja depozita vodi moralnom hazardu, jer podrazumijeva smanjen oprez deponenata prilikom izbora banke u koju će položiti svoje

depozite i izrazito neproporcionalno davanje najvećeg značaja visini kamatne stope na depozite prije nego održivosti i stabilnosti poslovanja banke. Nadzor poslovanja banaka je fiksni trošak za deponente, jer ne zavisi od visine depozita. Stoga, deponenti, prije svega oni sa malim depozitima, nisu zainteresovani da vrše monitoring nad poslovanjem banke i stvaraju sebi dodatni trošak, jer su svjesni da će neko drugi, primjerice deponent sa velikim depozitom, to raditi umjesto njih. Banke, kao druga strana, znaju da osiguranje depozita smanjuje mogućnost juriša na banke, te preuzimaju rizičnije poslove i tako nastoje ostvariti veći profit uz iste troškove, jer je dodatni rizik koji je nastao ustvari prebačen na agenciju za osiguranje depozita. Ovo bi posebno moglo biti izraženo kod banaka koje su već od ranije u problemima i ne mogu izgubiti gotovo ništa ukoliko se rizičnije poslovanje ne isplati, a mogu da dobiju veoma mnogo (Protić, 2002).

Moralni hazard posljedica je kombinacije nedostatka motiva da deponenti vrše stalni nadzor nad poslovanjem banke i naglašene motivisanosti banaka da se upuštaju u rizičnije poslove, jer im to omogućava članstvo u sistemu osiguranja depozita (Protić, 2002). Izvor ovakvog ponašanja je sigurnost koju svim učesnicima pruža institucija koja vrši osiguranje depozita. Osiguranjem depozita vrši se alociranje rizika sa banaka na osiguravatelja. Neizvjesnost nastanka nekog budućeg događaja se „endogenizuje“, odnosno zavisi od ponašanja aktera unutar sistema. Protić (2002) ističe da nisu samo banke i deponenti izloženi problemu moralnog hazarda. Zajmoprimci mogu da uzimaju kredite kod rizičnijih banaka, a nadzornim tijelima može nedostajati motivacija da temeljito prikupljaju i analiziraju podatke o bankama.

Posmatrano sa aktuarske strane, moralni hazard postoji uvijek kada strane ne snose pune posljedice vlastitih akcija, nego imaju mogućnost maksimizirati svoju korist na štetu ostalih. On postoji kad god se ponašanje osiguranika mijenja zbog kupovine osiguranja, a to automatski vodi povećanju vjerovatnoće događanja osiguranog slučaja.

Moralni hazard također nastaje i u slučaju agencijskog problema, koji predstavlja problem koji se javlja na relaciji principal-agent, kada jedna strana djeluje u ime druge strane. Agent ima više informacija i može imati poticaj da se ponaša neprimjereno kada se njegovi interesi ne podudaraju sa interesom principala, odnosno nastoji zadovoljiti svoje interese, a ne interese principala. Suljić, Vidmar i Prohaska (2014) navode višestrukost agencijskog problema kod sistema osiguranja depozita, koja je posljedica većeg broja učesnika uključenih u sistem – deponentata, banaka, države. Primjerice, upravni organi institucije koja osigurava depozite mogu biti pod utjecajem politike, pa nastaje politička zamka. Druga situacija je da sistem štiti interese banaka, a ne deponentata, što predstavlja regulatornu zamku. U slučaju nedostatka saradnje i lošeg transfera informacija između regulatornih i supervizijskih tijela nastaje treća vrsta zamke koja se naziva interagencijska neusaglašenost.

Moralni hazard predstavlja i sociološki problem. Jednostavno, ljudi koji su osigurani od određene nezgode, ponašati će se nemarnije prema tome. Psihološki, to predstavlja sasvim racionalno ponašanje i u pravilu, svi bi se tako ponašali. U biti, strana koja je izolirana od rizika manifestuje drugačije ponašanje nego u situaciji kada snosi posljedice preuzetog

rizika. Prilika za moralni hazard postoji uvijek i neizostavno kada svaka strana ne snosi sve svoje koristi i troškove.

Propadanje banaka, samo po sebi, nije isključivo ekonomski ili finansijski problem, nego i društveni, jer donosi društvenu štetu. Jedan od razloga za propast banaka su pogrešne poslovne odluke u vezi sa izborom klijenata kojima se plasiraju sredstva i nepoštivanje ili nepostojanje kvalitetnih poslovnih procedura za plasman sredstava. U stvari, radi se o klasičnom „moralnom hazardu“, gdje banke nastoje maksimizirati vlastitu korist zanemarujući druge, odnosno na njihovu štetu. Pri tome, banke ne snose punu odgovornost i ne odgovaraju za posljedice svojih odluka. Šalić (2014) kao jedan od temeljnih uzroka moralnog hazarda, pored nepravovremenih kontrola regulatornih agencija, navodi međunarodne bankarske standarde i njihovu primjenu. Ti standardi zahtijevaju knjiženje rezervisanja za potencijalne kreditne gubitke. Međutim, ako se osigurani slučaj desi i ukoliko agencija nema dovoljno sredstava, država će iz budžeta isplaćivati gubitke. Na taj način, problem zbog grešaka menadžera banaka plaćaju svi građani, pa zato moralni hazard predstavlja i društveni problem u ovom slučaju.

Prisjetimo se podataka o iznosu osiguranog depozita u EU, koji je postavljen na nivou 100.000 eura. Većina država ima omjer iznosa osiguranog depozita i BDP po glavi stanovnika veći od preporučenog 2:1. Sa aspekta kupovne moći, a zbog razlika u nivou finansijskog i ukupnog ekonomskog razvoja, 100.000 eura vrijedi više u nerazvijenim zemljama EU, poput Bugarske ili Rumunije, nego u razvijenim zemljama, poput Švedske, Luksemburga ili Njemačke. U nerazvijenim zemljama, iznos od 100.000 eura je mnogostruko, čak i više od 10 puta, veći od BDP po glavi stanovnika. Ovakva pravila dovode do situacije da je u nerazvijenim zemljama osiguranjem depozita pokriveno gotovo 100% ukupnih depozita. Obzirom da ne postoji niti dio depozita koji deponenti mogu izgubiti, oni nemaju nikakav interes i nikakvu korist u nadzoru poslovanja banaka. Oni će ulagati u banke koje nude više kamatne stope, a to su u pravilu rizičnije banke, jer veći prinos obavezno nosi sa sobom i veći rizik. To otvara mogućnost rastu moralnog hazarda, odnosno potiče banke na preuzimanje većeg rizika. Jednako kao što prenizak nivo osiguranog depozita može dovesti do navale na banke u kriznim periodima, previsok nivo osiguranog depozita potiče moralni hazard. Iz ovog je moguće izvući zaključak da je moralni hazard s povećanjem limita osiguranog depozita veći u slabije razvijenim zemljama (Suljić, Vidmar i Prohaska, 2014). Najzad, može se reći i kako cijeli sistem pogoduje više rizičnim bankama, što dovodi do paradoksa stabilnosti objašnjenog u prethodnom poglavlju.

S obzirom na sve promjene koje donosi novi regulatorni okvir, možemo zaključiti kako je vidljiv jak utjecaj ekonomske krize na donošenje nove Direktive. To nije u skladu sa uobičajenim pravilom da je sistem kvalitetan ukoliko je osmišljen tako da dobro funkcionise u normalnim uslovima, a ne u ekstremnim. Odgovor sistema na ekstremne uslove nije stvar njegovog kvaliteta, nego fleksibilnosti. I pored očitih prednosti u jačanju stabilnosti bankarskog sektora, jedinstvena nova pravila dodatno otvaraju problem moralnog hazarda. Visok nivo vrijednosti osiguranog depozita bez učešća i isplaćivanje u kratkom roku štiti

deponente i ne potiče ih uopšte da oprezno vrše izbor banke kod koje će položiti svoje depozite u smislu rizičnosti. Deponenti će jednostavno polagati sredstva u onu banku koja im nudi veće kamate, odnosno veću mogućnost zarade. Temeljni postulat finansija princip je prema kom veći prinos znači i veći rizik. Stoga, nameće se zaključak kako cijeli sistem odgovara rizičnijim bankama, što će se u konačnici preliti na cijelu ekonomiju i indirektno na stabilnost bankarskog sektora, pa u globalu ovaj niz uzročno-posljedičnih veza možemo nazvati paradoksom stabilnosti.

Protić (2014) navodi kako postoje različite tehnike, odnosno mjere koje se koriste radi smanjenja moralnog hazarda. Opći je trend uključivanje sve većeg broja privatnih agenata u sisteme osiguranja. Njemački sistem privatnog osiguranja je primjer za to, gdje se koristi kombinacija raznih mehanizama i općih sistemskih faktora.

Jedna od preporučenih mjera u svrhu smanjivanja moralnog hazarda je koosiguranje. Pretpostavka je da potpuno osiguravanje depozita povećava moralni hazard. Kod koosiguranja, jedan dio depozita ostaje neosiguran i tjera deponente da nadziru poslovanje banaka i vrše procjenu njihove rizičnosti. Na ovaj način, povećava se rizik deponenta, a istovremeno nestaju neke prednosti sistema zaštite depozita (Ćirović, 2007). On navodi i kako koosiguranje pogoduje bankama koje su „prevelike da bi propale“, jer se deponenti rješavaju rizika uz najmanje troškove polaganjem depozita u ovakve banke. Neosigurani dio depozita može biti iskazan kao procenat od ukupnih depozita, češće, ili rjeđe kao fiksni iznos. Koosiguranje je bilo dio prakse sistema osiguranja depozita u mnogim zemljama prije finansijske krize 2008. kada je u potpunosti iščezlo. Efikasnost koosiguranja u regulisanju moralnog hazarda nije uvijek zadovoljavajuća, jer gubitak dijela depozita, tj. onog dijela koji nije osiguran, često je jeftiniji od troškova koje iziskuje nadzor nad poslovanjem banke. Ovo je pogotovo izraženo kod depozita manje vrijednosti. Također, i pored koosiguranja, u slučaju krize će i dalje dolaziti do navale na banke.

Druga mjera je ograničavanje obuhvata osiguranja depozita. U ovom slučaju, određeni depoziti i deponenti se isključuju iz sistema osiguranja kako bi se podstakli na monitoring. Ovo se često koristi, npr. izostavljaju se devizni depoziti, depoziti povezanih lica, međubankarski depoziti. Primjerice „subordinated debt holders“ koji su isključeni u EU povećavaju stabilnost bankarskog sistema EU.

Jedna od preporuka je i princip „proširene odgovornosti“. On podrazumjeva materijalnu odgovornost dioničara veću od njihovog učešća u kapitalu čime bi oni više pazili na rizik, odnosno prilagodili bi odluke interesima deponenata. Ćirović (2007) navodi stavove koji predlažu smanjenje osiguranog limita u SAD kao jedan od načina smanjivanja moralnog hazarda od strane menadžmenta banaka.

Za regulisanje problema moralnog hazarda priča se ne svodi samo na određivanje načina kako se naplaćuju premije i osiguravaju depoziti. Veoma veliki značaj za ponašanje banaka ima i institucionalno okruženje - kvalitet provođenja ugovora, stepen vladavine prava,

birokratija. Ako je sve na dobar način regulisano, uz transparentnost i visok stepen povjerenja u državu, to će preventivno spriječiti banku da se izlaže većem riziku.

Suljić, Vidmar i Prohaska (2014) navode da i kod problema negativne selekcije, ali i problema moralnog hazarda, stvarni problem nastaje jer premije osiguranja depozita nisu diferencirane uzimajući u obzir rizik poslovanja svake pojedinačne banke. Manjim bankama je sistem osiguranja depozita potrebniji, jer su to najčešće slabije banke. Velike, odnosno stabilnije, banke praktično subvencioniraju male, slabije banke plaćanjem jednake premije. One imaju indirektnu korist od finansijske stabilnosti cjelokupnog sistema, ali je pitanje da li je ponovo to nepravedno. Uvođenje premije utemeljene na riziku, kao jedne od mjera za ograničavanje moralnog hazarda, biće detaljnije objašnjeno u narednom poglavlju.

5.2. Premija utemeljena na riziku kao metoda ograničavanja moralnog hazarda

Od uspostavljanja Agencije za osiguranje depozita Bosne i Hercegovine, ista je prošla kroz nekoliko teških perioda, od kojih najteži između 2014. i 2016. godine obilježen propašću nekoliko banaka, što je uzdrmalo sredstva Fonda. Postavlja se pitanje da li bi banke s problemima bile dodatno ugrožene ukoliko bi se premija obračunavala na bazi rizika. Ocjena prisustva značajnog djelovanja moralnog hazarda u bankarskom sistemu BiH ukazuje na opravdanost uvođenja premije na bazi rizika.

U slučaju stečaja neke od banaka, agencija pokriva štetu uzrokovanu propadanjem osiguranih depozita. Ćirović (2007) navodi da cijenu koju neposredno plaća agencija ustvari snose zdrave banke, najvećim dijelom. Ako sredstva kojim agencija raspolaže nisu dovoljna, država će morati izdvojiti sredstva iz budžeta, što znači da indirektno troškove snose i poreski obveznici. To je posebno izraženo u slučaju kada se premije plaća na linearnoj osnovi. Praktično, sigurne banke subvencioniraju troškove preuzetog rizika rizičnijih banaka.

Faulend i Kraft (2004) navode da će primjena diferenciranih premija potaknuti kreditne institucije da vode konzervativniju politiku ulaganja, odnosno da stvaraju manje rizične portfolije. Kao rezultat toga, smanjit će se problemi negativne selekcije i moralnog hazarda koji su prisutni u sistemu.

Tri su okvirna principa kako bi premije trebale da se naplaćaju da bi efekti na moralni hazard bili najveći (Acharya, Santos, Yorulmazer, 2009):

- Stopa premije mora biti zasnovana na riziku svake banke pojedinačno, ali i na sistemskom riziku bankarskog sistema u cjelini;
- Za veće banke, premije bi trebale biti veće po jedinici osiguranog depozita nego za manje banke;
- Premije ne moraju biti prikupljane na aktuarski ispravan način, nego način koji smanjuje moralni hazard i više su zasnovane na sistemskom riziku.

Prema Protiću (2002), sam koncept utvrđivanja premije osiguranja usklađene sa razinom rizika predstavlja praktični pokušaj implementacije ideje da veći rizik mora da donese veću kompenzaciju onome ko taj rizik preuzima. Banke koje imaju veći rizik bi trebale plaćati veću premiju od sigurnijih banaka.

Problem za primjenu premija ponderisanih rizikom jesu asimetrične informacije. Postavlja se pitanje kako osiguravatelj može da izmjeri rizik koji je preuzet od pojedinačnih banaka? Jedan od načina je primjena CAMELS sistema rangiranje kao u SAD. Na taj način, banke dobijaju ocjene, odnosno kompozitne rangove, od najsigurnije do najrizičnije.

Postoje studije koje predlažu alternativne načine mjerenja rizičnosti banke, poput mjerenja preko finansijskih tržišta. Na primjer kamatne stope na velike, neosigurane certifikate o depozitu pokazuju rizičnost banke. Drugi primjer je korištenje drugih finansijskih instrumenata kao što su neosigurane bankovne obveznice ili odnos stope na certifikate o depozitu i cijene dionice i slično, s ciljem da se pokaže zavisnost rizika banaka od tržišnih vrijednosti.

Značaj za moralni hazard ima i broj, odnosno koncentracija banaka na određenom tržištu. Ukoliko postoje sistemski bitne banke, tj. „prevelike da bi propale“, veći je sistemski rizik i država više osigurava to. Neka istraživanja pokazuju da postoji negativna korelacija između veličine banke na tržištu, tj. njenog udjela ili tržišne moći i nivoa rizičnosti banke. Znači, ukoliko mali broj banaka drži veći tržišni udio, moralni hazard bi trebao biti manji.

Premija utemeljena na riziku može biti efikasan alat u smanjenju moralnog hazarda u bankovnom depozitnom osiguranju, pružajući snažan podsticaj bankama da pažljivo upravljaju svojim rizicima, odnosno da usmjere poslovanje prema manje rizičnim aktivnostima. Međutim, potrebno je uzeti u obzir i potencijalne negativne posljedice ove vrste premije, te razmotriti kako ih ublažiti kako bi se postigla optimalna ravnoteža između smanjenja moralnog hazarda i očuvanja konkurentnosti i stabilnosti bankarskog sektora. Kao argumente protiv premije utemeljene na riziku, mogli bismo navesti: kompleksnost određivanja premije, posebno u situacijama kada je teško procijeniti stvarni rizik pojedine banke, zatim moguće negativne posljedice za manje banke ili one koje posluju na specifičnim tržištima u smislu povećanja operativnih troškova što ih čini manje konkurentnim, te u konačnici mogućnost prekomjerne konzervativnosti banaka u svojim aktivnostima, što može smanjiti inovacije i efikasnost u bankarskom sektoru.

Prema tome, premije osiguranja depozita utemeljene na riziku nisu dovoljne da bi se potpuno kontrolisao moralni hazard i potrebne su dodatne mjere da bi se ovaj problem riješio. Međutim, samo razmatranje da li su dovoljne pokazuje da one makar u jednom dijelu rješavaju moralni hazard.

5.3. Usklađivanje metode obračuna premije osiguranja depozita u BiH sa regulativom Evropske Unije

Bosna i Hercegovina, kao zemlja koja teži integraciji u Evropsku uniju, suočava se s nizom izazova u usklađivanju svojih finansijskih sistema s evropskim standardima. Jedan od ključnih segmenata je usklađivanje sistema osiguranja depozita s propisima EU, što zahtijeva pažljivo planiranje i implementaciju kako bi se osiguralo efikasno funkcionisanje finansijskog sektora i zaštita interesa štediša. Usklađivanje sistema osiguranja depozita u BiH s EU ne samo da je nužno za integraciju u evropski finansijski prostor, već i za unapređenje stabilnosti i povjerenja u bankarski sektor. Osiguranje depozita predstavlja ključni mehanizam zaštite štediša od gubitaka u slučaju bankrotstva banaka, što je od vitalnog značaja za održavanje stabilnosti finansijskog sistema i povjerenja građana u bankarski sektor.

Uprkos naporima koje BiH preduzima u procesu prilagođavanja, postoje određeni elementi sistema osiguranja depozita koji nisu u potpunosti usklađeni s propisima EU. To uključuje nedostatak određenih pravila i procedura za obračunavanje premija osiguranja, nedovoljno definisane granice pokrića depozita i nedostatak adekvatnih mehanizama zaštite u slučaju finansijske krize. Pozitivna činjenica jeste da je članom 10. Zakona o osiguranju depozita u bankama BiH ostavljena je mogućnost određivanja različite stope premije za različite banke. Tačnije, ostavljena je mogućnost Upravnom odboru Agencije da uspostavi sistem rangiranja, odnosno kategorizacije ili preuzimanje rangiranja od agencija za bankarstvo. U tom smislu, navedeno je kako „Upravni odbor Agencije ima pravo uspostavljanja sistema rangiranja za svrhe utvrđivanja visine stope premije osiguranja za pojedinačne banke članice proizašle iz tog rangiranja ili da prihvati, u ovu svrhu, sistem rangiranja koji je uspostavila relevantna agencija za bankarstvo.”

BiH je kao potpisnica Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s EU obavezna da postepeno uskladi svoje zakonodavstvo s pravnom tekovinom EU, uključujući i oblast osiguranja depozita. Iako tačan rok za usklađivanje nije precizno definisan, očekuje se da će BiH svoje obaveze ispuniti prije nego što postane punopravna članica EU. Međutim, s obzirom na kompleksnost procesa usklađivanja, važno je da BiH preduzme konkretne korake ka implementaciji potrebnih reformi u što kraćem roku. Teoretski, postoji nekoliko osnovnih preduslova za uvođenje premije zasnovane na riziku:

1. Zakonski regulisati obavezu banaka za redovno dostavljanje off site izvještaja propisanih supevizijom, izvještaja eksternog revizora i svih drugih koje zahtjeva AOD.
2. Formirati bazu podataka članica AOD.
3. Uspostaviti odličnu saradnju sa supervizorom.

Iako je teško precizno odrediti vremenski okvir za potpuno usklađivanje sistema osiguranja depozita u BiH s propisima EU, realno je očekivati da će taj proces zahtijevati nekoliko godina. Neophodno je da BiH preduzme konkretne korake ka reformi zakonodavstva i

infrastrukture finansijskog sektora kako bi se osigurala efikasna implementacija usklađenih pravila i procedura.

Do sada su u BiH preduzeti određeni naponi u pravcu usklađivanja sistema osiguranja depozita s evropskim standardima. Na primjer, donošenjem određenih zakona i regulativa, kao i jačanjem nadležnih institucija za nadzor i regulaciju finansijskog sektora, BiH je pokazala svoju spremnost da se prilagodi evropskim standardima. Osim toga, uvođenje usklađenog sistema osiguranja depozita donosi brojne prednosti za BiH, uključujući jačanje povjerenja štediša, povećanje stabilnosti finansijskog sektora i olakšavanje procesa integracije u EU.

5.3.1. Ciljevi i principi razvoja metoda obračuna premije

Osiguranje depozita predstavlja ključni mehanizam za očuvanje povjerenja deponenata i stabilnosti finansijskog sistema. Efikasan sistem osiguranja depozita zahtijeva pažljivo dizajniranu metodu obračuna premije koja osigurava pravedno i proporcionalno finansiranje fonda za osiguranje depozita (DIF). Cilj ovog poglavlja je razmotriti ciljeve i principe koji vode razvoj metode obračuna premije za osiguranje depozita, uz detaljno obrazloženje i primjenu matematičkih modela koji se koriste u ovom procesu. Pri tome, važno je znati da razvoj metode obračuna premije za osiguranje depozita treba da odgovori na nekoliko ključnih pitanja. Prvo, kako osigurati da premije odražavaju rizike koje pojedinačne banke unose u sistem? Drugo, kako održati stabilnost i solventnost DIF-a? Treće, kako obezbijediti pravednost i transparentnost u obračunu premija? Ova pitanja su od suštinskog značaja za dizajn sistema koji može izdržati ekonomske šokove i spriječiti destabilizaciju finansijskog sistema.

Ciljevi razvoja metode obračuna premije za osiguranje depozita mogu biti sublimirani kako slijedi:

1. Osjetljivost na rizik: Premije moraju biti proporcionalne rizik profilima banaka. Institucije sa višim rizikom trebale bi plaćati veće premije kako bi odražavale veću vjerovatnoću potencijalnih zahtjeva i podstakle sigurnije poslovne prakse (Diamond i Dybvig, 1983).
2. Finansijska stabilnost: Metoda obračuna premija treba osigurati akumulaciju dovoljno rezervi u DIF-u kako bi se pokrile potencijalne isplate tokom propasti banaka bez ugrožavanja finansijske stabilnosti fonda (Basel Committee on Banking Supervision, 2011).
3. Pravičnost i ravnopravnost: Premije trebaju biti postavljene na način koji osigurava da sve banke doprinose fondu osiguranja proporcionalno njihovom riziku, sprječavajući prekomjerno opterećenje banaka sa nižim rizikom (Hannan i Hanweck, 1988).
4. Jednostavnost i transparentnost: Metoda obračuna premija treba biti dovoljno jednostavna i transparentna kako bi se olakšalo razumijevanje i usklađenost svih zainteresovanih strana.
5. Prilagodljivost: Metoda mora biti prilagodljiva promjenjivim ekonomskim uslovima i regulatornim okvirima, te dovoljno fleksibilna da integriše nove faktore rizika (IADI, 2014).

6. Predvidljivost: Premije trebaju biti predvidljive kako bi banke mogle efikasno planirati svoje finansije i izbjeći destabilizaciju poslovanja.

Ostvarenje navedenih ciljeva iziskuje konzistentno slijeđenje određenih principa i pravila, odnosno procedura, koji su u direktnoj vezi sa navedenim ciljevima. Ovi principi podrazumijevaju:

1. Procjena zasnovana na riziku: Premije trebaju biti zasnovane na detaljnoj procjeni rizik profila svake banke. Ovo uključuje korištenje CAMELS sistema ocjenjivanja (Capital adequacy, Asset quality, Management quality, Earnings, Liquidity, Sensitivity to market risk) (European Banking Authority [EBA], 2018). Matematički modeli poput regresione analize i logističke regresije mogu se koristiti za procjenu vjerojatnoće propasti banaka na osnovu ovih faktora.

2. Diferencijacija: Implementacija strukture premija u slojevima gdje su banke kategorizirane u različite klase rizika. Za ovu svrhu mogu se koristiti matematički modeli klasifikacije kao što su klasterizacija ili analiza glavnih komponenti (PCA) kako bi se banke grupisale prema njihovim rizicima.

3. Korištenje historijskih podataka: Korištenje historijskih podataka i prediktivne analitike je ključno za procjenu vjerojatnoće i potencijalnog utjecaja propasti banaka. Time-series analiza i Monte Carlo simulacije mogu pomoći u predviđanju budućih scenarija i određivanju adekvatnih premija.

4. Pokazatelji usmjereni na budućnost: Uključivanje pokazatelja usmjerenih na budućnost, poput ekonomskih prognoza i rezultata stres testova (EBA, 2018). Stres testovi koriste simulacione modele za procjenu otpornosti banaka na ekonomske šokove, što pomaže u prilagođavanju premija.

5. Proporcionalnost: Osiguranje da je teret premije proporcionalan veličini i složenosti banke. Veće banke sa raznovrsnim rizicima zahtijevaju detaljniju procjenu. Matematički modeli, kao što su modeli proporcionalnih opasnosti (Cox proportional hazards models), mogu se koristiti za određivanje specifičnih premija za različite veličine banaka.

6. Koordinacija sa regulatorima: Bliska saradnja sa regulatornim tijelima kako bi se osigurala usklađenost metode obračuna premija sa širim regulatornim ciljevima. Ovo može uključivati korištenje standarda postavljenih od strane međunarodnih organizacija poput Međunarodnog udruženja osiguravača depozita (IADI, 2014).

7. Periodični pregled: Redovni pregled i ažuriranje metode obračuna premije kako bi se osigurala njena relevantnost i efektivnost u skladu sa promjenama u bankarskoj industriji i novim rizicima. Ovo uključuje upotrebu metoda poput Bayesian updates za kontinuirano prilagođavanje modela na osnovu novih podataka.

8. Transparentnost i komunikacija: Održavanje visokog nivoa transparentnosti u procesu postavljanja premija i jasno komuniciranje razlozi za premije svim osiguranim institucijama. Transparentni modeli kao što su decision tree ili random forest modeli mogu pomoći u vizualizaciji faktora koji utječu na premije.

9. Planiranje za vanredne situacije: Uključivanje planiranja za vanredne situacije kako bi se premije mogle prilagoditi u odgovoru na sistemske rizike ili ekonomske krize. Scenarijski modeli i analize osjetljivosti pomažu u procjeni utjecaja različitih kriznih scenarija.

10. Pravni i institucionalni okvir: Osiguranje da metoda obračuna premija bude u skladu sa važećim pravnim i institucionalnim okvirima. Ovo uključuje pridržavanje međunarodnih najboljih praksi i standarda koje postavljaju organizacije poput Međunarodnog udruženja osiguravača depozita (IADI, 2014). Reference na literaturu i smjernice ovih organizacija osiguravaju pravnu validnost i institucionalnu prihvaćenost metode.

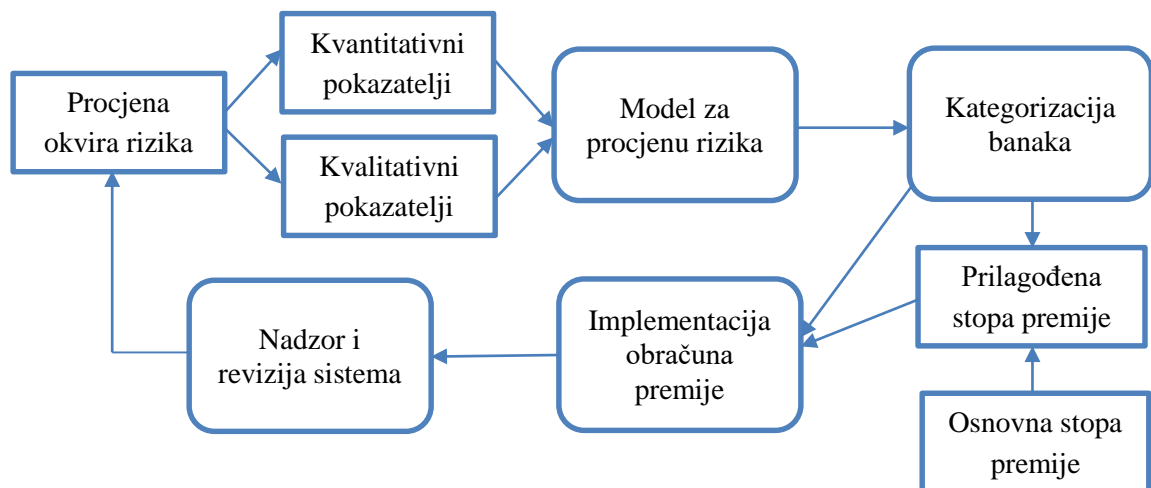
5.3.2. Obavezni elementi metoda obračuna premije utemeljene na riziku

Metod izračunavanja premija za osiguranje depozita utemeljen na riziku predstavlja napredni i robustan pristup čiji je cilj uskladiti premije koje banke plaćaju fondu za osiguranje depozita (DIF) sa njihovim profilom rizika. Ovaj metod motiviše banke da pažljivo upravljaju svojim rizicima, čime se unapređuje ukupna stabilnost finansijskog sistema. Za razliku od sistema sa fiksnom premijom, premije utemeljene na riziku odražavaju individualne nivoe rizika banaka, obeshrabrujući prekomjerno preuzimanje rizika i smanjujući moralni hazard. U ovom dijelu opisani su obavezni elementi metode izračunavanja premija za osiguranje depozita utemeljene na riziku, nudeći detaljno i naučno objašnjenje svakog elementa. Shematski prikaz modela dat je na slici 6.

Sveobuhvatan okvir procjene rizika temelj je metode izračunavanja premija utemeljenih na riziku. Ovaj okvir procjenjuje različite dimenzije rizika banke, uključujući kreditni rizik, tržišni rizik, operativni rizik i rizik likvidnosti, odnosno sve rizike navedene u poglavlju 2. Svaka kategorija rizika procjenjuje se korištenjem specifičnih pokazatelja i kvalitativnih faktora.

Izračunavanje premija utemeljenih na riziku u velikoj mjeri se oslanja na kvantitativne finansijske pokazatelje i omjere koji pružaju pregled finansijskog zdravlja banke i izloženosti riziku. Ovi pokazatelji uključuju mjere poput omjera adekvatnosti kapitala, omjera nenaplativih kredita, povrata na imovinu, omjera kredita i depozita i sl. U ovom dijelu nećemo se detaljno baviti svakim od ovih pokazatelja, nego je bitno razumjeti njihovu ulogu u općem smislu u kontekstu procjene rizika. Pored kvantitativnih pokazatelja, i kvalitativni faktori imaju bitnu ulogu u procesu procjene rizika. Ovi faktori pružaju uvid u aspekte koji nisu lahko kvantifikovani, ali značajno utječu na profil rizika banke, kao što su: kvalitet menadžmenta, korporativno upravljanje, regulatorna usklađenost, tržišna pozicija i konkurentsko okruženje i sl. Pokazatelji unutar svake kategorije moraju biti primjereni, u smislu da reprezentativno pokazuju rizičnosti banke. Nadležne institucije EU predlažu korištenje 9 pokazatelja (15-5-20-20-20-5-5-5-5.): rang adekvatnosti kapitala, rang učešća fiksne aktive u osnovnom kapitalu, NPL rang, rang omjera rezervacija i NP, rang troškovne efikasnosti, rang ROA, rang omjera likvidnosti 90d, rang krediti/depoziti, rang novčana sredstva/aktiva. Pored ovih objektivnih kriterija, treba uključiti i subjektivne, kao što su posljednji rang dodjeljen od supervizije, kvalitet dioničara i sl. Na osnovu datih pokazatelja, potencijalno je moguće uspostaviti kompozitni rang svake banke u BiH. Nedostatak ovakvog rangiranja banaka je izostavljanje kvaliteta bankarskog sektora u cjelini iz izračuna.

Slika 6. Shematski prikaz modela izračunavanja premija utemeljenih na riziku

Izvor: Obrada autora

Nakon identifikacije relevantnih pokazatelja i kvalitativnih faktora, oni moraju biti integrisani u koherentan sistem ponderisanja rizika i bodovanja. Institucija osiguranja depozita razvija matematički model koji koristi prikupljene podatke za procjenu rizika svake banke. Ovaj sistem dodjeljuje pondere svakom faktoru na osnovu njegove relativne važnosti i izračunava ukupni rizik banke. Svakom faktoru rizika dodjeljuje se ponder koji odražava njegov utjecaj na ukupni profil rizika banke. Na primjer, adekvatnost kapitala može imati veći ponder u odnosu na operativni rizik i sl. Formula za izračunavanje rizika je predstavljena na sljedeći način:

$$\text{Ukupni rizik} = \sum p_i \cdot w_i$$

gdje je w_i ponder dodijeljen i-tom faktoru rizika, a p_i bodovi za i-ti faktor rizika. Model se testira i kalibrira kako bi precizno odražavao stvarni rizik banaka. Ovo može uključivati historijsku analizu podataka i stres testiranje. Svaka banka dobija ocjenu rizika na osnovu razvijenog modela na osnovu koje je svrstana u određenu kategoriju rizika. U tom smislu, problem može predstavljati činjenica da se rejting, odnosno rizičnost banke, otkriva na osnovu stope premije koju banka plaća, pa bi ona trebala ostati tajna, kako ne bi došlo do navale na rizičnije banke. Primjerice, banke bi se na osnovu kompozitnih rangova mogle svrstati u tri kategorije:

- A – sigurne banke, koje predstavljaju minimalan rizik za Fond,
- B – banke pod posmatranjem, koje predstavljaju mali rizik za Fond,
- C – rizične banke, koje predstavljaju visok stepen rizika za Fond.

Opisani način predstavlja tzv. CAMELS formula. Ova formula koristi CAMELS ocjene kao osnovne faktore rizika za određivanje premije osiguranja depozita. Svaki od ovih faktora ima odgovarajuće ponderisanje u izračunavanju premije. Sljedeći korak u metodi izračunavanja premija utemeljenih na riziku je prevođenje rizik rezultata u stvarnu premijsku

stopu. Princip na kojem je zasnovana stvarna premijska stopa zasniva se na korištenju formule koja osigurava da banke sa višim ocjenama rizika plaćaju veće premije. Pored korištenja CAMELS pristupa, alternativno, moguće je koristiti i Bazel formulu ili Scorecard model. Prema formuli koju preporučuje Bazelski komitet za bankarski nadzor, koriste se osnovni faktori rizika kao što su vjerovatnoćom insolventnosti (PD), procjenom gubitka u slučaju insolventnosti (LGD) i izloženosti u slučaju insolventnosti (EAD) kako bi izračunala prilagođena premija. Formula može biti složena, ali obično kombinuje ove faktore sa ponderima koji odražavaju relativni značaj svakog faktora.

$$\text{Premija} = PD \times LGD \times EAD \times PD_rat$$

S druge strane, scorecard model koristi ocjene rizika dodijeljene svakoj banci na osnovu analize njenih finansijskih izvještaja, operativnih performansi i drugih relevantnih faktora. Ove ocjene zatim se koriste u formuli za izračunavanje premije:

$$\text{Premija} = b_0 + (b_1 \times X_1) + (b_2 \times X_2) + \dots + (b_n \times X_n)$$

gdje su $b_0, b_1, b_2, \dots, b_n$ koeficijenti regresije, a $X_1, 2, \dots, X_n$ ocjene rizika za svaki faktor. Navedeni pristupi mogu se dodatno prilagoditi u skladu sa specifičnostima i potrebama svakog sistema osiguranja depozita. Potencijalno, smatramo kako je za BiH najlakša implementacija CAMELS modela, iako bi se trebalo težiti računanju rizičnosti kroz forme koje propisuje Bazelski komitet.

Osnovnu premijsku stopu postavlja tijelo za osiguranje depozita i ona služi kao početna tačka za izračunavanje. Ova stopa svakako će biti određena u odnosu na potreban nivo finansiranja, a treba uzeti u obzir da nema automatske podrške države, ali i buduću potrebu povećanja limita osiguranog depozita u skladu sa EU standardima. Svakako, postavlja se pitanje na kojem bi nivou trebale biti postavljene stope premije, a da to ne utječe značajno na stabilnost priliva u Fond agencije. Odgovor na to pitanje izuzetno je teško dati, s obzirom na to da ne postoji dostupna klasifikacija banaka prema riziku. S jedne strane, banke s najvećim tržišnim udjelom i najvećim udjelom aktive u aktivni cjelokupnog bankarskog sektora sistemski su bitne banke i njihovo potencijalno propadanje nosi veći sistemski rizik. Ukoliko bi se u kategorizaciji posmatrala komponenta sistemskog rizika, onda bi ove banke mogle plaćati veću premiju. S druge strane, pojedinačno posmatrano, ove banke imaju mogućnost svoje finansijske pokazatelje i kvalitet menadžmenta držati na najboljem nivou, pa bi u tom pogledu plaćale najmanju premijsku stopu.

Ukupni rezultat rizika banke koristi se za prilagođavanje osnovne premijske stope. Ovo se može učiniti korištenjem linearne ili nelinearne formule prilagođavanja.

$$\text{Prilagođena stopa} = \text{Osnovna stopa} \times (1 + \text{Faktor prilagođavanja rizika})$$

Kao što je navedeno, faktor prilagođavanja rizika može se odrediti različitim metodologijama, kao što je množenje ukupnog rezultata rizika unaprijed određenim

faktorom ili korištenje sistema po stepenima gdje različiti rasponi rezultata rizika odgovaraju specifičnim prilagođavanjima.

Svakako, implementacija sistema bi podrazumijevala i izračunavanje ciljanog koeficijenta pokrića CR₁ i CR₂. CR₁ predstavlja očekivani gubitak izražen kao procenat osiguranih depozita svih banaka. CR₂ predstavlja iznos sredstava koji nam treba u trenutku propasti banke, tj. očekivani gubitak Fonda. U ovoj fazi potrebno je simulirati propadanje banaka iz kategorija B i C uz određene pretpostavke.

Konačno, bitan korak u cjelokupnom procesu jeste i redovno ažuriranje podataka od strane banaka, te nadzor i kontrola cjelokupnog sistema, odnosno njegove uspješnosti, od strane agencije za osiguranje depozita. Odnosno, agencija a priori treba sagledati trenutno stanje i očekivani trend kretanja sredstava fonda, te u ovoj fazi izvršiti upoređivanje ostvarenog i planiranog koeficijenta pokrića sa ciljanim.

5.4. Izazovi sistema osiguranja depozita u BiH

Upoznavši se sa trenutnim sistemom osiguranja depozita u BiH u prethodnom poglavlju možemo izvući zaključak da postoji zakonska mogućnost regulisanja sistema premiranja na bazi rizika. U periodima kada je Fond agencije bio pod velikim pritiskom zbog uzastopnih propadanja banaka, desetak godina unazad, stvoren je potencijal za pristupanju pripremama za uvođenje sistema obračuna premije zasnovanoj na riziku, ali on nije iskorišten. U tom smislu, reforma sistema osiguranja depozita trebala bi biti naslonjena na iskorištavanje iskustva drugih država uz uvažavanje specifičnosti BiH bankarskog sektora. Međutim, usklađivanje sistema osiguranja depozita i obračuna premije osiguranja u kontekstu Bosne i Hercegovine suočava se s nizom izazova i problema koji proizilaze iz specifičnih karakteristika bankarskog sistema, političke situacije i stvarnih okolnosti u zemlji.

U prvom redu, izazov za harmonizaciju sistema za osiguranje depozita predstavlja napeta i nestabilna politička situacija u BiH, budući da politički interesi i sporovi mogu usporiti ili otežati donošenje neophodnih zakona i regulativa. Pored toga, nedostatak političke volje za sprovođenje reformi može dovesti do kašnjenja u usklađivanju sistema osiguranja depozita. Primarno, ovo se odnosi na stavove vlasti i političara iz BiH entiteta Republika Srpska koji i pored deklarativnog izbora evropskog puta ne čine ništa kako bi se ojačale institucije bankarskog sistema BiH. Štaviše, samo usvajanje novog Zakona o osiguranju depozita, koji u konačnici sam za sebe ne predstavlja pretjerano značajan korak na putu usklađivanja propisa sa EU, potrajalo je godinama, s obzirom na to da su političari iz RS fokus stavili na pitanje prijenosa nadležnosti, a ne suštinska pitanja. S ovog aspekta, teško je očekivati u dogledno vrijeme okrupnjavanje i sjedinjavanje bankarskog sektora na nivou BiH, iako bi od toga korist imali svi, kako oni iz FBiH, tako i u RS.

Evidentan problem predstavlja postojanje entitetskih agencija za bankarstvo, jer regulacija i supervizija ne postoje na jedinstvenom, integralnom nivou. Obračun premija na bazi rizika zahtijeva izuzetnu saradnju osiguravatelja depozita i supervizora, a u slučaju Bosne i

Hercegovine, zbog nedostatka političke volje, upitna je čak i saradnja između dva različita supervizora. Na primjer, za organizovanje obračuna premije zasnovane na riziku potrebni su isključivo jednaki izvještaji iz svih banaka. Danas, banke pripremaju različite izvještaje u različitim entitetima i jednostavan korak ka implementaciji obračuna premije zasnovanog na riziku je pretežak.

Pored navedenih političkih razloga, treba biti svjestan i ostalih izazova za razvoj sistema osiguranja depozita u BiH. To se prije svega odnosi na činjenicu da bankarski sistem BiH karakteriše prisustvo velikog broja banaka, što može predstavljati izazov u smislu koordinacije i implementacije usklađenih pravila i procedura. Također, prisustvo različitih banaka s različitim poslovnim modelima može otežati postizanje konsenzusa oko zajedničkih standarda osiguranja depozita. Dodatno, stvarne ekonomske i finansijske okolnosti u BiH, uključujući nisku stopu ekonomske aktivnosti i visoku nezaposlenost, također mogu utjecati na sposobnost zemlje da efikasno implementira reforme u oblasti osiguranja depozita. Nedostatak adekvatne infrastrukture i stručnjaka u oblasti finansijske regulative također može predstavljati izazov u procesu usklađivanja, budući da BiH može imati ograničene resurse za sprovođenje neophodnih reformi.

Izazovi i problemi koji proizilaze iz usklađivanja sistema osiguranja depozita u BiH ukazuju na potrebu za pažljivim planiranjem, koordinacijom i angažovanjem svih relevantnih aktera kako bi se prevazišle prepreke i osigurala efikasna implementacija reformi. Usklađivanje sistema osiguranja depozita u Bosni i Hercegovini s propisima EU predstavlja složen i dugotrajan proces koji zahtijeva angažovanje svih relevantnih aktera i resurse. Ključno je da politički lideri, regulatorne agencije, bankarski sektor i civilno društvo zajedno rade na ostvarivanju ciljeva usklađivanja s EU, uzimajući u obzir specifičnosti bosanskohercegovačkog konteksta. Ipak, reforme u bankarskom sektoru i sistemu osiguranja depozita decenijama su ugrožene sveopštim političkim opstrukcijama iz RS, pa ni propadanje banaka deceniju unazad nije iskorišteno kako bi se počelo sa pripremom uvođenja novog sistema obračuna premije. Stoga, sasvim jasno možemo istaći da je uvođenje sistema obračuna premije zasnovanog na riziku u trenutnim okolnostima i vremenu nerealno, ali u svakom slučaju od istog ne treba odustati obzirom na prednosti koje sa sobom nosi.

6. ZAKLJUČAK

Osiguranje depozita predstavlja jednu od najznačajnijih mjera finansijske stabilnosti. Povećan značaj osiguranja depozita u posljednje tri decenije u velikom broju država direktna je posljedica velikog broja bankarskih kriza. U ovom radu provedena je teorijska i empirijska analiza sistema osiguranja depozita sa posebnim osvrtom na primjenu premija utemeljenih na riziku u osiguranju depozita u bankarstvu. Cilj istraživanja bio je procijeniti da li bi uvođenje modela premija utemeljenih na riziku, za razliku od postojećeg linearnog modela premija, doprinijelo pravednijem i efikasnijem sistemu osiguranja depozita u Bosni i Hercegovini. U tu svrhu, istraživanje je uključilo i sveobuhvatan teorijski pregled depozita,

sistema za njihovo osiguranje i načine za obračun premije osiguranja. Teoretski osnov istraživanja pružio je temeljno razumijevanje depozita i sistema osiguranja depozita, što je bilo neophodno za kontekstualizaciju kasnije empirijske analize. U drugom dijelu rada dat je detaljan pregled sistema osiguranja depozita u SAD-u, Europi i regionu jugoistočne Europe, čime je istaknuta raznolikost pristupa i različiti stepeni efikasnosti sistema osiguranja depozita.

Jedan od ključnih dijelova istraživanja je provedena regresiona analiza kojom je ispitan utjecaj različitih sistema osiguranja depozita na finansijsku stabilnost bankarskog sektora među zemljama EU, koristeći podatke za 2023. godinu. Analiza je donijela nekoliko značajnih nalaza. Suprotno teoretskim očekivanjima i zahtjevima EU Direktive 2014/49/EU, analiza nije pokazala statistički značajan utjecaj diferencirane kalkulacije premija na finansijsku stabilnost. Ovaj nalaz sugerije da sama egzistencija sistema premija utemeljenih na riziku možda nije dovoljna za poboljšanje stabilnosti bez uzimanja u obzir drugih faktora kao što su kvalitet i sprovođenje regulative. Međutim, analiza je pokazala da sistemi sa ex ante prikupljanjem premija značajno doprinose finansijskoj stabilnosti. Ovi sistemi, gdje se premije prikupljaju prije nego što dođe do finansijskog šoka, pružaju snažniji finansijski jastuk i jačaju povjerenje u sistem osiguranja depozita. Također je otkriveno da sistemi osiguranja depozita sa privatnom vlasničkom strukturom teže većoj stabilnosti. Ova stabilnost može biti rezultat efikasnijih praksi upravljanja rizikom koje su obično povezane sa privatnim subjektima u odnosu na javne.

Iako regresiona analiza nije pokazala statistički značajan utjecaj premija utemeljenih na riziku na stabilnost, teoretski argumenti i EU direktive i dalje podržavaju njihovu primjenu. Jedna od osnovnih teoretskih prednosti premija utemeljenih na riziku je njihov potencijal za smanjenje moralnog hazarda. Povezivanjem premija sa rizik profilom banaka, ovi sistemi motiviraju banke da se upuštaju u manje rizične aktivnosti, čime se interesi banaka više usklađuju sa interesima deponenata i regulatora.

Kolaps određenih banaka u Bosni i Hercegovini u protekloj deceniji naglašava potrebu za unapređenim praksama upravljanja rizikom. Implementacija premija utemeljenih na riziku mogla bi biti ključni korak ka smanjenju moralnog hazarda i jačanju otpornosti bankarskog sektora.

U radu su također diskutovani specifični izazovi implementacije premija utemeljenih na riziku u Bosni i Hercegovini, uključujući regulatorne izazove, fragmentaciju bankarskog sektora, tehničku stručnost te dostupnost i kvalitet podataka. Postojeći regulatorni okvir možda nije adekvatno opremljen za podršku tranziciji ka sistemu premija utemeljenih na riziku. Neophodne su reforme kako bi se uspostavili jasni smjernice i osigurala dosljedna primjena širom bankarskog sektora. Fragmentacija bankarskog sektora u Bosni i Hercegovini predstavlja značajan izazov. Razlike u regulatornim standardima i praksama između entiteta unutar zemlje otežavaju implementaciju uniformnog sistema premija utemeljenih na riziku. Precizni i pouzdani podaci o rizik profilima banaka su ključni za izračunavanje premija utemeljenih na riziku. Trenutno postoje nedostaci u dostupnosti i

kvaliteti podataka, što zahtijeva poboljšanja u mehanizmima prikupljanja i izvještavanja podataka. Implementacija premija utemeljenih na riziku zahtijeva specijalizirano znanje i stručnost. Izgradnja kapaciteta unutar regulatornih tijela i banaka će biti ključna za osiguranje efikasne primjene i upravljanja novim sistemom premija.

U tom kontekstu, na osnovu nalaza i identificiranih izazova, uvođenje diferenciranih premija prilikom osiguranja depozita u BiH zahtjeva:

- regulatornu reformu: provođenje sveobuhvatne regulatorne reforme kako bi se stvorio čvrst okvir za premije utemeljene na riziku. Ovo uključuje jasne smjernice za procjenu rizika i izračunavanje premija.
- harmonizacija sektora: raditi na većoj harmonizaciji bankarskih regulativa i praksi između entiteta unutar Bosne i Hercegovine kako bi se olakšala uniformna implementacija premija utemeljenih na riziku.
- poboljšanje podataka: investiranje u poboljšanje prikupljanja i kvaliteta podataka. Ovo uključuje uspostavljanje standardiziranih zahtjeva za izvještavanje i unapređenje analitičkih kapaciteta.
- izgradnja kapaciteta: razvijanje tehničke stručnosti unutar regulatornih tijela i banaka. Ovo može uključivati programe obuke, radionice i saradnju sa međunarodnim stručnjacima i institucijama.
- pilot programi: razmotriti implementaciju pilot programa za testiranje sistema premija utemeljenih na riziku na manjem obimu prije nego što se uvede na širokoj skali. Ovo bi omogućilo identifikaciju i rješavanje potencijalnih problema prije potpune primjene.

Na kraju, možemo zaključiti kako uvođenje modela premija utemeljenih na riziku u Bosni i Hercegovini obećava uspostavljanje pravednijeg i efikasnijeg sistema osiguranja depozita. Iako regresiona analiza nije pokazala statistički značajan utjecaj na finansijsku stabilnost, teoretski argumenti i međunarodna praksa snažno podržavaju primjenu ovakvih premija. Ovaj sistem može igrati ključnu ulogu u smanjenju moralnog hazarda i jačanju otpornosti bankarskog sektora. Rješavanje identificiranih izazova kroz ciljane reforme i inicijative za izgradnju kapaciteta biće presudno za uspješnu implementaciju premija utemeljenih na riziku. Uz ove mjere, Bosna i Hercegovina može krenuti ka stabilnijem i otpornijem finansijskom sistemu, usklađenom sa EU direktivama i međunarodnim najboljim praksama.

U konačnici, tranzicija ka modelu premija utemeljenih na riziku predstavlja korak ka većoj odgovornosti i upravljanju rizicima u bankarskom sektoru, što doprinosi ukupnoj stabilnosti i povjerenju u finansijski sistem. Saznanja stečena iz ove teze pružaju vrijednu osnovu za kreatora politika i regulatore dok razmatraju budućnost osiguranja depozita u Bosni i Hercegovini.

REFERENCE

1. Acharya, V. V., Santos, J. A. i Yorulmazer, T. (2009). Systemic risk and deposit insurance premiums. *Economic Policy Review, Forthcoming*.
2. Albada, A. i Karim, Z. A. (2019). A Malaysia Banking Stability Index. *International Journal of Accounting*, 4(22), 68-89.
3. Alijagić, M. (2002). *Bankarstvo*. Bihać: Ekonomski fakultet Univerziteta u Bihaću.
4. Al-Rjoub, S. A. (2021). A financial stability index for Jordan. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 10(2), 157-178.
5. Babar, S., Latief, R., Ashraf, S. i Nawaz, S. (2019). Financial stability index for the financial sector of Pakistan. *Economies*, 7(3), 81.
6. Basel Committee on Banking Supervision. (2011). *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems*.
7. Beck, T., De Jonghe, O. i Schepens, G. (2013). Bank competition and stability: Cross-country heterogeneity. *Journal of Financial Intermediation*, 22(2), 218-244.
8. Beck, T., Hesse, H., Kick, T. i von Westernhagen, N. (2009). Bank ownership and stability: Evidence from Germany. *Centre for Economic Policy Research (CEPR)*.
9. Castro, V. (2013). Macroeconomic determinants of the credit risk in the banking system: The case of the GIPSI. *Economic Modelling*, 31, 672-683.
10. Chmutova, I. M., i Biliaieva, V. Y. (2015). Indicators of financial stability of the Ukrainian banking system. *International Journal of Managerial Studies and Research*, 3(7), 95-103.
11. Cihak, M., i Hesse, H. (2007). *Cooperative Banks and Financial Stability*. International Monetary Fund.
12. Ćirović, M. (2007). *Bankarstvo*. Beograd: Naučno društvo Srbije.
13. Diamond, D. W., i Dybvig, P. H. (1983). Bank runs, deposit insurance, and liquidity. *Journal of Political Economy*, 91(3), 401-419.
14. Drehmann, M., i Juselius, M. (2014). Evaluating early warning indicators of banking crises: Satisfying policy requirements. *International Journal of Forecasting*, 30(3), 759-780.
15. Dwumfour, R. A. (2017). Explaining banking stability in Sub-Saharan Africa. *Research in International Business and Finance*, 41, 260-279.

16. European Banking Authority. (2018). *Guidelines on Stress Testing*.
17. European Banking Authority (EBA). (2015). *Guidelines on the management of interest rate risk arising from non-trading activities*.
18. European Union. (2014). *Directive 2014/49/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on deposit guarantee schemes*.
19. Faulend, M. i Kraft, E. (2004). Hrvatski sustav osiguranja štednih uloga: treba li ga mijenjati i ako treba, što promijeniti i kada? *Financijska teorija i praksa*, Vol. 28, No. 1, 121-139.
20. Federal Deposit Insurance Corporation (1998). A Brief History of Deposit Insurance in the United States. *Washington, DC: International Conference on Deposit Insurance*.
21. Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC). (2021). *Assessment Rates*.
22. Hadžić, M. (2008). *Bankarstvo*. Beograd: Univerzitet Singidunum, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje.
23. Hannan, T. H., i Hanweck, G. A. (1988). Bank Insolvency Risk and the Market for Large Certificates of Deposit. *Journal of Money, Credit and Banking*, 20(2), 203-211.
24. Hasan, I., Siddique, A., i Sun, X. (2015). Monitoring the “invisible” hand of market discipline: Capital adequacy revisited. *Journal of Banking & Finance*, 50, 475-492.
25. International Association of Deposit Insurers. (2014). *Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems*.
26. International Monetary Fund (IMF). (2013). *Deposit Insurance around the World: A Comprehensive Analysis and Database*.
27. Ivanović, P. (2009). *Upravljanje rizicima u bankama*. Beograd: Fakultet za bankarstvo, osiguranje i financije.
28. Kandžija, V., Živko, I. (2014). *Upravljanje bankama*. Mostar-Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci-Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru.
29. Kapor, P. (2005). *Bankarstvo sa osnovama bankarskog poslovanja i međunarodnim bankarstvom*. Beograd: Megatrend univerzitet primjenjenih nauka.
30. Karanovic, G., i Karanovic, B. (2015). Developing an Aggregate Index for Measuring Financial Stability in the Balkans. *Procedia Economics and Finance*, 33, 3-17.
31. Kočišová, K. (2014). Banking stability index: A cross-country study. *Košice: Faculty of Economics, Department of Banking and Investments*, 4001, 197-208.

32. Kozarić, K., Fabris N. (2012). *Monetarno-kreditna politika*. Fojnica: Štamparija Fojnica.
33. Levine, R., Loayza, N., i Beck, T. (2000). Financial intermediation and growth: Causality and causes. *Journal of Monetary Economics*, 46(1), 31-77.
34. Merton, R. C. (1977). An analytic derivation of the cost of deposit insurance and loan guarantees. *Journal of Banking & Finance*, 1(1), 3-11.
35. Pečarić, M., i Visković, J. (2013). The Effects of Prudential Policy Measures on Financial Stability in Post-Transition Countries. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, časopis za ekonomsku teoriju i praksu - Proceedings of Rijeka Faculty of Economics, Journal of Economics and Business*, 31(1), 9-34.
36. Protić, M. (2002). *Osiguranje depozita i problem moralnog hazarda - primer nemačke šeme privatnog osiguranja depozita*. Beograd: Ekonomski institut, 23-31.
37. Rose, P.S. (2003). *Menadžment komercijalnih banaka*. Zagreb: Mate.
38. Rovčanin, A. (2006). *Upravljanje finansijama*. Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
39. Sere-Ejembi, A., Udom, I. S., Salihu, A., Atoi, N. V., Yaaba, B. N. (2014). Developing banking system stability index for Nigeria. *CBN Journal of Applied Statistics (JAS)*, 5(1), 4.
40. Suljić S.N., Draženović, B.O. i Buterin, V. (2022). Deposit insurance, banking stability and banking indicators. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 35:1, 5632-5649.
41. Suljić S., Vidmar F., i Prohaska Z. (2014). Osiguranje depozita. U: M. Ćurak, A. Kundid, J. Visković, eds. 2014. *Financije nakon krize: Forenzika, etika i održivost*. Split: Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, 167-186.
42. Službeni list Bosne i Hercegovine (2020). *Zakon o osiguranju depozita u bankama Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Službeni list Bosne i Hercegovine, 32/20.
43. Šalić, R., 2014. *Modaliteti rešenja problema osiguranja i isplate depozita banaka Srbije*. Bijeljina: Univerzitet „Sinergija“, 300-317.
44. Thakor, A.V. (1993). Deposit insurance policy. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 75(1), 25-28.
45. Vinus, M., i Kusairi, S. (2017). *Investigation of external and internal shock in the stability of Indonesia's financial system*. Risk governance & control: financial markets & institutions, 7(3), 6-16.

PRILOZI

Prilog 1. Države EU sa eksplicitnim sistemom osiguranja depozita

Država	Godina osnivanja	Država	Godina osnivanja
Njemačka	1966.	Mađarska	1993.
Finska	1969.	Češka Republika	1994.
Belgija	1974.	Bugarska	1995.
Španija	1977.	Poljska	1995.
Austrija	1979.	Litvanija	1996.
Nizozemska	1979.	Rumunija	1996.
Francuska	1980.	Slovačka	1996.
Velika Britanija	1982.	Švedska	1996.
Danska	1987.	Hrvatska	1997.
Italija	1987.	Latvija	1998.
Republika Irska	1989.	Estonija	1998.
Luksemburg	1989.	Kipar	2000.
Portugal	1992.	Slovenija	2001.
Grčka	1993.	Malta	2003.

Izvor: Suljić, Vidmar i Prohaska (2014)

Prilog 2. Podjela sistema osiguranja depozita prema vlasničkoj strukturi ⁸

Državni sistemi	Mješoviti sistemi	Privatni sistemi
<i>Albanija</i>	Belgija	Austrija
<i>Bosna i Hercegovina</i>	Bugarska	Finska
Crna Gora	Danska	Francuska
Češka Republika	Estonija	Italija
Holandija	Grčka	<i>Norveška</i>
Hrvatska	Mađarska	Njemačka
Republika Irska	<i>Makedonija</i>	<i>Švicarska</i>
Kosovo	Malta	
Kipar	Poljska	
Latvija	Portugal	
Litvanija	Rumunija	
Slovenija	Slovačka	
<i>Srbija</i>	Španija	
Švedska		
<i>Velika Britanija</i>		
<i>Rusija</i>		

Izvor: Obrada autora prema podacima EFDI-a

⁸ Države koje nisu članice EU su ispisane *Italicom*, a isto vrijedi i za naredne tabele.

Prilog 3. Sistemi osiguranja depozita u Evropi prema načinu prikupljanja sredstava u fond

Ex-ante sistemi		Mješoviti sistemi	Ex-post sistemi
<i>Albanija</i>	<i>Kosovo</i>	Kipar	Austrija
Belgija	Latvija	Danska	Italija
<i>BiH</i>	Litvanija	Francuska	Luksemburg
Bugarska	<i>Makedonija</i>	Grčka	Slovenija
Češka Republika	<i>Norveška</i>	Malta	
Estonija	Portugal	Poljska	
Finska	Rumunija	<i>Švicarska</i>	
Hrvatska	Slovačka	Velika Britanija	
Nizozemska	<i>Srbija</i>		
Njemačka	Španija		
Mađarska	Švedska		
Republika Irska	<i>Ukrajina</i>		

Izvor: Hrvatska agencija za osiguranje depozita (2023)

Prilog 4. Odnos visine osiguranja depozita i BDP-a per capita u državama Evrope

Država	Osigurani depozit u EUR	BDP per capita u EUR	Odnos depozit/BDP
<i>Albanija</i>	18 000	3.610	4,98
Austrija	100 000	40.065	2,50
Belgija	100 000	36.906	2,70
<i>Bosna i Hercegovina</i>	25 600	3.845	6,66
Bugarska	100 000	6.400	15,63
<i>Crna Gora</i>	50 000	5.880	8,50
Češka	100 000	16.060	6,23
Danska	100 000	47.582	2,10
Estonija	100 000	15.668	6,38
Finska	100 000	38.725	2,58
Francuska	100 000	33.137	3,02
Grčka	100 000	16.476	6,06
Nizozemska	100 000	40.545	2,47
Hrvatska	100 000	10.550	9,48
Republika Irska	100 000	55.950	1,79
Italija	103 291	27.420	3,77
Kipar	100 000	21.273	4,70
<i>Kosovo</i>	4.000	3.240	1,23
Latvija	100 000	12.492	8,01
Litvanija	100 000	12.948	7,72
Luksemburg	100 000	92.852	1,07
Mađarska	100 000	11.316	8,84
<i>Makedonija</i>	30 000	4.442	6,75
Malta	100 000	21.050	4,75
<i>Norveška</i>	100 000	68.094	1,47
Njemačka	100 000	37.812	2,64
Poljska	100 000	11.490	8,70
Portugal	100 000	17.593	5,68
Rumunija	100 000	8.212	12,18
<i>Rusija</i>	14 200	8.322	1,70
<i>Srbija</i>	50 000	4.700	10,63
Slovačka	100 000	14.724	6,79
Slovenija	100 000	18.970	5,27
Španija	100 000	23.643	4,23
Švedska	100 000	46.293	2,16
<i>Švicarska</i>	121 600	74.085	1,64
<i>Ukrajina</i>	3 031	1.835	1,65
Velika Britanija	102 455	40.157	2,55

Izvor: Obrada autora prema podacima Svjetske banke

Prilog 5. Deskriptivna statistika

Varijable	Broj opservacija	Prosjek	Standardna devijacija	Min	Max
<i>NPL omjer</i>	27	0,0179	0,0092	0,0030	0,0430
<i>Omjer depozita i imovine</i>	27	0,3908	0,1669	0,0923	0,8287
<i>Omjer kredita i imovine</i>	27	0,7735	0,0830	0,6094	0,9389
<i>Leveridž</i>	27	9,2981	2,3678	1,6956	13,0333
<i>Ukupna imovina</i>	27	1046,97	1926,97	26,5	9005
<i>ROE</i>	27	0,1562	0,0536	0,063	0,259
<i>Stopa inflacije</i>	27	0,0351	0,0215	0,004	0,076
<i>Stopa nezaposlenosti</i>	27	0,0576	0,0228	0,0260	0,1220
<i>GDP per capita</i>	27	31050,44	19925,46	7850	83320
<i>Vlasnička struktura</i>	27	1,9629	0,7586	1	3
<i>Način prikupljanja</i>	27	1,5926	0,8439	1	3
<i>Diferencirane premije</i>	27	0,3703	0,4921	0	1

Izvor: Obrada autora

Prilog 6. Ocijenjeni regresioni modeli

VARIJABLE	(1) NPL omjer	(2) Omjer depozita stanovništva i ukupne imovine	(3) Omjer kredita i ukupne imovine
<i>Leverage</i>	0.002 (0.712)	0.043*** (0.000)	-0.009 (0.117)
<i>ROE</i>	0.088** (0.045)	0.389 (0.562)	-0.414 (0.305)
<i>log_asset</i>	0.002* (0.099)	-0.048** (0.036)	-0.017 (0.199)
<i>2. Vlstr</i>	0.008** (0.023)	0.012 (0.823)	-0.044 (0.178)
<i>3. Vlstr</i>	-0.001 (0.862)	-0.068 (0.346)	-0.031 (0.461)
<i>2. Naprikup</i>	0.011** (0.024)	0.098 (0.189)	-0.010 (0.826)
<i>3. Naprikup</i>	0.011*** (0.003)	0.050 (0.347)	-0.116*** (0.002)
<i>1. Difpr</i>	0.005 (0.173)	0.011 (0.834)	-0.047 (0.164)
<i>Inflation rate</i>	0.214** (0.011)	0.142 (0.907)	-1.171 (0.123)
<i>GDP per capita</i>	0.000 (0.675)	-1201.254 (0.461)	-754.480 (0.436)
<i>Unemployment rate</i>	0.021 (0.741)	0.033 (0.975)	0.174 (0.781)
<i>Constant</i>	-0.030* (0.075)	0.216 (0.413)	1.147*** (0.000)
<i>Observations</i>	27	27	27
<i>R-squared</i>	0.73	0.78	0.68
<i>F (11,15)</i>	3.62	4.77	2.93
<i>Prob > F</i>	0.0115	0.0031	0.0279

Standardne greške prikazane su u zagradama; *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.10

Izvor: Obrada autora

Prilog 7. Omjer BDP per capita i osiguranog depozita po godinama

Godina	Osigurani depozit u KM	BDP per capita u USD	BDP per capita u BAM	Omjer
2006.	7.500	3.350	4.959	1,51
2007.	7.500	4.110	5.467	1,37
2008.	20.000	4.970	6.908	2,89
2009.	20.000	4.590	6.243	3,20
2010.	35.000	4.480	6.586	5,31
2011.	35.000	4.860	7.339	4,77
2012.	35.000	4.490	6.661	5,25
2013.	35.000	4.750	6.745	5,19
2014.	50.000	4.850	7.808	6,40
2015.	50.000	4.650	7.518	6,65
2016.	50.000	4.920	8.856	5,65
2017.	50.000	5.330	9.594	5,21
2018.	50.000	6.025	10.845	4,61
2019.	50.000	6.095	10.971	4,56
2020.	50.000	6.095	11.190	4,47
2021.	50.000	7.230	13.014	3,84
2022.	70.000	7.570	13.626	5,14
2023.	70.000	7.950	14.310	4,89

Izvor: Obrada autora

Prilog 8. Banke članice Agencije za osiguranje depozita BiH

Naziv banke
Intesa Sanpaolo Banka d.d. Bosna i Hercegovina
UniCredit Bank d.d. Mostar
Raiffeisen Bank Bosna i Hercegovina
Pro-Credit Bank d.d. Sarajevo
ASA Banka d.d. Sarajevo
ZiraatBank BH d.d
Addiko Bank d.d. Sarajevo
Bosna Bank International d.d. Sarajevo
Privredna banka Sarajevo d.d. Sarajevo
Komercijalno - investiciona banka dd V. Kladaša
NLB Banka d.d. Sarajevo
NLB Banka a.d. Banja Luka
Sparkasse Bank d.d.
Nova banka a.d. Banja Luka
Addiko Bank a.d. Banja Luka
UniCredit Bank a.d. Banja Luka
MF banka A.D. Banja Luka
Union Banka d.d. Sarajevo
Banka Poštanska štedionica a.d. Banja Luka
Naša banka a.d. Banja Luka
ATOS BANK a.d. Banja Luka

Izvor: Agencija za osiguranje depozita